

82

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

June/Junij 2019

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja

UDC-UDK 323.15.342.4 (058) ISSN 0354-0286 (Print / Tiskana izdaja) ISSN 1854-5181 (On-line edition / Elektronska izdaja)

Editor-in-Chief / Odgovorni urednik

Sara Brežigar (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*)

Editors / Uredniki

Damir Josipovič (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Sabina Zorčič** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Mitja Žagar** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*)

Editorial Board / Uredniški odbor

Benjamin Barber (The City University of New York, USA / ZDA), **Romana Bešter** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Sara Brežigar** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Milan Bufon** (Science and Research Centre, Slovenia / *Znanstveno raziskovalno središče, Slovenija*), **Sean Byrne** (University of Manitoba, Canada / *Univerza v Manitobi, Kanada*), **Jadranka Čačić-Kumpes** (University of Zadar, Croatia / *Univerza v Zadru, Hrvatska*), **Fernand de Varennes** (University of Moncton, Canada / *Univerza v Monctonu, Kanada*), **Rainer Hofmann** (University of Frankfurt, Germany / *Univerza v Frankfurtu, Nemčija*), **Boris Jesih** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia; Consulate General of the Republic of Slovenia in Szentgotthard / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija; Generalni konzulat Republike Slovenije v Monoštru*), **Will Kymlicka** (Queen's University, Canada / *Kanada*) **Avguštin Malle** (Slovenian Scientific Institute, Austria / *Slovenski znanstveni inštitut, Avstrija*), **Mojca Medvešek** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Joseph Marko** (University of Graz, Austria; European Academy Bozen, Italy / *Univerza v Gradcu, Avstrija; Evropska akademija v Boznu, Italija*), **Francesco Palermo** (University of Verona; European Academy Bozen, Italy / *Univerza v Veroni; Evropska akademija v Boznu, Italija*), **Srdja Pavlović** (University of Alberta, Canada / *Univerza v Alberti, Kanada*), **Janez Pirc** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Tom Priestly** (University of Alberta, Canada / *Univerza Alberta, Kanada*), **Albert Reiterer** (University of Vienna, Austria / *Univerza na Dunaju, Avstrija*) **Barbara Riman**, (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Petra Roter** (University of Ljubljana, Slovenia / *Univerza v Ljubljani, Slovenija*), **Sherrill Stroschein** (University College London, U.K. / *Univerza v Londonu, V.B.*), **Patrick Thornberry** (Keele University; Oxford University, U.K. / *Univerza v Kedeju; Univerza v Oxfordu, V.B.*), **Zaira Vidau** (Slovene Research Institute, Italy / *Slovenski raziskovalni inštitut, Italija*), **Vladimir Wakounig** (University of Klagenfurt, Austria / *Univerza v Celovcu, Avstrija*), **Colin Williams** (Cardiff University, U.K. / *Univerza v Cardiffu, V.B.*), **Daniel Wutti** (University of Klagenfurt, Austria / *Univerza v Celovcu, Avstrija*), **Jernej Zupančič** (University of Ljubljana, Slovenia / *Univerza v Ljubljani, Slovenija*), **Sabina Zorčič** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*), **Mitja Žagar** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / *Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija*).

Technical editing / Tehnično urejanje

Sonja Kurinčič Mikuz

Proofreading / Lektoriranje

Meta Gostinčar Čerar, Jasmina Vajda Vrhunec, David Limon

Published by / Založil in izdal

Inštitut za narodnostna vprašanja / *Institute for Ethnic Studies*

SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25 10 964, <http://www.inv.si>, e-mail: inv@inv.si

Legal representative / Predstavnik: **Sonja Novak-Lukanovič**

Co-financed by the Slovenian Research Agency / *Revijo sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.*

Abstracting and indexing services / Vključitev v baze podatkov

The journal is currently noted in the following / *Revija je vključena v:*

CSA Sociological Abstracts, CSA Worldwide Political Science Abstract, International Political Science Abstracts (IPSA), FRANCIS, IBZ, IBSS, SCOPUS.

Contacts / Kontakti

Editorial correspondence should be addressed to / *Pošto za uredništvo revije naslovite na:*

Institute for Ethnic Studies / *Inštitut za narodnostna vprašanja*, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia,

e-mail: editordt@guest.arnes.si

Ordering information / *Naročila*: **Sonja Kurinčič Mikuz**, Institute for Ethnic Studies / *Inštitut za narodnostna vprašanja*, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: sonja.kurincic@guest.arnes.si

Disclaimer / Pojasnilo

The published articles express authors' viewpoints. / *Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev.*

The Journal was published as follows / *Revijo smo izdajali:*

1960-1986: Razprave in gradivo (Treatises and Documents) ISSN 0034-0251;

1987-1989: Revija za narodnostna vprašanja – Razprave in gradivo (Journal of Ethnic Studies - Treatises and Documents) ISSN 0353-2720;

1990-2018: Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja (Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies) ISSN 0354-0286.

Table of contents / Kazalo

ARTICLES / ČLANKI

- 5 **Sonja Podgorelec, Margareta Gregurović, Sanja Klempić Bogadi**
Immigrants from Bosnia and Herzegovina in Croatia: A Sense of Belonging and Acceptance in the New Social Environment
Priseljenci iz Bosne in Hercegovine na Hrvaškem: občutje pripadnosti in sprejetosti v novem družbenem okolju
- 25 **Damir Josipović**
Spremembe etnične in migracijske ter izobrazbene strukture prebivalstva mestne občine Ljubljana – primerjava podatkov popisov 1991, 2002 in 2015
Changes in Ethnic, Migration and Education Structure of the Urban Municipality of Ljubljana – the Comparison of Censuses of 1991, 2002, and 2015
- 49 **Milan Bufon**
Spreminjanje etnične in socialne strukture slovenskih krajev na Tržaškem pod vplivom družbene modernizacije
Ethnic and Social Changes of the Historically Slovene Places Nearby Trieste Under the Influences of Social Modernization
- 65 **Nina Krmac, Anastazija Fon, Jurka Lepičnik Vodopivec**
The Development of Health Literacy Factors and Their Impact on National Minorities in the Slovenian-Italian Border Region
Razvitost dejavnikov zdravstvene pismenosti in njihov vpliv na narodne manjšine v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru
- 85 **Vladimir Huzjan**
Slovenci u Varaždinu tijekom 1941. i 1942. godine
Slovenes in Varaždin during 1941 and 1942
Slovenci v Varaždinu v letih 1941 in 1942
- 111 **Dragutin Babić, Šenol Selimović**
Zadarski Arbanasi: integracija, asimilacija, identitet – od doseljenja do početka 21. stoljeća
Arbanasi of Zadar: Integration, Assimilation, Identity – from the Age of Settlement to the Beginning of the 21st Century
Zadarski Arbanasi: integracija, asimilacija, identiteta – od doselitve do začetka 21. stoletja

131 **Leoš Šatava**

**New Speakers in the Context of the Minority Languages in Europe
and the Revitalisation Efforts**

Novi govornici v kontekstu manjšinskih jezikov Evrope in revitalizacijski
napori

Sonja Podgorelec, Margareta Gregurović, Sanja Klempić Bogadi

Immigrants from Bosnia and Herzegovina in Croatia: A Sense of Belonging and Acceptance in the New Social Environment

According to the 2011 census, among the 584,947 people born abroad who live in Croatia 70 per cent were born in Bosnia and Herzegovina (B&H). With the aim of determining the perception of acceptance and sense of belonging to the new social environment, i.e. the City of Zagreb and Croatia, this paper presents the results of empirical research conducted on judgemental/purposive sample (N = 301) of adult Croatian citizens born in B&H and living in Zagreb-Sesvete. The results suggest that, on average, the immigrants from B&H feel very accepted in the local community, and their origin is not an obstacle to acceptance and adaptation to the social environment. They also cherish their relationships with neighbours. Furthermore, they show a higher level of sense of belonging to the city and the country in which they live as opposed to the country of origin.

Keywords: immigrants from Bosnia and Herzegovina, sense of belonging, Croatia, identity, acculturation.

Priseljenci iz Bosne in Hercegovine na Hrvaškem: občutje pripadnosti in sprejetosti v novem družbenem okolju

Po popisu iz 2011 je bilo na Hrvaškem med 584.947 osebami rojenih izven Hrvaške kar 70 odstotkov rojenih v Bosni in Hercegovini. Prispevek govori prav o njih ter o njihovi percepciji sprejema in občutja pripadnosti v novem okolju – to je v Mestu Zagreb. Raziskava je zajela 301 osebo odraslih državljanov Hrvaške, rojenih v Bosni in Hercegovini, živečih v zagrebski mestni četrti Sesvete. Rezultati analize so pokazali, da se priseljenci iz Bosne in Hercegovine v povprečju počutijo zelo sprejete v okolju in njihovo prostorsko poreklo ni ovira pri vključevanju v družbo. Zelo negujejo medsosedske odnose, še posebej pa kažejo visoko stopnjo pripadnosti mestu Zagreb in državi, v kateri živijo, kot pa državi, iz katere so se priselili.

Ključne besede: priseljenci iz Bosne in Hercegovine, občutje pripadnosti, Hrvaška, identiteta, akulturacija.

Correspondence address: Sonja Podgorelec, Institut za migracije i narodnosti / Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: sonja.podgorelec@imin.hr; Margareta Gregurović, Institut za migracije i narodnosti / Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: margareta.gregurovic@imin.hr; Sanja Klempić Bogadi, Institut za migracije i narodnosti / Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: sanja.klempic@imin.hr.

1. Introduction

The population trends of Croatia and its demographic picture are primarily a reflection of migration trends. Croatia has for many decades been a place of considerable emigration. From the end of the Second World War to 1991, an average of 20,000 people per year left the country, and during the 1990s this number increased to an average of 50,000 people per year (Nejašmić 2014). The constant emigration flows initially slowed down population growth and in time led to a negative natural change, deteriorating demographic structures (with significant ageing) and a decrease in the total number of inhabitants. However, in addition to emigration, immigration to Croatia also took place, mostly from the other, less economically developed republics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), with the largest numbers of people coming from the neighbouring Bosnia and Herzegovina (B&H). This immigration delayed and slowed down the negative demographic processes.

All population censuses from the last 60 years (1948–2011) have shown that immigrants from B&H are the most represented among the foreign-born citizens of Croatia (Klempić Bogadi et al. 2018). According to the 2011 census, 584,947 people born abroad live in Croatia, and 409,357 or 70 per cent of them were born in B&H (CBS 2013).

1.1 Demographic Outline of Immigration from B&H

Bosnia and Herzegovina (B&H) was the republic with the highest emigration rate, and at the beginning, the destinations were mainly to Vojvodina, Croatia and Central Serbia, and later Slovenia (IDN CDI 1968; Oliveira-Roca 1978). The reason for the intense emigration was a strong increase in total population; high natural growth led to an expanding workforce that was not supported by economic growth. Unemployment was on the rise, stimulating emigration flows to the more developed republics of SFRY and abroad. Within the immigration flows between the other republics of SFRY and Croatia, the share of immigrants from B&H increased constantly; in the period from 1946 to 1952 it amounted to 44.6 per cent of the total number of immigrants; from 1953 to 1960 the figure was 60 per cent, and from 1961 to 1971 it stood at 65.2 per cent (Oliveira-Roca 1978). Even after the collapse of the SFRY, migrants from B&H still represent the most significant immigration flow to Croatia.¹

During all periods of emigration from B&H, the ethnicity of the migrant has a notable role when selecting the destination country. The main destination of emigration for ethnic Serbs was towards Central Serbia, and for Croats and Muslims towards Croatia (Petrović 1987; Breznik 1991). Although people of all nationalities moved to Croatia from B&H, the largest number of immigrants was ethnic Croats, which is a trend that continues to this day. According to the population census of 1991, 60.8 per cent of the 317,923 Croatian citizens born in

B&H claimed to be ethnic Croats (Pepeonik 2000). Twenty years later (2011), following a period of major socio-political changes in both countries, 85.2 per cent of Croatian citizens born in B&H were ethnic Croats (CBS, 2018).

The motives for migration of immigrants from B&H, primarily employment opportunities in Croatia, changed in the early 1990s. A lot of the population was forcibly displaced as a result of war conflicts in Croatia and B&H during the first half of the 1990s. A large number of refugees from B&H were temporarily settled in Croatia. During 1992, 402,768 refugees resided in Croatia, mainly from B&H (Government of the Republic of Croatia 1995). At the end of the war in 1995, 185,669 refugees from B&H were located in Croatia, with 72.3 per cent being Croats, 25.8 per cent Muslims, 0.9 per cent Serbs and 1 per cent others (Government of the Republic of Croatia 1995). A large portion of these ethnic Croats would go on and settle in Croatia permanently.

Since 2000, the intensity of migration from B&H to Croatia has decreased, and the motives for migration are once again mostly economic (Klempić Bogadi et al. 2018).

Immigrants from B&H have rarely been the subject of scientific research in Croatia, especially considering the sense of belonging (SoB) in the new environment in the context of acculturation or social integration. Therefore, the main aim of this paper is to analyse the immigrants' SoB to a new social environment (in the City of Zagreb) and perceptions of their social status determined by their origin within the context of acculturation.

1.2 Theoretical Background of the Research

Contemporary migrations of citizens of B&H to Croatia are part of a special form of international migration in which ethnicity, language, historical and cultural traditions of immigrants are very similar or identical to those present in the receiving society. Comparing this type of migration with similar examples of Hungarian minorities moving from Romania to Hungary (Gödri 2004) or Jews from France to Israel (Amit 2012), some unique characteristics can be noted. More precisely, the social-political changes in SFRY and South-eastern Europe in the 1990s led to a change in character for migrations from B&H to Croatia, as they were no longer internal, but international in character. Regardless of the socio-economic changes happening in both countries, Croatia remains the traditional destination for B&H emigrants. Among immigrants from B&H, the majority is comprised of ethnic Croats, one of the three constituent peoples of B&H, unlike Romania or France, where the Hungarian and Jewish emigrants are members of ethnic minorities. The political integration of most of the immigrant population from B&H in Croatia has proven to be successful, as evidenced by the inclusion of their members into the political elite of Croatia during the last thirty years.²

The analysis of the results of research on immigration from B&H to the Republic of Croatia theoretically relies on Berry's (1990) four-fold model of acculturation, measuring the SoB to the receiving society (Croatia) and the immigrants' country of origin (B&H).

The features of the country of origin are an important source that influences the acculturation profile of immigrants. If migrants arrive from more economically unfavourable conditions, economically poorer countries, with a lower GDP, higher unemployment rates and lower personal income, they are less likely to experience a reduction in personal quality of life, therefore they frequently opt to participate through integration or assimilation in the receiving society (Hou et al. 2018; Klempić Bogadi et al. 2018). A greater cultural distance (relating to the knowledge of the language and cultural differences)³ between the two societies causes even greater problems – cultural conflicts and less adaptation. Although the sample for this research is largely made up of ethnic Croats, a similar success rate of acculturation can be expected for other immigrant ethnic groups, Serbs and Bosniaks from B&H, due to the knowledge of languages, history and culture and their similarities.

Research has also shown that apart from the objective living conditions in the country of origin and the receiving country, the success of immigrant integration also depends on subjective perception of the immigrants (Massey & Redstone 2006). One of the subjective indicators is to determine the factors affecting immigrants' self-identity in the receiving society. According to Karin Amit (2012, 1288), identity is the "way a person views himself/herself in relation to existing groups or social categories in his/her societies".

A widely accepted model that systematises the identity of immigrants, and which has proven practical in interpreting the results of the immigrant's SoB (Amit, 2012), is John Berry's (1990) acculturation model. Berry defines acculturation as a "process by which individuals change both by being influenced by contact with another culture and by being participants in the general acculturative changes underway in their own culture" (Berry 1990, 235). The model is based on an analysis of different levels of preservation of a personal cultural identity and building relationships with other groups. This interdependence results in four types of acculturation: integration, separation, assimilation and marginalisation. Immigrants whose behaviour fits into the integration profile have an active engagement within the receiving society and a strong link with the cultural heritage of the country of origin. The assimilation profile involves the active involvement of immigrants in the receiving society and a weaker link with the cultural heritage of the country of origin. The separation profile is observed in immigrants who maintain a strong link with the cultural heritage of the country of origin, showing low participation in the receiving society. The marginalisation profile is the position in which the immigrants lose their links with the cultural heritage of the country of origin while also failing to build new ones with the receiving society (Hou et al. 2018, 1613). In this context, the connection with

cultural heritage and participation is expressed as a SoB to the country of origin and the new society.

The need to belong is the response to the manner in which individuals experience themselves in relation to their social environment. "Identity, sense of belonging and feeling 'at home' are concepts used interchangeably to capture the same subjective and dynamic sense of being part of a social group or a place (either physical or imaginary)" (Black 2002 cited in Amit & Bar-Lev, 2015, 948). When attempting to understand immigrants' SoB, we must examine the process of the development of this feeling after entering the new society, whereby the immigrant is expected to gradually release previous attachment, social identifiers and even a sense of national commitment to his country of origin, and develop a sense of local identity and belonging in the host society (Amit & Bar-Lev 2015, 948). A sense of belonging reflects whether immigrants feel accepted and secure in their adopted country (Hou et al. 2018, 1615) and is one of the indicators of how the individual is connected with others in the community, their sense of community (Rogers & Sukolratanametee 2009). When it comes to immigrants, the sense of community is often interpreted by two types of social capital, bonding and bridging capital (Putnam 2000), which are dependent on the immediate immigrant communities – the neighbourhoods in which they live. Bonding social capital dominates in neighbourhoods where social networks are comprised mostly of residents of the same immigrant ethnic group, which can result in a sort of ethnic segregation. Bridging social capital is developed in neighbourhoods where immigrants live together with the population of the receiving country, or through social networks that cross ethnic boundaries or boundaries of distinction between the immigrants and the population of the receiving country (Amit & Bar-Lev 2015; Hou et al. 2018).

Given the stated specific characteristics of the immigrant population from Bosnia and Herzegovina in Croatia, and above else the dominant number of ethnic Croats⁴ in the research we present, we have proposed the following hypotheses:

1. Migration motives affect the acculturation profile of immigrants from B&H in Croatia. It is to be expected that immigrants whose emigration motives were a kind of coercion (unemployment, inability to find housing, poverty, etc., and/or war and consequences of war in the country of origin) will have a lower SoB than immigrants whose reasons were a personal choice and the attractiveness of the migration destination (employment opportunities, education, family reunion, etc.).
2. The length of time after immigration affects the immigrant's SoB to the host society. The longer the immigrants from B&H live in Croatia, the stronger SoB to the receiving society they feel.
3. The economic status of immigrants in the receiving society significantly influences the SoB to the new society, whereby those with higher status feel a stronger SoB.

4. The human capital⁵ of an individual affects the SoB to the new social environment, whereby immigrants with a higher degree of education feel a stronger SoB.
5. The SoB is stronger with immigrants who are married and whose family members are in Croatia than with those whose family stayed in B&H or in another country.
6. The SoB to the immigration society is stronger if the ethnicity of the immigrant corresponds to the receiving society. It can be expected that Croats from B&H will feel a stronger SoB to Croatia than the other two ethnic groups of immigrants.
7. Research findings on the level of SoB vary depending on the type of neighbourhood in which the immigrants, specifically Croat immigrants, live – mixed (including the population of the receiving country) or ethnically segregated (including only immigrants from the countries of origin). The original assumption of the research is that a stronger SoB to the receiving society will develop in a mixed neighbourhood.

2. Methods, Measures and Sample

The data used in this paper are based on the survey conducted in 2014 as a part of the research project *The Effect of Immigration from Bosnia and Herzegovina on the Socio-Demographic Development of Croatian Urban Regions*. The applied questionnaire consisted of 69 mostly closed questions and was divided into eight thematic sections: employment and finances, migrations, identity, integration, housing and standard of living, health and quality of life. The main goal of research was to investigate the factors effecting the intentions to move, dimensions of integration and quality of life of adult (18+) Croatian residents born in B&H and living in the city district Sesvete (Zagreb) where a large proportion of immigrants from B&H reside.

The survey was conducted on a judgemental/purposive sample of 301 respondents and was conducted face-to-face respondents' households. All respondents were born in B&H and all were living in Zagreb at the time of conducting the survey. Respondents are evenly distributed between genders and age categories (Table 1). The mean age of the sample is 48.5 years. Most of the respondents have finished secondary school as the highest level of education. Almost half are employed and around 30 per cent is retired. Among the unemployed the gender proportions are quite balanced (47.7 per cent males and 52.3 per cent females). Around three quarters estimate their socioeconomic status (SES) neither better nor worse than the majority's.

The sample is specific due to large proportion of ethnic Croats (93.4 per cent). Serbs were included in the proportion of 3.7 per cent and Bosniaks in 2.3 per cent (there was 0.7 per cent of other ethnic affiliations). The other

characteristics of the sample indicate that 99 per cent of respondent have Croatian citizenship among which 1/3 has dual – Bosnian and Herzegovinian and Croatia citizenship. The last country of residence before moving to Croatia, besides from B&H, were Germany, Austria, Slovenia and Serbia (in total 12 per cent of respondents lived in these countries). Another migration experience (and living a longer time period somewhere else than in B&H) was indicated by 20.6 per cent who lived in Croatia, 15.9 per cent who lived in other European countries and 0.3 per cent who lived in countries outside Europe.

Table 1: Sample descriptives

Variable	Categories	N	%
Gender	Male	151	50.2
	Female	150	49.8
Age	18–29	39	13.0
	30–39	58	19.3
	40–49	61	20.3
	50–59	64	21.3
	60–69	46	15.3
	70+	33	11.0
Education	Primary school or lower	56	18.6
	Secondary school	205	68.1
	College of higher	40	13.3
Employment status	Employed	141	46.8
	Unemployed	44	14.6
	Housewife	20	6.6
	Retired	88	29.2
	Students	8	2.7
Self-estimated SES	Much lower than the majority	3	1.0
	A bit lower than the majority	18	6.0
	Neither better nor worse than the majority	221	73.4
	A bit better than the majority	54	17.9
	Much better than the majority	5	1.7

Several indicators measuring sense of belonging (SoB) were included in the questionnaire. Six items referred to specific statements of feeling accepted and adapted in the place of immigration and appreciation of Croatia. Respondents expressed their agreement on the 5-point Likert scale where a higher value refers to grater agreement. Eleven items referred to perception of the neighbourhood and relations with neighbours. Again, stronger agreement on the 5-point Likert scale indicates a stronger feeling of acceptance in the neighbourhood. Finally,

three items were used to estimate the SoB to the city where they live, to the state of Croatia and state of Bosnia and Herzegovina, using a 4-point scale for each indicator from 1 – very strong SoB to 4 – no SoB.

In the next section we first present the descriptive results of the analysed indicators. Afterwards, based on a nonparametric analysis of differences (Kruskal Wallis and WMW tests), we present the differences based on the socio-demographic characteristics of respondents which have a significant effect on expressed attitudes. Lastly, we compare the intensity of the expressed SoB to different locations and differences based in selected characteristics of respondents, as well as the possible connection to selected socio-contextual indicators related to the circumstances of migration to Croatia and the duration of living in Croatia among immigrants from B&H.

The limitations of this study derive from the sampling method which was used. Namely, judgemental/purposive sampling as the nonprobability method is based in the researchers' judgement of respondents who fit the predetermined characteristics. Since the city district chosen for the survey represents the Zagreb district that record, in the 2011 population census data, the highest concentration of immigrants from B&H, the obtained results do not enable conclusions at the level of the entire city of Zagreb. However, the data bring specific insights about this local community since this is the first research study conducted on this specific population in Croatia.

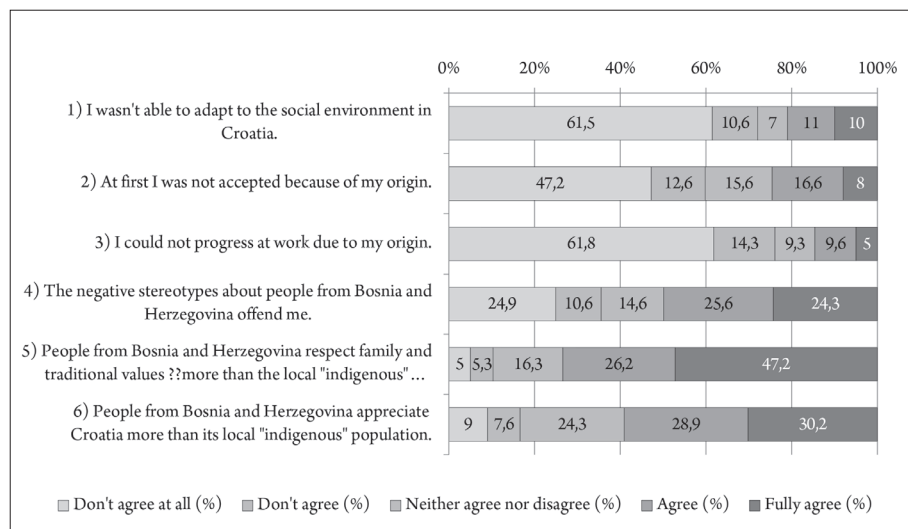
3. Results

In the results section we first present the frequency distributions of the attitudes regarding the estimation of adaptation and acceptance in the social surrounding to which the immigrants have moved (Chart 1). Among six statements which were used to describe this, at clear divide can be noticed. In the highest proportions the respondents do not agree with the notions that they were not able to adapt to the new social environment, nor that they were not accepted or could move up at work due to their origin. On the other hand, the results of statements which refer to values and ethnic perceptions indicate that a height proportion of respondents feel offended by the negative stereotypes about people from B&H, and also, consider that people from B&H respect family and traditional values, as well as Croatia itself, more than the local indigenous population.

To take these results further, a series of analyses were conducted based on selected socio-demographic characteristics of respondents. Since the previously presented distributions significantly deviated from normal distributions, non-parametric analyses based on ranks⁶ were conducted to enable the comparisons of selected groups. Even though a larger proportion of significant differences was expected, only three of general sociodemographic characteristics had a significant effect on only three of the tested variables. The significance of gender

was recorded by using the Mann-Whitney U test on one variable ($U=9563.500$; $Z=-2.359$; $p=0.017$) indicating at the 95 per cent confidence level that female respondents feel more offended by the negative stereotypes about people from B&H than do the male respondents. Age categories differ significantly according to the Kruskal-Wallis H test in two cases: the youngest respondents (30 years old or younger) feel most able to adapt to social environment in Croatia ($H(3)=11.976$; $p=0.007$) and the oldest respondents (61+) feel more offended by the negative stereotypes about people from B&H than do respondents aged between 30 and 60 ($H(3)=9.295$; $p=0.026$). Finally, the most educated respondents disagree the most that they were not accepted because of their origin ($H(2)=8.350$; $p=0.015$). No differences were obtained regarding employment status, self-estimated socioeconomic status or the ethnic affiliation of respondents.

Chart 1: Adaptation and acceptance in the social surrounding to which the immigrants have moved

A series of analyses were also conducted to investigate the relation of acceptance in the new social environment to specific circumstances of arrival to Croatia and the length of living in Zagreb. The indicators used to make these estimates were the reasons (or circumstances) of arrival in Croatia⁷ and duration of living in Croatia, as well as having family members back home in their place of origin.

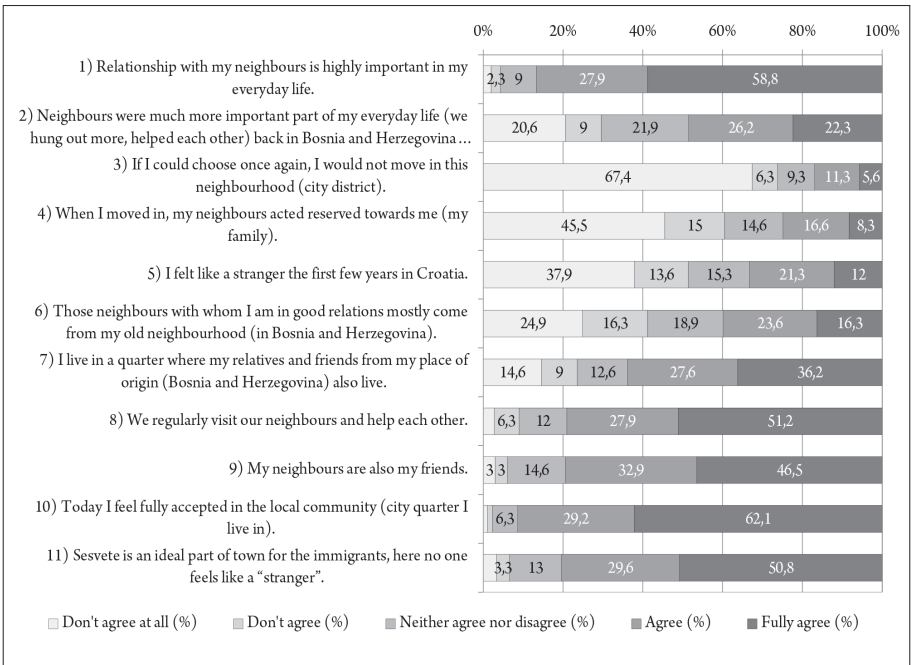
The only indicator of adaptation and acceptance in the new social surrounding significantly connected to the reasons of migration to Croatia and duration of stay is the notion that, at first, they were not accepted because of their origin. Agreement with this was expressed significantly more by respondents migrating due to war atrocities in comparison those moving for economic reasons

($H(4)=17.125$; $p=0.002$) as well as the respondents who are living in Croatia for a shorter period of time ($r_s = -0.160$; $p=0.005$).

In testing hypothesis of stronger SoB among married respondents whose other family members⁸ also live in Croatia no significant relations have been found.

The second part of the results deals with analysis of the perception of neighbourhood and relations with neighbours (Chart 2). Most of the respondents express a highly positive attitudes towards the neighbourhood, implying good and friendly relations with their neighbours who are in many cases also their relatives or friends from the same place of origin back in B&H. There are very few respondents who feel like strangers and mostly they perceive Sesvete as an ideal location for the immigrants from B&H (and other immigrants as well). Neighbours are of great importance to the majority of the respondents and are as equally relevant in the new social environment as they were back in B&H.

Chart 2: Perception of neighbourhood and relations of neighbours

The analysed differences based on sociodemographic, socioeconomic and contextual variables yielded a number of statistically significant results. The perception that the relations with neighbours are a very important part of their life is the least present among the youngest respondents ($H(3)= 15.493$; $p=0.001$). The respondents with the lowest educational attainment agree the most that the neighbours acted reserved towards them when they moved in ($H(2)=$

10.060; $p=0.007$) but they agree more than the respondent with completed secondary school that their neighbours are their friends as well ($H(2)=7.241$; $p=0.027$). There was no significant difference based on the gender or ethnicity of respondents.

The determinants of the socio-economic status of respondents showed that the respondents who estimate their socioeconomic status as lower than the majority perceive those as their friends to the greatest extent ($H(2)=6.165$; $p=0.046$) and they agree the most that they regularly visit their neighbours and help each other ($H(2)=7.245$; $p=0.027$). The relations with their neighbours is more important part of life among the respondents who perceive their SES as neither better nor worse than the majority in comparison to the ones who perceive it better ($H(2)=8.768$; $p=0.012$). The dimension of employment status mostly singles out the category of housewives who agreed more than the students that the neighbours acted reserved towards them when they moved in ($H(4)=12.221$; $p=0.016$) and agree more than the employed, unemployed and retired that the neighbours with whom they have good relations mostly come from their old neighbourhood in B&H ($H(4)=10.524$; $p=0.032$). Students disagree most of all that they felt like strangers during their first years in Croatia, while the housewives agree the most with this statement ($H(4)=19.390$; $p=0.001$).

When referring to the marital status and residence of family members the results show that the married respondents agree the most that relations with their neighbours are a very important part of their life, while the divorced disagree the most with this statement ($H(3)=10.660$; $p=0.014$). The divorced also disagree the most that their neighbours, with whom they are in good relations come mostly from B&H ($H(3)=8.542$; $p=0.036$). There were no differences obtained according to the place of residence of parents of respondents.

Circumstances or reasons determining the migration to Croatia and the duration of living in Croatia are significantly correlated to several indicators of neighbourhood perception. The most frequent reason for migration is the war situation in B&H. The respondents who migrated due to war atrocities agree more than those migrating for education or economic reasons that the neighbours acted reserved toward them and their family when they moved in ($H(4)=13.730$; $p=0.008$), that they felt like strangers during the first few years in Croatia ($H(4)=19.913$; $p=0.001$) and that the neighbours with whom they have good relations, come mostly from B&H ($H(4)=35.467$; $p=0.000$). Further on, the respondents who live longer in Croatia agree more that relations with neighbours are an important part of their everyday life ($r_s=0.139$; $p=0.016$) and that they feel completely accepted in their local community ($r_s=0.161$; $p=0.005$). On the other hand, the respondents who have lived for a shorter time in Croatia agree more that neighbours were a more important part of their everyday life back in B&H ($r_s=-0.123$; $p=0.033$), that neighbours acted reserved towards

them when they moved in ($r=-0.141$; $p=0.014$), that they felt like a stranger for the first few years in Croatia ($r_s=-0.235$; $p=0.000$) and that the neighbours with whom they are in good relations come mostly from B&H ($r_s=-0.180$; $p=0.002$).

The final part of the results refers to the SoB and emotional attachment to the city of residence, Croatia and B&H. The results in Chart 3 show what is further confirmed by the results of a t-test (Table 2) that the immigrants from B&H express the strongest SoB to Croatia. Somewhat weaker but still significantly different is the SoB to the city of residence – Zagreb. The weakest SoB (averagely on the level between moderate and weak) is expressed towards B&H.

Chart 3: Sense of belonging

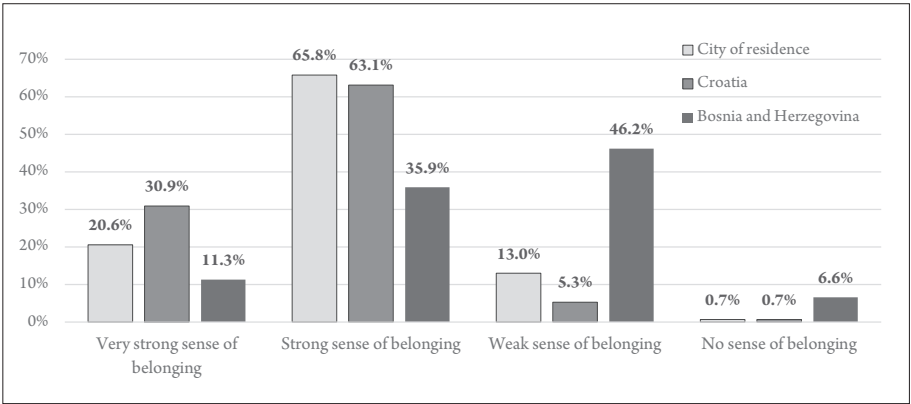

Table 2: Average differences in expressed sense of belonging to different locations

Level of sense of belonging and emotional attachment:	N	M	SD	t (df) p
1) to the city of residence	301	1.94	0.599	Pair 1, 2: 6.340 (300) 0.000 ^a Pair 1, 3: -10.027 (300) 0.000 ^b Pair 2, 3: -13.707 (300) 0.000 ^c
2) to Croatia	301	1.76	0.575	
3) to Bosnia and Herzegovina	301	2.48	0.781	

^a Pair-sampled t-test tested the difference in the expressed sense of belong and emotional attachment to the city of residence and to Croatia.

^b Pair-sampled t-test tested the difference in the expressed sense of belong and emotional attachment to the city of residence and to Bosnia and Herzegovina.

^c Pair-sampled t-test tested the difference in the expressed sense of belong and emotional attachment to Croatia and to Bosnia and Herzegovina.

Differences based on selected socio-demographic characteristics were also analysed in case of indicators of the SoB, but no significant differences were obtained by gender, age, education, employment status, self-estimated socio-economic status or family status and characteristics. Additionally, the effects of respondents' ethnicity and citizenship were analysed. The results showed that

Bosniaks on average express stronger SoB to the city of residence than do Croats ($F=3.441$; $p=0.017$), while the respondents with dual – Croatian and Bosnian and Herzegovinian citizenship – on average express a stronger SoB to B&H than respondents with only Croatian citizenship ($F=6.960$; $p=0.000$).

According to selected contextual variables there were no differences connected to the reasons for migration to Croatia, although respondents who have lived longer in Croatia express significantly a stronger SoB to the city of residence ($r=-0.202$; $p=0.000$) and Croatia ($r=-0.148$; $p=0.010$) and weaker to B&H ($r=0.161$; $p=0.005$).

To test the final hypothesis, correlations were calculated between the indicators of neighbourhood perception and the SoB to the city, Croatia and B&H. Even though relatively weak, significant correlations ranging from -0.139 to 0.294 indicate that a stronger belonging to Zagreb and Croatia is connected to the greater importance of neighbours in everyday life, regular visits and mutual help among neighbours, friendships with neighbours, perception of complete acceptance in the local community and the perception of Sesvete as an ideal city district for immigrants. The SoB to Zagreb and Croatia was expressed respondents who perceived the relations with neighbours as more important in B&H and who would rather choose some other city quarter to live in. A stronger SoB to B&H was expressed by respondents who perceived the relations with neighbours as more important in B&H and who socialise mostly with the neighbours originating from B&H.

4. Discussion

Based on an extensive review of the literature and the results of their research Amit and Bar-Lev (2015) developed an index of the sense of belonging (SoB) expressed by immigrants towards the receiving country grounded in three components: immigrants' national identity, feeling at home which mirrors the identity of an individual in terms of space and commitment to stay in the receiving country (expressed also as naturalisation). Results obtained through the survey on immigrants from B&H in Croatia (Zagreb) confirmed the relevance of all three components of belonging, although with some specificities of the investigated group. The discussion and conclusions are based on seven hypotheses, whereas the interpretations of the results of immigrants' SoB in a new social environment and assessment of acculturation profile necessarily overlap.

The reasons or motives for migration play an important role in shaping immigrants' expectations and integration in the receiving society. According to Chow (2007) immigrants who have left their country for political and cultural reasons express stronger SoB than economically driven immigrants. In contrast to these findings, immigrants from B&H, whose reasons for migration belong

to the area of personal choices and appeal of destination country (i.e. economic circumstances such as the possibility of employment or housing) perceive stronger acceptance, regardless of their origin than do the forced immigrants, respondents whose migration was driven by war and its legacy in B&H which could also be described as a political motivation for migration.

Among sociodemographic characteristics of immigrant population two often have a significant correlation to SoB: economic status in the receiving society and family status, i.e. marital status of immigrants. When analysing the relationship between the economic status of immigrants and their belonging to a new society the direction of this relation is always the same: by increasing one's status on the labour market and the related economic power the SoB to the environment also increases. Some studies particularly stress that the stronger SoB is related to full-time employment and owning a house or apartment (Kitchen et al. 2015). These findings were somewhat confirmed by the results of immigrants from B&H in Zagreb: their self-estimated SES and employment status are relevant indicators for the estimation of belonging to the neighbourhood where the respondents with lower SES stand out: they attach greater importance to neighbourhood in context of friendship and mutual interdependence, while housewives indicated a weaker sense of acceptance at the neighbourhood level.

Another factor of belonging to a receiving society is presented by the marital status of the immigrant, as well as whether their family members live in the same country. Research of immigrants from B&H partially confirms the hypothesis that married immigrants whose family members also live in Croatia express a stronger SoB than do those whose family members live in B&H or in some other country. Even though the married respondents stress that their relations with neighbours represent an important part of everyday life, divorced respondents disagree the most with this statement and additionally express that they spend more time with the neighbours who originate from B&H. The fact that family members – parents – live back in B&H is not significantly related to the measured constructs of SoB. Here it is important to stress that most of the respondents live together with their spouses. Their children mostly live in the same town or elsewhere in Croatia.

The duration of life in the receiving country and language proficiency also greatly contribute to the SoB to the new environment. The length of stay often affects language learning and knowledge as well as improving the economic status of immigrants (Chiswick & Miller 2002). A sense of belonging in the immigrant communities, which in general express stronger affiliation to the new society (the example of Canada (Kitchen et al. 2015)), is significantly weaker among those immigrants who live there less than 5 years. The feeling of acceptance of immigrants from B&H is also significantly correlated with the duration of their life in Croatia indicating that those immigrants who live there longer also express a great SoB to Zagreb and Croatia and a weaker one to B&H.

Respondents who lived for longer period in Croatia also report that they were accepted (in spite of their origin) – at the neighbourhood level and in general – from the beginning when they moved to Croatia. The length of stay should also be related to the time-period and type of migration (inter-republic migration within the same state), and consequently to reasons for migration characteristic of the time-period.

Further, speaking the language of the receiving country play a central role in immigrants' economic and sociocultural integration (Amit 2012; Gödri 2004). For this reason, a language which does not present an obstacle to immigrants from B&H and their inclusion in the education system, labour market or public life, impacts significantly on their acculturation profile. Language proficiency also contributes a stronger sense of national identity and affiliation. When speaking of immigrants from B&H who are ethnic Croats, the sense of affiliation to Croatian identity is often strongly expressed even before the migration to Croatia.

If the desire for naturalisation is traditionally used as an indicator of SoB to a receiving society (Chow 2007; Amit & Bar-Lev 2015) the fact that almost all respondents included in this study (99 per cent) state that they have Croatian citizenship, and only a third kept also the citizenship of B&H (as dual citizenship), we can conclude that the surveyed immigrants express strong SoB to Croatia. In this context it is also important to stress that over 90 per cent of respondents plan to stay in Croatia.

Research on the integration of immigrants within regard to their education confirms a strong correlation between higher education and acceptance in the new surroundings, whereas higher education can have the effect in both directions (Hou et al. 2017). Having in mind immigrants from B&H in Zagreb, the most educated respondents disagree the most that they were not accepted because of their origin, the same as highly educated immigrants in Israel (Amit 2012) who express significantly stronger sense of belonging to the new society.

The hypothesis that the SoB to the receiving society will vary depending on the ethnic affiliation of respondents was also partially confirmed – immigrants of Bosniak ethnicity expressed somewhat weaker SoB to Zagreb and weaker to Croatia in comparison to other ethnic groups. It was confirmed that the ethnicity is not significantly correlated to other indicators of the SoB, although it might be assumed that this is possibly the result of an ethnically imbalanced sample where Croats dominate.

Migration studies (Phinney et al. 2001; Amit & Bar-Lev 2015) also accentuate the relative deficiency of the social capital of immigrants in the new society in comparison to a native-born population. They also confirm that in context of the SoB to a receiving society it is extremely important knowing the neighbours and having trust in them (Rogers & Sukolratanametee 2009; Kitchen et al. 2015). A sense of belonging and feeling of acceptance is firstly expressed in relation to the neighbourhood, and only then to the town in which they live.

The research confirmed that higher concentration of immigrants in a city quarter could influence a weaker desire for participation in wider society; however, it can provide support, especially in the early period after migration and prevent their marginalisation (Hou et al. 2017). Considering that this research was conducted in a typical immigrant city quarter, it was expected that the hypothesis would be confirmed as relatively stronger bonding of immigrants from B&H with the neighbourhood. The results showed that stronger sense of belonging to Zagreb and Croatia is connected to the greater importance of neighbours in everyday life, regular visits and mutual help among neighbours, friendships with neighbours, perception of complete acceptance in local community and perception of Sesvete as an ideal district for immigrants. On the other hand, a stronger sense of belonging to B&H is characterised by stronger relations with neighbours originating from B&H and an assessment of closer relationship to neighbours back in B&H.

5. Conclusion

The results showed that on average, immigrants from B&H feel very accepted in the local community, and their origin is not an obstacle to acceptance and adaptation to the social environment. They respect family and traditional values more than the rest of the local population, and they appreciate Croatia more than its indigenous people. Also, they perceive the life on the neighbourhood level in the context of friendship, mutual help and community structure based on the place of origin where they feel completely accepted and comfortable. In general, they show a higher level of SoB to the city and the country in which they live as opposed to the country of origin. However, somewhat different opinions were expressed by respondents who arrived in Croatia during the war in B&H, whose perception was that they were not accepted due to their origin and who felt like strangers during the first few years in Croatia.

In general, we can conclude that the immigrants from B&H (who are mostly Croats) are untypical immigrants in Croatia. They have a strong SoB possibly due to better symbolic fit in the Croatian society and due to a long tradition of labour migration and migration aimed at better education opportunities.

However, we have to take into account that B&H has gone through dramatic changes in the last three decades. These changes were mostly driven by the war atrocities and economic crisis, and hence the economic, social and political contexts which condition the micro level decisions beside the historical and cultural relationships, and the personal networks linking the countries of origin and destination should be considered when analysing migrations from B&H.

It should be stressed that between Croatia as the receiving country and B&H as sending country there is no large cultural distance since they share common history and similar language, and both are going through a socio-political transi-

tion period, so there are no systematic differences between them. Among the seven tested hypotheses, the first (H1), the second (H2), the third (H3) and the fourth (H4) were fully confirmed. While the forced emigration motives (as opposed to personal choices and attractiveness of immigration destination – H1) reduce the SoB in the new environment, SoB levels grow with the length of life of immigrants in the new society (H2), with higher economic status of respondents (H3) and higher education (H4), all important variables that facilitate the acculturation process. The effects (of the immigrant's marriage/marital status (H5), the ethnic affiliation of immigrants corresponding to the ethnicity of the receiving society (H6) and life in the ethnically mixed or segregated neighbourhood (H7)) on the SoB level were partially confirmed – only in some segments of the measured variables. Therefore, according to the results of this study, besides all the specific characteristics of migration and sample limitations, it could be concluded that the acculturation profile of immigrants in B&H in Croatia is positive and positioned between integration and assimilation.

So within the next stage of qualitative research further focus should be placed on exploration of the relation between immigrants' life satisfaction and SoB, on the effect of the duration of life in Croatia and on the role of networks which are proven by other studies to have a significant impact during the integration process and also in the context of ensuring a better quality of life.

References

- Amit, K., 2012. Social Integration and Identity of Immigrants from Western Countries, the FSU and Ethiopia in Israel. *Ethnic and Racial Studies* 35 (7), 1287–1310.
- Amit, K. & Bar-Lev, S., 2015. Immigrants' Sense of Belonging to the Host Country: The Role of Life Satisfaction, Language Proficiency, and Religious Motives. *Social Indicator Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement* 124 (3), 947–961.
- Berry, J. W., 1990. Psychology of Acculturation. In J. Berman (ed.). *Cross-Cultural Perspectives: Nebraska Symposium on Motivation*. University of Nebraska Press, Lincoln, 201–234.
- Black, R., 2002. Conception "at Home" and the Political Geography of Refugee Repatriation: Between Assumption and Contested Reality in Bosnia-Herzegovina. *Applied Geography* 22 (2), 123–138.
- Breznik, D., 1991. *Stanovništvo Jugoslavije*. Chronos, Titograd.
- Chiswick, B. R. & Miller, P. W., 2002. Immigrants Earnings: Language Skills, Linguistic Concentrations and the Business Cycle. *Journal of Population Economics* 15 (1), 31–57.
- Chow, H. P. H., 2007. Sense of Belonging and Life Satisfaction among Hong Kong Adolescent Immigrants in Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (3), 511–520.
- Croatian Bureau of Statistics, 2013. *Census of Population, Households and Dwellings 2011*, Croatian Bureau of Statistics, Zagreb.
- Croatian Bureau of Statistics, 2018. *Census of Population, Households and Dwellings 2011*, Croatian Bureau of Statistics, Zagreb.

- Government of the Republic of Croatia, Office for Displaced Persons and Refugees, 1995. *Displaced Persons and Refugees in the Republic of Croatia*. Government of the Republic of Croatia, Office for Displaced Persons and Refugees, Zagreb, http://digured.srce.hr/arhiva/1584/106779/report_refugees_july95.pdf (accessed May 2019).
- Gödri, I., 2004. A Special Case of International Migration: Ethnic Hungarians Migrating from Transylvania to Hungary. *Yearbook of Population Research in Finland* 40, 45–72.
- Hou, F., Schellenberg, G. & Berry, J., 2018. Patterns and Determinants of Immigrants' Sense of Belonging to Canada and their Source Country. *Ethnic and Racial Studies* 41 (9), 1612–1631.
- IDN CDI – Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, 1968. *Demografski i ekonomski aspekti prostorne pokretljivosti stanovništva*. Institut društvenih nauka, Beograd.
- Josipović, D., 2016. The Post-Yugoslav Space on a Demographic Crossway: 25 Years after the Collapse of Yugoslavia. *Stanovništvo* 54 (1), 15–40.
- Kitchen, P., Williams, A. M. & Gallina, M., 2015. Sense of Belonging to Local Community in Small-To-Medium Sized Canadian Urban Areas: A Comparison of Immigrant and Canadian-Born Residents. *BMC Psychology* 3 (1), 28.
- Klempić Bogadi, S., Gregurović, M. & Podgorelec, S., 2018. Doseljavanje iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku: migracijski obrasci na primjeru doseljenika u Zagrebu. *Stanovništvo* 56 (2), 39–62.
- Massey, D. S. & Redstone, I., 2006. Immigrant Intentions and Mobility in a Global Economy: The Attitudes and Behaviour of Recently Arrived US Immigrants. *Social Science Quarterly* 87 (5), 954–971.
- Nejašmić, I., 2014. Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme* 3 (3), 405–435.
- Oliviera-Roca, M., 1978. Obujam, razvoj i pravci suvremenih unutrašnjih migracija stanovništva SR Hrvatske. *Rasprave o migracijama* 50, Zagreb.
- Pepeonik, Z., 2000. Stanovništvo Republike Hrvatske 1991. godine rodом iz Bosne i Hercegovine. In D. Pejnović (ed.) *Zbornik radova 2. Hrvatskog geografskog kongresa*. Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 201–212.
- Petrović, R., 1987. *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*. Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd.
- Phinney, J., Horenczyk, G., Liebkind, K. & Vedder, P., 2001. Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues* 57 (3), 493–510.
- Putnam, R. D., 2000. *Bowling Alone*. Simon & Schuster, New York.
- Rogers, G. O. & Sukolratanameteetee, S., 2009. Neighborhood Design and Sense of Community: Comparing Suburban Neighborhoods in Houston Texas. *Landscape and Urban Planning* 92 (3/4), 325–334.
- Shenkar, O., 2001. Cultural Distance Revisited: Towards a More Rigorous Conceptualization and Measurement of Cultural Differences. *Journal of International Business Studies* 32 (3), 519–535.

Notes

- ¹ For more details on the consequences of the 1990s-war on the displacement of the population inside B&H and outmigration from B&H, cf. Josipović (2016).
- ² The inclusion of immigrants from B&H into the political elite of Croatia is well illustrated by the number of politicians born in B&H taking positions of ministers in the Croatian Government, city majors (including Zagreb for the last 16 years), members of Croatian Parliament etc.

- ³ For critical comments on the cultural distance, cf. Shenkar (2001).
- ⁴ In the light of this result the affiliation to different ethnic groups ceases to be one of the basic differences between immigrants and local population.
- ⁵ Human capital is primarily determined by the degree of education and language proficiency; therefore, regardless of their ethnic background, B&H immigrants to Croatia have a significant acculturational advantage due to their knowledge of Croatian.
- ⁶ Conducted non-parametric analyses were: Kruskal-Wallis H test when analysing differences between three or more categories of independent indicator, Mann-Whitney U test when analysing differences between two categories of independent indicator and Spearman's rank correlation (r_s or ρ).
- ⁷ The reasons to migrate to Croatia were grouped in 5 categories: 1) family reasons; 2) economic reasons; 3) education; 4) war atrocities; 5) other.
- ⁸ By other family members in this article we mean parents of the respondents, since it was recorded in higher proportions that they still live in Bosnia and Herzegovina. Spouses and children are in most of cases living together with respondents, or at least in the same country.

Damir Josipovič

Spremembe etnične in migracijske ter izobrazbene strukture prebivalstva mestne občine Ljubljana – primerjava podatkov popisov 1991, 2002 in 2015

V prispevku so s primerjavo podatkov popisov 1991, 2002 in 2015 analizirane spremembe etnične in migracijske ter izobrazbene strukture prebivalstva mestne občine Ljubljana. Ugotovljeno je, da klasična analiza podatkov o etničnosti, jeziku in veri v okviru popisa ni več mogoča, mogoča pa je podrobna analiza migracijskih procesov, iz katerih lahko posredno sklepamo tudi na spremembe v etnični strukturi prebivalstva. Namen prispevka je prikazati analitsko vrednost podatkov, zbranih z registrskim popisom 2015, na primer tudi pri ugotavljanju razlik v izobrazbi. Analiza je pokazala, da se je od zadnjega klasičnega popisa prebivalstvena struktura Ljubljane izrazito spremenila tako po migracijskih kot po socioekonomskih oboležjih in da je prišlo do vzporednih procesov gentrifikacije na eni strani in pavperizacije na drugi, slednja pa je zlasti značilna za priseljsko prebivalstvo.

Ključne besede: etnična in narodna pripadnost, migracije, mestna občina Ljubljana, priseljenci, družbeno razslojevanje.

Changes in Ethnic, Migration and Education Structure of the Urban Municipality of Ljubljana – the Comparison of Censuses of 1991, 2002, and 2015

The article deals with the comparison of the censuses of 1991, 2002, and 2015 data. It analyzes the changes of ethnic, migration and educational structure of the Urban Municipality of Ljubljana. While stating that the classical analysis of the data on ethnicity, language, and religion within the census data is not possible any more, the author presents the application of migration analysis in order to surmise the changes in ethnic structure. Moreover, the article applies the complex analysis of assessing the differences in educational attainment of population in Ljubljana. Analysis showed that the Urban municipality of Ljubljana changed considerably as regards migration or socio-economic characteristics. The processes of pronounced gentrification on one hand were coupled pauperisation on the other, with the latter being especially characteristic for the migrant population.

Keywords: ethnic/national affiliation, migration, Urban municipality of Ljubljana, immigrant, social inequalities.

Correspondence address: Damir Josipovič, Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: damir.josipovic@guest.arnes.si.

1. Uvod

Proučevanje procesov etničnosti pogosto ne more mimo uradnih statističnih podatkov, s katerimi poskušamo prostorsko evalvirati razmerja med s popisnimi kategorijami razločenimi skupinami. V etničnih in etnolingvističnih študijah je najpogostejša raba podatkov o etnični ali narodni (narodnostni) pripadnosti ter o različnih vidikih opredeljevanja z vidika rabe ali odnosa/stališča do jezika. Na področju popisne metodologije najpogosteje uporabljajo kategorije, ki pa jih moramo vedno jemati kot približne ali orientacijske (Južnič 1983, 295), pri *floatantnih* skupinah pa je treba uporabiti metodologijo malih vzorcev (Knežević 2017). Druga, podrobnejša vprašanja o jeziku in etnični pripadnosti je treba iskati in postavljati v okviru terenskega raziskovanja (Zupančič 2006). Pomen revitalizacije prostorskih raziskav, vezanih na raziskave sprememb etničnih opredelitev, je še pred letom 1991 potrdil Vrišer (1986, 10):

Sodobna geografska veda se čedalje bolj obrača k funkcijski obravnavi pojavov na zemeljskem površju. /.../ Premiki v geografski filozofiji in metodologiji k problemskemu (inženirskemu) obravnavanju prostorskih pojavov prav tako odvrtačajo geografe od kulturne in družbeno-zgodovinske sfere, ki je bila še pred petdesetimi leti v osrčju geografskega proučevanja. /.../ Vendar z eno izjemo: v sodobnem močno razdeljenem svetu ostajajo etnične raziskave še vedno ali celo čedalje bolj pomembne zaradi narodnostnih teženj ali različnih regionalizmov. Sodobna geografija se jih loteva, tudi ob pomoči etnologije, kot posebnih prostorskih problemov.

V obdobju, kar je bila Slovenija brez popisnih rezultatov o etnični ali narodni pripadnosti ter maternem in pogovornem jeziku, torej po letu 2002, se je večina študij etnične strukture Slovenije ali območja mestne občine Ljubljana (MOL) opirala prav na te kot zadnje in danes pravzaprav že zgodovinske podatke popisa 2002 (npr. Klopčič et al. 2003; Šircelj 2003; Komac & Medvešek 2005a, 2005b; Josipovič 2006, 2007; Josipovič & Kržišnik-Bukić 2010). Šele v obdobju po letu 2011 je postalo jasno, da Slovenija tudi zaradi politizacije popisa 2002 uveljavlja registrski popis prebivalstva (Josipovič 2015a). Hkrati je Statistični urad Republike Slovenije (SURS) prek povezovanja različnih registrov in baz podatkov prvič proizvedel povezane podatke o tako imenovanih generacijah priseljenih, podatki o tem so bili kmalu prvič uporabljeni (Komac 2014; Josipovič 2015b), podatkovne zbirke statističnega urada pa so bile posodobljene v registrskem popisu iz leta 2015 (SURS 2015).

Tudi metodološke razlike med popisi 1991, 2002 in 2015 so znatne, zato je tudi medpopisna primerjava zahtevnejša. Prvi registrski popis iz leta 2011 je naletel na široko negotovanje zainteresirane strokovne javnosti zaradi umanjkanja podatkov o etničnih, verskih in jezikovnih prištevanjih prebivalstva. Podrobna analiza zadnjega klasičnega popisa iz leta 2002 pa je opozorila na nekaj problemov, ki bistveno vplivajo na interpretacijo popisnih rezultatov:

- nasprotujoče si politične zahteve glede zastavljanja vprašanj o etnični/narodni, jezikovni (materni in pogovorni jezik) in verski pripadnosti, ki so najprej botrovale enoletnemu odlogu popisa, kasneje pa spremenjeni metodologiji zastavljanja teh vprašanj,
- spremenjena metodologija, v okviru katere je obstajala slabo izkoriščena in sporna možnost pisnega sporočanja etnične, verske in jezikovne pripadnosti oseb med 14. in 18. letom starosti ter v času popisa odsotnih oseb,
- posledično manjši neposreden zajem in čedalje višja stopnja neodgovorov, ki je presegla desetino vseh odgovorov in ki je povzročila velike interpretativne razlike in napake.

Podrobnosti o metodoloških in izvedbenih vprašanjih navaja Standardno poročilo o kakovosti popisa 2002 (SURS 2004). Tudi med popisoma 1991 in 2002 so znatne metodološke razlike:

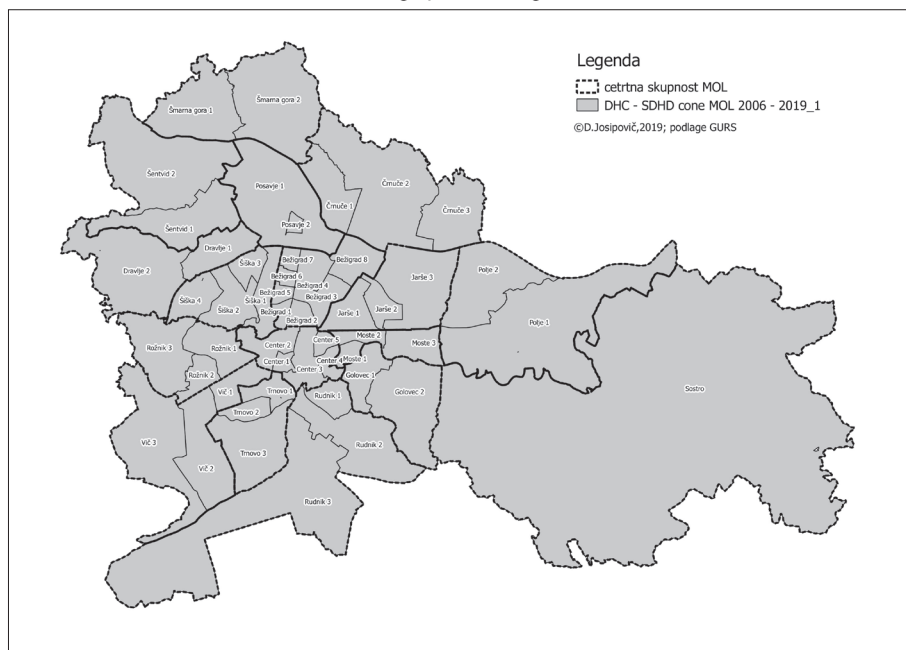
1. podatki popisa 2002 vsebujejo možnost izbire neodgovora, ki močno zniža število vsem opredelitvam, čeprav ne v enaki meri. Popis iz leta 1991 te možnosti ni imel, je pa bilo kljub temu veliko odgovorov uvrščenih v rubriko neznano. Zato sta število in delež neznanih in neopredeljenih odgovorov v letu 2002 močno narasla, kar vpliva na velikost ostalih deležev;
2. spremenjena definicija prebivalstva iz leta 1995, ki je odpravila popisovanje zdomcev, je vplivala na deleže posameznih etničnih opredelitev. Ta z letom 1995 prebivalstva Slovenije ne obravnava več z vidika državljanstva, temveč z vidika statusa prebivališča. Če neka oseba več kot eno leto ni prisotna, se ne šteje v lokalno prebivalstvo (Šircelj & Tršinar 1996);
3. kljub metodološki korekciji podatkov popisa 1991 ni bila dosežena popolna primerljivost s podatki popisa 2002 (Šircelj 2003);
4. ponovno spremenjena definicija prebivalstva, ki je pričela učinkovati z letom 2008, je na osnovi evropskih statističnih smernic pričela upoštevati tako imenovano običajno prebivališče. To je pomenilo, da je bila oseba šteta v prebivalstvo ne glede na status bivališča (stalno ali začasno) ali državljanstva, temveč glede na izjavljeno namero bivanja ali dejanskega pretežnega bivanja v določenem naselju v določenem koledarskem letu (Josipovič 2015a).

Namen prispevka je analizirati spremembe etnične, migracijske in izobrazbene strukture prebivalstva na območju MOL na ravni njenih sestavnih delov. Opredeljevanje teh sprememb temelji na večplastni analizi podatkov popisov 1991, 2002 in 2015, cilj prispevka pa je opredeliti spremembe v notranji demografski dinamiki in prostorskem premeščanju posameznih skupin prebivalstva občine.

2. Mestna občina Ljubljana – prebivalstveni razvoj in prostorski procesi

Za vzorčno prostorsko členitev ljubljanske občine nam služi študija, ki je nastala v letih 2005 in 2006 kot rezultat projekta o etnični, demografski in socioekonomski strukturi Ljubljane z vidika intraurbanih migracij.¹ Cilj projekta je bil ugotoviti notranje spremembe v urbanem ustroju mesta, zlasti z vidika razslojevanja mestnega prebivalstva. Bistveni prispevek projekta je bila geografska razjonizacija Ljubljane, ki je identificirala enainpetdeset tipičnih zaključenih območij (stavbno in demografsko homogeni deli – SDHD), kar pomeni, da je bila vsaka četrtna skupnost (vseh je sedemnajst) v poprečju razdeljena na tri specifična podobmočja (slika 1). Bistveno spoznanje o posledicah prostorske delitve Ljubljane na četrtne skupnosti (ČS) je namreč zakrivanje transformativnih prostorskih procesov, ki jih na prebivalstveno relativno številčnejših območjih ni več mogoče izluščiti, medtem ko so dotedanje, še podrobnejše členitve (nekdanje krajevne skupnosti ali popisni in statistični okoliši) za te vrste geografskih generalizacij prepodrobne.

Slika 1: Členitev ČS na stavbno in demografsko homogene dele (SDHD)

Vir: Josipovič & Repolusk 2006.

Ljubljana je danes glavno in največje mesto Slovenije. V zadnjih dveh stoletjih je doživela hiter razvoj, ko pa je leta 1929 postala glavno mesto Dravske banovine,

se je prebivalstveno zelo povečala. Po drugi svetovni vojni se je do leta 1985 število Ljubljančanov podvojilo, Ljubljana pa se je s tem otresla svojega najbližjega zasledovalca Maribora, ki je bil do leta 1929 eden izmed dveh sedežev velikih županstev na ozemlju, ki se je štel kot slovenski del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma Jugoslavije. Njuno razmerje se je v zadnjih stotih letih spremenilo iz 1 : 1,5 na 1 : 3 v korist Ljubljane, ko je prebivalstvo mesta oziroma samega naselja naraščalo vse do leta 1988, ko je doseglo zgodovinski višek z 298.655 prebivalci (MZISS 1994, 29).

Značilnosti prebivalstvene rasti Ljubljane in njenih sestavnih delov po drugi svetovni vojni do leta 1961 Rebernik (1999, 48–49) opisuje tako:

V prvem povojnem obdobju, med letoma 1948 in 1953, se je število prebivalcev na območju današnje Mestne občine Ljubljana povečalo s 123.149 na 141.340 oziroma za 15 %. Daleč najhitrejšo rast prebivalstva je v tem času doživela Šiška, kjer so bili zgrajeni prvi stanovanjski bloki (Litostrojski bloki in bloki Mestnega ljudskega odbora ob Celovski cesti). /.../ Število prebivalcev se je občutno povečalo tudi v mestnem središču, kjer so ob povojnem pomanjkanju stanovanj priseljence in vojne begunce naselili v nacionalizirana meščanska stanovanja in vile. Nadpovprečna rast prebivalstva je značilna tudi za nekatera obmestna naselja (Podutik, Stožice, Črnuče, Tomačevo, Šentjakob, Studenec), medtem ko je večina obmestja dosegla le zmerno rast prebivalstva. Prebivalstvo je upadlo le v tedaj še pretežno agrarnih naseljih Črna vas, Medno, Stanežiče, Podlipoglav in Češnjica. Obdobje med letoma 1953 in 1961 označuje hitra rast prebivalstva, ki je bila v prvi vrsti posledica močnega priseljevanja v mesto. Število prebivalcev na območju današnje Mestne občine Ljubljana se je povzpelo na 170.505. Prebivalstvo je skokovito poraslo za Bežigradom, močno pa tudi v Šiški, Mostah in na Viču, kar je predvsem posledica gradnje blokovskih sosesk. /.../ Hitro rast so dosegla tudi številna obmestna naselja, predvsem v severnem delu obmestja, ki jih je zajela urbanizacija (Stožice, Črnuče, Šentvid, Gameljne, Nadgorica, Zgornja Zadobrova, Zalog, Polje in Vevče).

Ljubljana v obdobju 1961–1971 vzporedno z industrializiranjem mesta hitro pridobiva novo prebivalstvo. Že v naslednjem desetletju naravni prirastek doseže migracijskega, ki ga po letu 1979 tudi že preseže, med letoma 1980 in 1993 pa je od skupnega prirastka, ki je dosegel 18.462 prebivalcev, na migracijska gibanja odpadlo le še 409 prebivalcev (Rebernik 2004, 92). Hkrati se je namreč pričelo:

/.../ intenzivno odseljevanje mestnega prebivalstva v okoliška obmestna naselja, ki je leta 1989 prvič preseгло priseljevanje. Tako sta v osemdesetih letih hkrati potekala dva procesa: suburbanizacija ljubljanskega obmestja z razseljevanjem mestnega prebivalstva in 'klasična' urbanizacija s priseljevanjem prebivalstva iz manj razvitih območij Slovenije in nekdanje skupne države (Rebernik 2004, 92). Najnovejši razvoj prebivalstva v [ljubljski urbani] regiji ima tako vse značilnosti in negativne učinke pojava 'urban sprawl'. V posameznih delih Ljubljane se okrepi procesa reurbanizacije in gentifikacije (Rebernik 2004, 90).

Staro mestno jedro so obdale številne nove stanovanjske soseske, predvsem soseske stanovanjskih blokov. Zlasti po letu 1985 se je vzpostavil priseljevanju nasproten, suburbanizacijski migracijski tok (Dolenc 2000, Klemenčič 2002). Premožnejše in bolj izobraženo prebivalstvo je začelo zapuščati strnjena mestna območja in se naseljevati v do tedaj ruralnih ali polruralnih naseljih v neposredni okolici Ljubljane. Po letu 2000 so posamezni deli mesta že kazali prve znake segregacije. Rezultat so rastoče lokalne koncentracije starejšega prebivalstva, upokojencev, manj premožnih in priseljencev iz drugih držav (Josipovič & Repolusk 2006). Problem segregacije v mestih se je pojavljal tako v razvitih državah poznega kapitalizma kot v tako imenovani birokratski fazi socializma (Supek 1987, 230). Ključna težava je bila v tem, da se je urbana politika sedemdesetih in osemdesetih let dvajsetega stoletja vse bolj prepuščala urbanističnim birojem, ki so nezadostno opravljali posvetovalno vlogo med prebivalstvom, čeprav je "aktivno vključevanje in pritegovanje meščanov k sodelovanju v urbani politiki predpogoj stvarne demokratizacije in socialne integracije družbe" (Supek 1987, 230). Prav odtujena birokratska praksa je tista, ki generira segregacijo na način, da ustvarja privatizacijo in segregacijo med različnimi kategorijami in skupinami mestnih stanovalcev. Tako kot so nekdaj v mestih ključno segregirano skupino pomenile osebe, označene z umskim, duševnim ali drugim zdravstvenim hendikepom, tako se je v kapitalističnih državah že v osemdesetih letih dvajsetega stoletja razširila praksa domov za ostarele, ki po Ermanu Tondiju pomenijo sredino, v kateri družbena smrt nastopi prej kot fizična (Supek 1987, 231). V okviru opredeljevanja omenjenih širših in kompleksnejših procesov nas zanima, kateri migracijski procesi, ki med drugim sestojijo iz migracijskih gibanj oseb obeh statističnih spolov, vseh starosti, tako tudi starejših,² so danes tipični za Ljubljano in to, kar jo še posebej opredeljuje v odnosu do obdobja zadnjih klasičnih popisov. Poglejmo, kaj je glede tega ugotovila že omenjena študija iz leta 2006:

Na ravni MOL se odvija večina značilnosti, ki sicer veljajo za vso Slovenijo. Ljubljana je zaradi svoje relativne velikosti in svojih funkcij vključena v velik del splošnih slovenskih migracij, zaradi česar ji gredo tudi mnoge značilnosti, ki sicer veljajo za Slovenijo (Josipovič & Repolusk 2006, 26).

Če sta Ljubljana in območje mestne občine po letu 1991 prebivalstveno upadala, jima je dala zadnja gospodarska kriza velik zalet, saj se prebivalstvo občine med letoma 2002 in 2015 poveča za 22.000. Po preračunu na območje današnje mestne občine je imela Ljubljana leta 1991 268.120 prebivalcev, leta 2002, ob že omenjeni spremenjeni definiciji prebivalstva iz leta 1995, pa 265.881. Do leta 2015 se je leta 2008 ponovno spremenila definicija prebivalstva, število prebivalcev MOL se je povečalo na 287.218 prebivalcev (SURs 2015), do 1. 1. 2019 pa na 292.988 (SURs 2019).

3. Etnična sestava prebivalstva mestne občine Ljubljana – učinki migracij med letoma 1991 in 2002

31

Z izjemo turbulentnega obdobja po osamosvojitvi Slovenije so se procesi priseljevanja nadaljevali tako v Slovenijo kot v Ljubljano. Zlasti od leta 2005 dalje pa lahko spremljamo povečano neto izseljevanje slovenskih državljanov, kar je izbruh gospodarske krize leta 2008 še pospešil (Josipovič 2018). Sicer pa se je klasično priseljevanje vseskozi dopolnjevalo s procesi bolj ali manj prikrita asimilacije in splošne krize etničnega opredeljevanja, ki je Slovenijo zajela ob zadnjem klasičnem popisu leta 2002 (Josipovič 2006). MOL pri tem ni izjema, nasprotno: je kaŕipot, ki nam nakazuje smeri splošnih sprememb v migracijskem obnašanju prebivalstva tudi drugih urbanih območij in naposled tudi Slovenije kot celote. Spomnimo, da je imela MOL po popisu iz 2002 zelo velik deleŕ prebivalstva, ki se v etničnem smislu ni ŕelel opredeliti oziroma tega podatka ni ŕelel neposredno ali posredno deliti z ŕŕžavo kot izvajalko popisa. Podatki kaŕejo, da se je skupni deleŕ prebivalstva, katerega etnična pripadnost je ostala statistična neznanka, med letoma 1991 in 2002 veĉ kot podvojil (iz 4,0 odstotka na 9,6 odstotka). Pri veĉini etniĉnih opredelitev je priŕlo do veĉjega ali manjšega zmanjšanja njihovega deleŕa. Svoj deleŕ so poveĉali Boŕnjaki in Albanci, ki so beleŕili skoraj enak indeks rasti (147 oziroma 146). Naraslo je tudi skupno ŕtevilo drugih opredeljenih. Po drugi strani se je najbolj zmanjšal deleŕ Romov (indeks 59) in Hrvatov (indeks 68). Pod 80 indeksnih toĉk dosegajo ŕe Œrnogorci, Makedonci in Srbi. Slovenci so po drugi strani zabeleŕili bistveno manjši absolutni upad (indeks 93,5), njihov deleŕ pa je med opredeljenimi celo narasel (preglednica 1).

Ker je med popisoma 1991 in 2002 v MOL priŕlo do skupnega zmanjšanja ŕtevila prebivalcev, smo naredili tudi primerjavo na absolutni ravni, iz katere je razvidno, da absolutno zmanjšanje opredelitev po etniĉnosti (–17.586) pokrije skupni upad prebivalstva MOL (–2.239), poveĉan za ŕtevilo prebivalcev, katerih etniĉna pripadnost je ostala statistiĉno neznana (14.714) (preglednica 2).

Na vpraŕanji, zakaj se je deleŕ veĉine etniĉnih skupin zmanjšal in kdo so prebivalci, ki so se znaŕli v kategoriji neznanih ali tistih, ki niso ŕeleli ali mogli odgovoriti na vpraŕanje o etniĉni pripadnosti, najdemo veĉino odgovorov v ŕe opravljenih obŕirnih analizah (ŕircelj 2003; Josipoviĉ 2006, 2007). Zato na kratko povzemimo le, da so v veliki skupini brez odgovora veĉino prebivalstva predstavljali ljudje, ki se obiĉajno samoopredeljujejo kot Slovenci, da pa tega v popisu 2002 niso storili zaradi drugaĉnega ustroja in metodologije popisa ter politizacije vpraŕanj o etniĉni in verski pripadnosti, in da je deleŕ drugih etniĉnosti poslediĉno majhen. ŕe dejstvo, da se deleŕ opredeljenih kot Slovenci (–6,5 odstotka) ni zmanjšal tako moĉno kot deleŕ drugih etniĉnih opredelitev skupaj (–9,6 odstotka), opozarja na to, da se je poleg veĉinskega odlivanja Slovencev med neopredeljene znaten del drugih (predvsem Hrvatov) preselil med opredeljene kot Slovence. Tudi obseg in struktura priseljenih po letu 1991

kažeta na to, da neto priselitve drugih niso predstavljale velikega presežka in da Slovenci (po etnični opredelitvi) Ljubljane do leta 2002 še niso zapuščali v bistveno večji meri kot drugi. Poudarimo lahko le to, da stopnje posameznih etničnih opredelitev narastejo samo v primeru, ko je šlo za relativno nedavno priseljevanje v Slovenijo, zlasti Bošnjakov in Albancev (preglednica 1).

Preglednica 1: Primerjava opredeljevanja po etnični pripadnosti po popisih 1991 in 2002, Slovenija, MOL

	Črnogorci	Hrvati	Makedonci	Bošnjaki*	Slovenci	Srbi	Albanci	Romi	Ostali	Skupaj opredeljeni
Slovenija 2002 (št.)	2.667	35.642	3.972	40.071	1.631.363	39.356	6.186	3.246	12.933	1.775.436
Slovenija 2002 (%)	0,14	1,81	0,20	2,04	83,06	2,00	0,31	0,17	0,66	90,39
% od opredeljenih	0,15	2,01	0,22	2,26	91,89	2,22	0,35	0,18	0,73	100
MOL 1991 (št.)	1.160	10.695	1.183	7.808	209.884	16.878	748	309	1.176	249.841
MOL 2002 (št.)	828	7.217	908	11.329	196.152	13.245	1.089	180	1.307	232.255
Razlika 2002–1991	–332	–3478	–275	+3.521	–13.732	–3.633	+341	–129	+131	–17.586
MOL 1991 (%)	0,43	3,99	0,44	2,91	78,28	6,29	0,28	0,12	0,44	93,18
% od opredeljenih	0,46	4,28	0,47	3,13	84,01	6,76	0,30	0,12	0,47	100
MOL 2002 (%)	0,31	2,71	0,34	4,26	73,77	4,98	0,41	0,07	0,49	87,34
% od opredeljenih	0,36	3,11	0,39	4,88	84,46	5,70	0,47	0,08	0,56	100
Delež v MOL od vseh	43,49	30,01	29,78	19,49	12,87	42,89	12,09	9,52	9,09	14,07

Vir: SURS 1991; SURS 2002 (preračun avtorja).

* V kategorijo Bošnjaki so všteti tudi opredeljeni kot Bosanci in kot Muslimani.

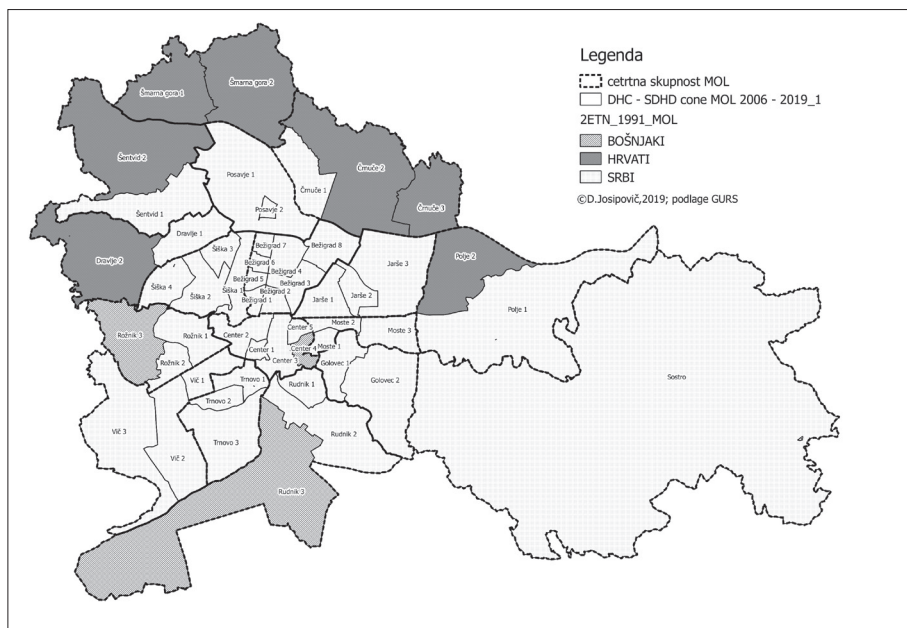
Preglednica 2: Primerjava med številom in deleži opredeljenih kot Slovenci, drugimi etničnimi opredelitvami in širšo skupino brez odgovora (vključno z neopredeljenimi in neznanimi), po popisih 1991 in 2002, Slovenija, MOL

	Opredeljeni kot Slovenci	Druge etnične opredelitve	Opredeljeni	Brez podatka o etnični opredelitvi	SKUPAJ
Slovenija 2002 (št.)	1.631.363	144.073	1.775.436	188.600	1.964.036
Slovenija 2002 (%)	83,06	7,34	90,39	9,61	100
% od opredeljenih	91,89	8,11	100	–	–
MOL 1991 (št.)	209.884	39.957	249.841	18.279	268.120
MOL 2002 (št.)	196.152	36.103	232.255	32.993	265.881
Razlika 2002–1991	–13.732	–3.854	–17.586	+14.714	–2.239
MOL 1991 (%)	78,28	14,90	93,18	6,82	100
% od opredeljenih	84,01	15,99	100	–	–
MOL 2002 (%)	73,77	13,58	87,34	12,66	100
% od opredeljenih	84,46	15,54	100	–	–

Vir: SURS 1991; SURS 2002 (preračun avtorja).

Podrobnejša prostorska analiza procesov sprememb zastopanosti prebivalstva po etnični pripadnosti na ravni SDHD (slika 1) pokaže, da so prebivalci MOL, opredeljeni kot Slovenci, po popisu iz leta 1991 povsod predstavljali absolutno večino (ne glede na to, katero metodo štetja smo uporabili) – razen v Rakovi Jelši, kjer pa so bili kljub temu v relativni večini (32,1 odstotka od vseh oziroma 35,4 odstotka od vseh opredeljenih). Pestrejša je slika, ko pogledamo, v katerih mestnih predelih so najbolj zastopane druge etnične opredelitve. Tako je leta 1991 v večini SDHD med njimi prevladovala srbska etnična opredelitev (skupaj v enainštiridesetih SDHD). Opredeljeni kot Hrvati so bili relativno najbolj zastopani v sedmih SDHD v severnem, posavskem vencu Ljubljane med Podutikom in Poljem: v mestnih predelih od Mednega, Dvora, Stanežič, Guncelj, Vižmarij, Broda, Tacna, Šmartnega, Gameljn, Zgornjih Črnuč, Ježe, Nadgorice, Podgorice in Šentjakoba do Sneberij. V preostalih treh SDHD (Brdo - Vrhovci, Nove Poljane in Barje) pa so prevladovali Bošnjaki (slika 2).

Slika 2: Drugovrščena etničnost po številčnosti leta 1991, MOL, SDHD

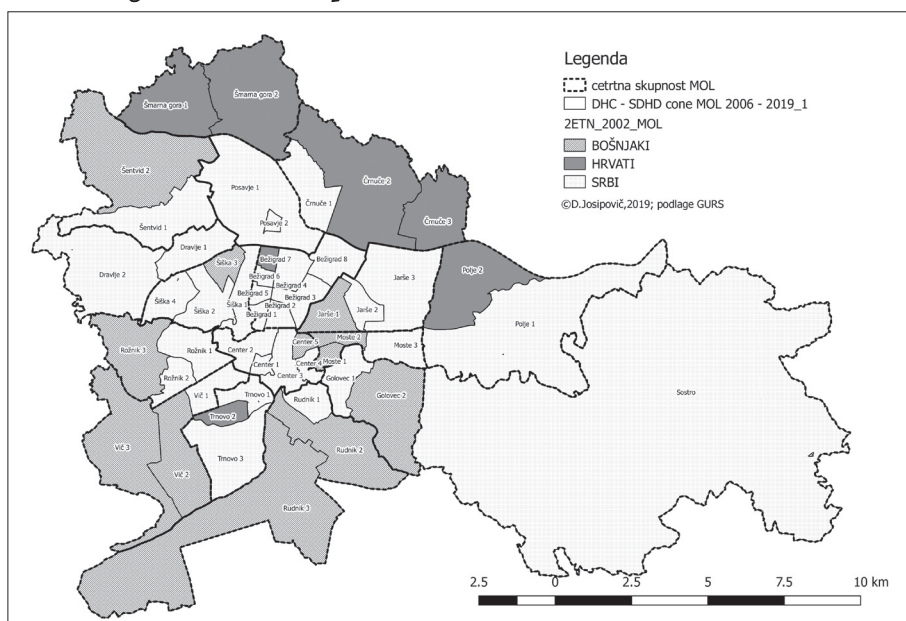

Vir: Josipovič & Repolusk 2006.

Najvišje deleže (približno četrtno) od skupnega števila prebivalcev so opredeljeni kot Srbi dosegali v Rakovi Jelši (26,1 odstotka) in Tomačevem (24,7 odstotka) kot naseljih pretežno enostanovanjskih hiš, medtem ko v pretežno blokovskih soseskah, kjer se prebivalstvo težje spontano ali prikrito etnično segregira, njihovi deleži niso tako visoki: Fužine (14,2 odstotka), Nove Jarše (12,3 odstotka) in Spodnje Črnuče (10,1 odstotka). Območja, kjer so opredel-

jeni kot Hrvati druga etnija po številčnosti, so etnično najbolj homogeni *slovenski* mestni predeli, zato so tudi deleži drugih opredelitev temu primerno nižji. Med njimi so najvišji prav hrvaški, ki segajo od 2,0 odstotka (Podutik) do 5,8 odstotka (Gameljne). Siceršnji prostorsko gledano najvišji deleži (približno desetino) izmed hrvaških opredelitev pa so bili doseženi v Rakovi Jelši (9,2 odstotka), Tomačevem (7,5 odstotka) in Novih Jaršah (7,4 odstotka), kar kaže na večjo prostorsko razpršenost kot pri denimo Srbih ali Bošnjakih. Bošnjaki so kot druga najštevilčnejša etnična opredelitev prevladovali v Novih Poljanah (6,4 odstotka), na Barju (6,4 odstotka) in Vrhovcih (3,0 odstotka). Siceršnje najvišje deleže (nekaj manj kot petino) pa so dosegali v Rakovi Jelši (18,1 odstotka) in Tomačevem (8,4 odstotka).

Slika 3: Drugouvrščena etničnost po številčnosti leta 2002, MOL, SDHD

Vir: Josipovič & Repolusk 2006.

Niti leta 2002 še ni bilo izrazitejših etničnih enklav v mestu. Četudi upoštevamo delež etničnih opredelitev za Slovence od vseh prebivalcev, vključno s tistimi, katerih etnična pripadnost je ostala statistično neznana ali pa podatek o tem ni bil pridobljen, je v vseh SDHD delež nadpolovičen. Izjema je Rakova Jelša (Trnovo 3), kjer pa je delež Slovencev (približno dve petini) kljub temu višji kot leta 1991 (39,6 odstotka med vsemi in 46,4 odstotka med etnično opredeljenimi). Sicer pa deleži opredeljenih kot Slovenci presegajo 90 odstotkov v sedemnajstih SDHD, najvišji delež pa dosegajo v Šentjakobu (Črnuče 3) in Murglah (Trnovo 2) s po 96,1 odstotka od opredeljenih. V triindvajsetih SDHD slovenska opredelitev

sega od 80 odstotkov do 90 odstotkov, v devetih SDHD pa od 70 odstotkov do 80 odstotkov. V preostalih dveh (Moste 2 in 3 – Selo, Moste in Fužine) pa delež opredeljenih kot Slovenci dosega 68,7 odstotka in 66,7 odstotka od opredeljenih oziroma 58,9 odstotka in 57,4 odstotka od vseh, vključno z neznanimi.

Deleži vseh ostalih opredeljenih so temu primerno relativno nizki. Druga najštevilčnejša opredelitev med Ljubljancani je bila ponovno za srbsko etnično pripadnost. Kot druga etničnost po številčnosti nastopajo v triintridesetih SDHD, kar je osem manj kot leta 1991. Najštevilčnejši (približno šestina) med temi so v Tomačevem (14,9 odstotka), na Fužinah (14,7 odstotka) in v Novih Jaršah (12,9 odstotka). Najvišji delež pa dosejajo v Rakovi Jelši (18,7 odstotka), kjer so jih po deležu prehiteli Bošnjaki (24,1 odstotka). Srbi sicer 10 odstotkov presegajo le še v Mostah (Moste 2; 11,4 odstotka). Že omenjeni Bošnjaki so precej povečali svojo prisotnost na območju MOL in so v dvanajstih SDHD druga najštevilčnejša etnična opredelitev. Poleg že omenjene Rakove Jelše je njihov delež nad 10 odstotki še na Viču (Vič 2; 14,0 odstotkov), v Mostah (Moste 2; 12,2 odstotka), v Zeleni Jami (Jarše 1; 10,7 odstotka) in na Fužinah (Moste 3) ter v Šiški 3 (Litostroj) s po 10,0 odstotka (slika 3). Če so Bošnjaki največ pridobili, so Hrvati tista etnična pripadnost, ki je številčno največ izgubila. Kljub temu so za Slovenci najštevilnejši v sedmih SDHD: na Brinju (Bežigrad 7; 2,3 odstotka), v Šmartnem in Tacnu (Šmarna gora 1; 2,5 odstotka) ter Gameljnah (Šmarna gora 2; 3,1 odstotka), Zgornjih Črnučah, Nadgorici, Podgorici in Šentjakobu (Črnuče 2; 1,8 odstotka in Črnuče 3; 1,4 odstotka), Zadobrovi in Novem Polju (Polje 2; 2,2 odstotka) ter Murglah (Trnovo 2; 1,2 odstotka). Njihovi najvišji deleži se gibljejo med 6,2 odstotka v Novih Jaršah in 5,8 odstotka v Tomačevem in na Fužinah, kjer so Srbi in Bošnjaki precej številčnejši. Pri Hrvatih je glede na leto 1991 opaziti upad deleža tam, kjer so za Slovenci najštevilčnejša etnična opredelitev, kar tudi kaže na prehode v slovensko etnično opredelitev.

4. Migracije in državljanstvo prebivalstva mestne občine Ljubljana med letoma 2002 in 2015

Migracijski tokovi, ki smo jih že omenjali, se ponovno intenzivirajo po letu 2005, ko na letni ravni prvič beležimo nad 1.000 odselitev slovenskih državljanov iz Ljubljane, razmere pa se z izbruhom gospodarske krize še zaostrijo in povzročijo tudi beg možganov (Josipovič 2018). Zastavlja se vprašanje, kdo so tisti prebivalci, ki so v pozitivnem migracijskem saldu med letoma 2002 in 2015 nadomestili mnoge državljane Slovenije, ki so se v vmesnem času začasno ali pa dokončno odselili. Ker nimamo več na voljo podatkov o etnični pripadnosti, si lahko pomagamo s podatki o kraju rojstva. Ta podatek ne more nadomestiti posameznikove subjektivne etnične opredelitve, ima pa to dobro lastnost, da je v načelu nespremenljiv, kar za etnično opredeljevanje ne velja. Prav zato migracijske podatke običajno štejemo za stabilne, na daljši rok relativno dobro medsebojno

primerljive kategorije, ki se največkrat spremenijo šele ob spremembah meja, ko postane regrupiranje zahtevnejše. Tak primer je predstavljal relativno dolg proces razpadanja nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), ko je najprej obstajalo pet držav naslednic, vključno z eno zvezno državo (najprej kot Zvezna republika Jugoslavija, nato pa kot Srbija in Črna Gora), ki je kasneje pridobila še eno, za Srbijo sicer nezakonito naslednico, to je Kosovo.

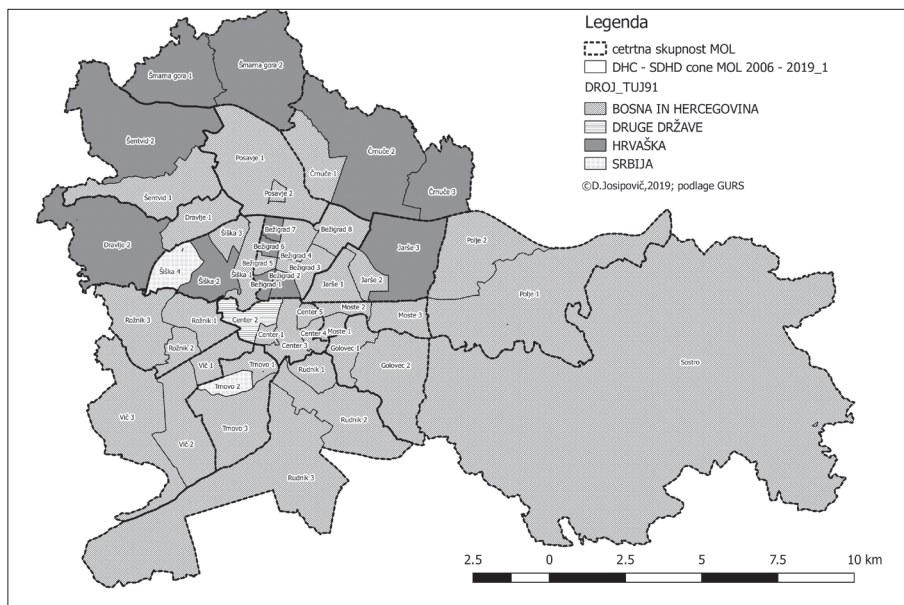
Z vidika prostorske distribucije prebivalstva, rojenega na območju držav naslednic nekdanje SFRJ, lahko ugotovimo, da po obeh zadnjih klasičnih popisih 1991 in 2002 v Ljubljani med priseljenim prebivalstvom prevladuje prebivalstvo, rojeno v Bosni in Hercegovini oziroma je imelo tam prvo prebivališče po rojstvu. Rojeni na Hrvaškem so leta 1991 prevladovali v dvanajstih od enainpetdesetih SDHD (Črnuče 2 in 3, Jarše 3, Šentvid 2, Šmarna gora 1 in 2, Bežigrad 1, 2, 6 in 7, Dravljje 2, Šiška 2), torej v celoti v območjih severne Ljubljane, še posebno v suburbaniziranih vaseh Posavja od Stanežič, Guncelj, Vižmarij, Broda, Tacna, Šmartnega, Gameljn, Zgornjih Črnuč, Ježe, Nadgorice, Podgorice, Šentjakoba in Šmartnega do Sneberij. Najizraziteje za Bežigradom ter z izjemo Gmajne in Spodnjih Črnuč v celoti na levem bregu Save. Kot starejša migracija naseljujejo pretežno naselja enostanovanjskih hiš novogradenj na obrobju mesta kot sekundarnih bivališč ali pa starejše soseske blokov in enostanovanjskih hiš pretežno med severno obvoznico in Spodnjim Bežigradom ter v Zgornji Šiški in Podutiku (slika 4). Do leta 2002 se je njihov primat prostorsko skrčil skoraj za polovico (na sedem SDHD), pri čemer se je z izjemo SDHD Bežigrad 7 (Brinje) v celoti preselil na območje zunaj avtocestnega obroča: Dravljje 2 (Podutik), Jarše 3 (Šmartno, Sneberje), Šentvid 2 (Stanežiče, Guncelje, Male Vižmarje, Vižmarje, Brod), Šmarna gora 2 (Gameljne), Črnuče 2 (Zgornje Črnuče, Nadgorica, Ježa), Črnuče 3 (Podgorica, Šentjakob) in Posavje 2 (soseska BS7).

Prebivalci, ki so bili rojeni na območju Srbije (vključno s Kosovim) ali Črne gore, so relativno večino leta 1991 dosegali v dveh SDHD, in sicer Trnovo 2 (Murgle) in Šiška 4 (Koseze). Do leta 2002 so tema dvema dodali še Bežigrad 5 (širše območje Fondovih blokov).

Delež rojenih v drugih državah (če ga opazujemo kot eno skupino) je bil leta 1991 relativno najvišji v SDHD Center 2 (Kolodvor, Ajdovščina, Gradišče), vendar je do leta 2002 prepustil primat rojenim v Bosni in Hercegovini. Delež rojenih v drugih državah, vključno z Makedonijo, ni posebej izstopal, saj se je njihov delež začel znatneje povečevati šele v času po letu 2005 (sliki 4 in 5). To je v skladu s siceršnjim razporejanjem priseljenega prebivalstva v Sloveniji.

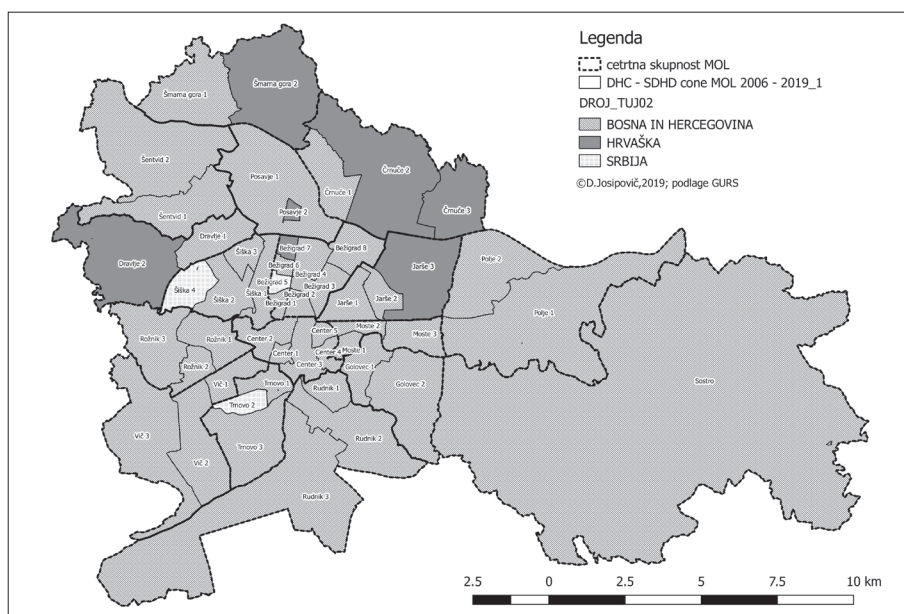
Če je obdobje 1991–2002 postreglo z zmanjšanjem števila Ljubljancanov (prebivalcev MOL), ki so bili rojeni zunaj Slovenije, iz 45.034 na 42.190 zaradi že opisanih vzrokov, sta sprememba definicije prebivalstva leta 2008 in pospešeno priseljevanje po letu 2005 v času napihovanja gradbeniško-nepremičninskega balona in velikega zadolževanja pripeljala do velike rasti števila rojenih zunaj Slovenije. Ta številka je do leta 2015 narasla na 61.271 prebivalcev ali za 21,33 odstotka od 287.218 prebivalcev ljubljanske občine na dan 1. 1. 2015 (SURS

Slika 4: Prevladujoči delež rojenih zunaj Slovenije glede na območje prvega prebivališča, 1991, MOL, SDHD

Vir: Josipovič & Repolusk 2006.

Slika 5: Prevladujoči delež rojenih zunaj Slovenije glede na območje prvega prebivališča, 2002, MOL, SDHD

Vir: Josipovič & Repolusk 2006.

2015). Med prebivalstvom s prvim prebivališčem po rojstvu v tujini je bilo 32.820 ali 53,6 odstotka Ljubljancev s slovenskim državljanstvom – torej so bili v obdobju po preselitvi v Slovenijo večinoma naturalizirani. Preostanek (46,4 odstotka) so predstavljali tuji državljani, rojeni v tujini (24.157), in tuji državljani, rojeni v Sloveniji, ali pa rojeni v Sloveniji, ki so se vmes izselili in vrnili v Slovenijo (4.294). Ta delež se je v primerjavi s tistim iz leta 2002 (10.583 ali 25,1 odstotka) skoraj podvojil, število pa potrojilo. Preračun teh podatkov na današnje območje ČS³ nam sicer v primerjavi s členitvijo na SDHD nekoliko zabriše sliko, ker so območja ljubljanskih četrti notranje bolj diverzificirana kot med seboj. Kljub vsemu pa je s primerjavo med četrtmi lažje razumeti procese naturalizacije priseljenega prebivalstva.

Če je bil še do popisa 2002 dostop do slovenskega državljanstva nekoliko lažji (sploh še zaradi učinkov afere izbranih), so se razmere v naslednjem desetletju močno spremenile. To vidimo tudi po starosti, denimo priseljenih iz Bosne in Hercegovine. Ti so že nekaj desetletij najštevilčnejši in predstavljajo po registrskem popisu iz leta 2015 natančno 50 odstotkov tistih prebivalcev MOL, ki so bili rojeni na območju nekdanje SFRJ zunaj Slovenije (29.904 osebe). Slednji predstavljajo 91 odstotkov vseh Ljubljancev, rojenih v tujini – torej države naslednice SFRJ še vedno močno prevladujejo v priseljenem prebivalstvu MOL. Slovenskih državljanov, rojenih v kateri drugi državi zunaj nekdanje Jugoslavije, je le 2.926 ali 9 odstotkov vseh priseljenih s slovenskim državljanstvom (SURS 2015, preračuni avtorja). Zanimivo je, da se ti deleži zelo dobro ujemajo s slovenskim povprečjem (Josipović 2016), torej lahko res MOL štejemo za neke vrste prediktor razvoja migracij tudi v prihodnje.

Če primerjamo podatke popisov 2002 in 2015 oziroma let, ko je bil določen tako imenovani kritični moment kot presečni datum za zbiranje in pripravo popisnih podatkov, ugotovimo, da se je dinamika selitev znova zelo povečala. Letne vrednosti zopet dosegajo tiste iz zlatega obdobja priseljevanja v Slovenijo še v okviru tedanje Jugoslavije, ki je potekalo v letih od 1975 do 1982 (Josipović 2006, 132–133). Vendar pa so nastale razlike v poselitvenem vzorcu. Po popisu 2002 je Ljubljana imela polovico (21.405 oseb) vseh priseljenih v samo petini SDHD (enajst mestnih predelov) s povprečnim deležem 22,7 odstotka od vsega prebivalstva in s skupnim številom nad 1.000 priseljenih. Skupni delež na ravni MOL je medtem znašal 13,7 odstotka. Število nad 1.000 oseb so dosegali v naslednjih SDHD: Moste 3 (Fužine, 3.235), Polje 1 (Polje - Zalog, 2.515), Šiška 2 (Zgornja Šiška, 2.153), Dravlje 1 (Dravlje, 2.094), Jarše 1 (Zelena jama, 1.965), Golovec 1 (Štepanjsko naselje in Štepanja vas, 1.856), Bežigrad 3 (Savsko naselje, 1.780), Trnovo 3 (Rakova Jelša, 1.679), Moste 2 (Selo - Moste, 1.585), Center 3 (Poljane, 1.453) in Jarše 2 (Nove Jarše, 1.090). Po drugi strani so najvišji deleži (42,1 odstotka) dosegali na območju manj kakovostne enostanovanjske gradnje v Rakovi Jelši in neposredni okolici (Zeleni log), medtem ko so ostali deleži naselij z največjo prisotnostjo pod 30 odstotki. Tako so bili tudi deleži v drugih

mestnih predelih, nekoliko bolj odmaknjenih od središča mesta, po priseljenem prebivalstvu manj zastopani. Da bi lahko te podatke primerjali s stanjem iz leta 2015, moramo za ta namen podatke pripraviti na nivoju ČS.⁴ Podatki, zbrani na ravni SDHD, to omogočajo, saj njihove zunanje meje vselej sovpadajo z mejami ČS.

Preglednica 3: Primerjava deležev tujih državljanov in priseljenih iz tujine v letih 2002 in 2015, MOL, ČS

ČS	Delež (%) tujih državljanov 2015	Skupni delež (%) priseljenih 2002	Skupni delež (%) priseljenih 2015
Bežigrad	7,47	16,56	20,35
Center	7,24	15,42	20,05
Črnuče	6,19	11,97	16,77
Dravlje	8,38	15,08	21,87
Golovec	13,12	18,25	28,53
Jarše	11,23	24,43	27,63
Moste	11,10	25,05	32,58
Polje	12,17	16,30	25,87
Posavje	5,99	11,03	16,84
Rožnik	3,25	10,01	11,29
Rudnik	8,29	10,96	17,37
Sostro	3,61	5,22	9,18
Šentvid	6,15	8,51	15,38
Šiška	8,01	15,28	22,07
Šmarna gora	3,40	6,85	10,03
Trnovo	13,87	19,20	26,05
Vič	6,94	15,46	19,67
Skupaj MOL	8,41	15,87	21,33

Vir: SURS 2002; SURS 2015 (lastni preračuni).

Preračun na ČS seveda prikrije marsikatero podrobnost. Bistveno pa je, da se je v vseh ČS znatno povečal delež priseljenih iz tujine, v povprečju za četrtno (2002: 15,87 odstotka; 2015: 21,33 odstotka). Najvišji delež sedaj dosega ČS Moste (32,58 odstotka), najnižjega pa ČS Sostro z manj kot 10 odstotki (preglednica 3). Iz tega lahko sklepamo, da se je spremenila tudi etnična struktura, vendar podrobnosti tega procesa brez terenske raziskave ne moremo dognati.

5. Prebivalci mestne občine Ljubljana in njihove migracijske izkušnje – primer analitske rabe podatkov popisa 2015 o generacijah v povezavi z izobrazbo

Da so se migracije na območje MOL in še posebej v mesto Ljubljana zelo povečale, vidimo iz podatkov o času priselitve. Prebivalstvo Ljubljane z običajnim prebivališčem na območju MOL je na dan 1. 1. 2015 štel 287.218 prebivalcev (SURS 2015). Merjeno z zadnjo priselitvijo jih je v MOL priseljenih 158.753 (55,3 odstotka) od vseh prebivalcev, ne glede na kraj rojstva. Njihove selitve narastejo na zgodovinsko rekordne vrednosti. Od 1. 1. 2000 dalje se jih je v petnajstih letih v mesto priselilo kar 85.388 ali 29,7 odstotka vseh prebivalcev. Če je v prvih petih letih tretjega tisočletja v MOL prišlo 11.012 oseb, jih je že v letih 2005–2008 prišlo 17.662. Z izbruhom krize leta 2009 se jih v naslednjem obdobju (2009–2011) priseli še 18.570 (ali v povprečju 6.000 letno). Zadnja tri leta, za katera imamo na voljo podrobne podatke (2012–2014), torej do 1. 1. 2015, pa se jih priseli še 38.144 (ali v povprečju skoraj 13.000 letno). Absolutni rekord predstavlja leto 2014, v katerem se je v Ljubljano oziroma MOL priselilo 8.736 moških in 8.582 žensk, skupaj kar 17.318 v enem samcatem letu (SURS 2015, avtorjevi preračuni na obdobja).

Sicer pa so priselitve po spolu uravnotežene, torej se večinoma priseljujejo celotne družine in uravnoteženo po spolu tudi samske osebe in otroci. Opravka imamo s pospešeno migracijsko dinamiko, katere vzroke je treba iskati v ozadih izbruha gospodarske krize v Sloveniji, predvsem pa v pretežno neposrečenih odzivih nanjo,⁵ kar je s povečano prekarizacijo trga dela ter še večjo proračunsko in socialno strogostjo (angl. *austerity*) še bolj pognalo v selitve prebivalstvo drugih, perifernjših in revnejših slovenskih regij ter seveda živahne izmenjave s tujino: presežek slovenskih državljanov med odseljenimi in tujih državljanov med priseljenimi (Josipovič 2018). Najbrž ni treba posebej poudarjati, kako pomembna je migracijska izkušnja za posameznike in družine, iz katerih izhajajo, za druge družinske člane, od otrok do generacije starih staršev, in tudi tako za območje odselitve kot za območje priselitve (Bofulin 2016, 181–186; Milharčič Hladnik & Mlekuž 2009, 16–17). Ko z nekakšno sentimentalnostjo opazujemo izseljevanje iz Slovenije, ne uporabljamo vedno enakih vatlov tudi za tiste, ki se priseljujejo (Lukšič Hacin 2015). Pred nekaj leti je slovenski statistični urad začel pripravljati tudi podatke o tako imenovanih generacijah priseljencev. Čeprav seveda ni logično govoriti o generacijah, kot je ugotovil tudi nemški *Statistisches Bundesamt*, kjer:

⁵ 'Migracijsko ozadje v ožjem smislu' pomeni omejitev rabe tega pojma na največ 3. generacijo, pri čemer je 1. generacija migrant (brez nemškega državljanstva oz. *Ausländer*), 2. generacija so otroci migrantov brez nemškega državljanstva, 3. generacija pa otroci otrok brez nemškega državljanstva / .../. Namesto 'migracijskega

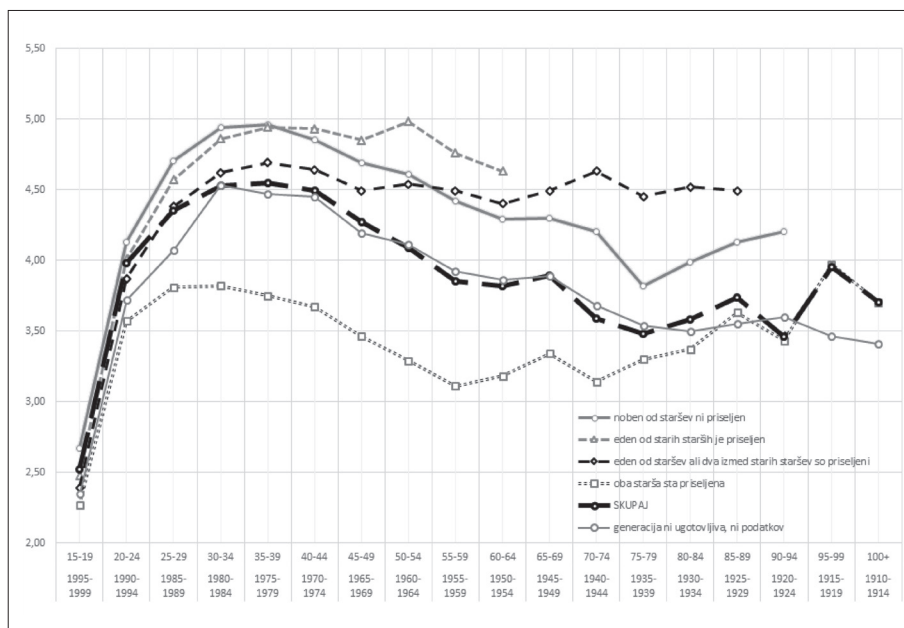
ozadja' predlagamo rabo 'migracijska izkušnja', kar lahko za udeležence migracij pomeni 'neposredno migracijsko izkušnjo', lahko pa pomeni tudi le 'migracijsko izkušnjo v družini', kadar gre za neposredno izkušnjo obeh ali enega starša. Ta izkušnja namreč izkustveno obogati posameznika, namesto da ga negativno zaznamuje, kakor je to v primeru 'migracijskega ozadja'. Ne le, da je 'migracijsko ozadje' problematična sintagma, saj v digitalni dobi 'grozi' z izpeljavo ad absurdum, temveč to tudi pomeni, da od nekega trenutka, ko sistem vpelje te vrste žigosanja prebivalstva, lahko s to oznako nadaljuje na *n*-to generacijo potomcev, ne glede na to, kolikšen delež predniške linije predstavljajo dejansko priseljeni predniki. Pri tem se vzpostavi ostra ločnica v odnosu do tistih, za katere statistika v kritičnem trenutku '0' ne poseduje statističnega znaka o prednikih. Komac npr. iskreno priznava, da to postane nekaj, kar 'težko spereš s sebe.' (Komac 2014; Josipovič 2015b, 152–153, opomba 99).

Vendar so tako imenovane generacije kot statistična kategorija tisto analitsko orodje, ki nam v odsotnosti podatkov o etnični pripadnosti lahko nekoliko bolj razjasni pogled na strukturo prebivalstva. Podatki o generacijah so še posebej zanimivi, saj lahko na njihovi osnovi valoriziramo migracijske podatke, pri katerih lahko običajno ločujemo le med neposredno priseljenimi (preglednica 3). Potomce priseljenih že težje analiziramo, nadaljnje rodove pa še težje, ali pa so postopki prezapleteni ali celo nimamo na voljo kredibilnih podatkov. Zato so ob razumevanju in pravilni uporabi ter interpretaciji rezultatov podatki o generacijah (z določenimi metodološkimi omejitvami) neobhodni tudi za kvantifikacijo nekaterih družbenih procesov, kot je stopnja diskriminacije priseljencev na področju izobraževanja.⁶ Tako aplikacijo podatkov podajamo v nadaljevanju (slika 6).

Da bi lahko pripravili podatke za tovrstno analizo, je bilo treba najprej prilagoditi (normalizirati) podatke o izobrazbi, kar smo storili s tehniko tehtanega povprečja.⁷ Te podatke, ki so po svoji statistični naravi atributivni, vendar ordinalni, smo križali s starostjo prebivalcev Ljubljane tako, da smo jim poprej določili položaj v okviru migracijske izkušnje v družini. Te smo definirali v skladu s pripisanim prostorskim podatkom o predniški liniji. Seveda smo imeli opravka z omejitvami zajema, saj se podatki lahko zberejo le, če so na voljo v primerni obliki (npr. v elektronskih evidencah ali kako drugače vneseni v sistem). Tako smo pridobili petletne starostne skupine z izraženo povprečno izobrazbo in razdeljene v skupine glede na to, ali (a) nimajo priseljenih staršev, (b) imajo enega od starih staršev, ki je priseljen, (c) imajo enega od staršev ali pa dva izmed starih staršev, ki so priseljeni, (d) imajo oba priseljena starša in (e) skupino prebivalcev, ki jim ni bilo mogoče ugotoviti statusa staršev ali pa zanje ni razpoložljivih podatkov. Rezultati so prikazani na sliki 6.

Slika 6: Prebivalstvo MOL, starejše od 15 let, po doseženi povprečni stopnji izobrazbe (0–7) glede na migracijsko izkušnjo v družini

42

Vir: SURS 2015 (avtorjeva obdelava podatkov).

Iz razporeditve posameznih krivulj lahko opazimo, da se je skupno povprečje dosežene izobrazbe prebivalcev MOL (kategorija Skupaj na sliki 6) dvigovalo vse od starostne skupine 75–79 let do skupine 35–39 let, nato pa rahlo upade, saj se precej mlajših oseb takrat še izobražuje in z leti dvignejo povprečje. Zanimivo je opazovati prebivalce Ljubljane, katerih starši niso bili priseljeni. Ves čas imajo nadpovprečno izobrazbo, vendar je ta v medvojnem obdobju 1920–1939 (starostna skupina 75+) najprej rahlo upadala, pri mlajših od 75 let pa začela naraščati tako, da v starostni skupini 50–54 že preseže sicer zelo dobro izobraženo skupino prebivalcev, katerih en starš je priseljen. Ta skupina (c) ima med starejšimi od 65 let izobrazbeni primat. Pri mlajših od 65 let pa jim ga prevzame skupina prebivalcev, katerih eden izmed starih staršev je (bil) priseljen v Slovenijo. Ta skupina je od takrat ves čas pri izobrazbenem vrhu, s tem da med mlajšimi od 40 let že začne prednjačiti skupina, v kateri nobeden od staršev ni bil priseljen. Kaj lahko taki rezultati pomenijo? Zagotovo je razlaga večplastna. Najprej to lahko pomeni spremenjeno socioekonomsko strukturo priseljencev po osamosvojitvi Slovenije. Vendar je mogoče iz slike razbrati tudi, da se razmerja med posameznimi skupinami začnejo bistveno spreminjati prav po osamosvojitvi. Takrat pa na novo priseljeno prebivalstvo še ni v večini nad predhodno priseljenim prebivalstvom. To pomeni, da je lahko na delu tudi kaka

oblika diskriminacije, ki se manifestira na skupini prebivalcev, pri kateri nihče od prednikov ne izhaja iz Slovenije. Sprememba je strukturno posebej opazna v skupini rojenih po letu 1975, ki so si najvišjo stopnjo izobrazbe pridobili po letu 1995. Če pa po drugi strani pogledamo zelo nizko povprečje pri skupini ljudi, katerih oba starša sta priseljena (d), opazimo, da je njihova povprečna izobrazba med vsemi skupinami najnižja. Vendar je kljub konstantni podpovprečnosti opazen trend izboljševanja, ki pa ne dosega trenda dolgoročnega dvigovanja povprečne stopnje izobraženosti. Ta okoliščina opozarja na še vedno obstoječe ovire in težave ter na manj stimulatивно socialno okolje, ki so mu podvrženi priseljenci ali njihovi potomci.

6. Sklep

Večkrat citirana študija iz leta 2006 je o prebivalstvu MOL ugotovila, da se je trendom priseljevanja v mesto in izseljevanja iz njega pridružilo še preseljevanje znotraj mesta oziroma intraurbane migracije. Te se pri ekonomsko premožnejših skupinah prebivalstva usmerjajo v bivalno kakovostnejše predele, pogosto v nove soseske enodružinskih hiš na robu mesta. Prebivalstvo, ki si dražjih bivalnih pogojev ne more privoščiti, se seli v območja (ali ostaja v takih), kjer so stroški bivanja nižji. S tem se sprožajo številni prikriti in odkriti procesi, med katerimi lahko izpostavimo slumizacijo in getoizacijo na eni ter gentrifikacijo na drugi strani. To je v skladu s trendi v urbanih območjih mnogih razvitih držav visokega kapitalizma, kjer gentrifikacija največkrat predstavlja priseljevanje srednjega sloja in pritisk na izseljevanje nižjega sloja prebivalstva (Bridge et al. 2012, 1). Ti procesi oblikujejo socialno, infrastrukturno, varnostno in glede na socialno in prostorsko mobilnost prebivalstva med seboj vse bolj raznolike predele mesta. Socialno šibkejši sloji prebivalstva so zato vse bolj izrazito zgoščeni v območjih nizke kakovosti bivalnega okolja. Socialno šibkejša območja mesta so značilna za posamezne dele gradbeno strnjene mestnega jedra, najbolj pa prevladujejo na območjih stanovanjskih blokov, zgrajenih v šestdesetih in sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. Na manj gosto naseljenem obrobju mesta so redkejša, večji obseg zavzemajo le na severnem in južnem delu (Tomačevo, Rakova Jelša in Zeleni Log). V primerjavi z drugimi deli mestne občine območja nižje kakovosti bivanja označujejo (1) naraščajoči delež starejšega prebivalstva oziroma demografsko ostarevanje po letu 1980, (2) naraščajoče število eno- ali dvočlanskih ostarelih gospodinjev (predvsem v strnjem delu mesta), (3) območja najintenzivnejšega priseljevanja v mesto v obdobju od 1960 do 1980, (4) visok delež prebivalstva, priseljenega iz drugih držav (zlasti iz držav naslednic nekdanje SFRJ), (5) za ljubljanske razmere relativno visoka stopnja brezposelnosti, (6) nizka izobrazbena sestava ekonomsko aktivnih, (7) več kot dvotretjinski delež prebivalstva, ki živi v večstanovanjskih stavbah (Josipovič & Repolusk 2006).

Omenjene izsledke lahko dopolnimo z naslednjimi ugotovitvami:

- število prebivalcev MOL znova narašča;
- v zadnjem desetletju se je zlasti po izbruhu gospodarske krize izjemno povečalo priseljevanje v mesto tako iz drugih občin in regij Slovenije kot iz tujine;
- migracije v Ljubljano so po spolu dokaj uravnotežene, povečuje se delež priseljenih družin brez ali z otroki;
- aplikacija podrobne prostorske členitve MOL na SDHD omogoča podrobno proučevanje sprememb na ravni mestnih predelov, kar je za analizo primernejše kot robustnejše ČS;
- podrobnejša prostorska analiza procesov sprememb zastopanosti prebivalstva po etnični pripadnosti na ravni SDHD kaže prostorske razlike v koncentraciji treh največjih etničnih skupin za Slovenci: medtem ko so Hrvati bolj skoncentrirani v območjih enostanovanjskih hiš na severnem obrobju Ljubljane (posavski del), so Bošnjaki prisotnejši v južnih predelih (obbarjanski del), Srbi pa v mestnih predelih blizu centra, v Šiški in na vzhodu mesta;
- čeprav v vseh mestnih predelih (tudi v Rakovi Jelši) še vedno prevladujejo Slovenci (v letih 1991 in 2002 po etnični pripadnosti; leta 2015 po državljanstvu in državi rojstva), so tri druge največje etnične skupine do leta 2002 zamenjale vrstni red po zastopanosti. Medtem ko so v preteklosti prevladovali Srbi in Hrvati, so se Srbom po številčnosti po letu 2002 najbolj približali Bošnjaki;
- gledano po območju oziroma državi rojstva, je v MOL daleč najbolj zastopana Bosna in Hercegovina. Območje prevlade Hrvaške je omejeno na severne, posavske dele MOL, medtem ko v treh SDHD (Šiška, spodnji Bežigrad in Murgle) prevladujejo rojeni v Srbiji;
- skupni delež priseljenih se po ČS giblje med tretjino (Moste) in desetino (Sostro), medtem ko je v MOL iz 16 odstotkov leta 2002 narasel na 21 odstotkov leta 2015;
- povečujejo se razlike v doseženi stopnji izobrazbe med posameznimi skupinami prebivalcev glede na status priselitve in migracijske izkušnje v družini;
- v zvezi s spreminjanjem doseženih stopenj izobraženosti je do osamosvojitve izobrazbeno prednjačil sloj Ljubljančanov, ki so imeli kakega prednika iz drugih republik nekdanje Jugoslavije ali drugih držav, medtem ko je v poltretjem desetletju po osamosvojitvi v ospredje prodrla skupina prebivalcev brez migracijske izkušnje v družini, torej brez priseljenih bližnjih sorodnikov;
- registrski popis prebivalstva sicer onemogoča nadaljevanje časovnih vrst, vezanih na podatke o etnični, verski in jezikovni pripadnosti, omogoča pa nam spremljanje prebivalstva z migracijsko izkušnjo, kar odpira možnosti aplikacije teh podatkov.

Literatura in viri

- Bofulin, M., 2016. *Migracije iz Ljudske republike Kitajske v Slovenijo*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Brezigar, S., 2012. Ali se državljani tretjih držav v Sloveniji soočajo s predsodki in diskriminacijo? *Dve domovini / Two Homelands* 35, 149–161.
- Bridge, G., Butler, T. & Lees, L. (ur.) 2012. *Mixed Communities: Gentrification by Stealth?* Policy Press, Bristol.
- Dolenc, D., 2000. Prostorska mobilnost prebivalstva. V M. Gabrovec & M. Orožen Adamič (ur.) *Ljubljana*. Ljubljansko geografsko društvo, Založba ZRC, Ljubljana, 81–92.
- Josipovič, D., 2006. *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Josipovič, D., 2007. Spremembe etnične strukture prebivalstva v Sloveniji po letu 1991. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 53/54, 98–115.
- Josipovič, D., 2015a. Slovenia and the Census: From the 20. Century Yugoslav Counts to the Register-Based Census of 2011. *Contemporary Southeastern Europe* 2 (2), 159–175.
- Josipovič, D., 2015b. Slovenski otroci v migracijskih statistikah jugoslovanskega prostora: od migracij družin do "pionirskih" migracij. V J. Žitnik Serafin (ur.) *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje*. [Druga, razširjena izdaja]. Založba ZRC, Ljubljana, 145–156.
- Josipovič, D., 2016. Migracije v Slovenijo iz (nekdanje) Jugoslavije po drugi svetovni vojni. *Geografija v šoli* 24 (2/3), 44–50.
- Josipovič, D., 2018. Mobility and Highly Educated Workers: Brain Drain from Slovenia – National and Regional Aspects of Brain Circulation. V K. Toplak & M. Vah Jevšnik (ur.) *Labour mobility in the EU*. Založba ZRC, Ljubljana, 137–156.
- Josipovič, D. & Kržišnik-Bukić, V., 2010. *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Josipovič, D. & Repolusk, P., 2006. Izboljšanje življenja v Mestni občini Ljubljana z vidika spreminjanja kvalitete stanovanjskih razmer in intraurbanih migracij. [Zaključno poročilo]. Geografski Inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana.
- Južnič, S., 1983. *Lingvistična antropologija*. Univerzum, Ljubljana.
- Klemenčič, V., 2002. Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podežela. *Dela* 17, 7–21.
- Klopčič, V., Komac, M. & Kržišnik-Bukić, V., 2003. *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Make-donci in Srbi v Republiki Sloveniji – ABCHMS v RS – Položaj in status pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Knežević, A., 2017. Flotantne etničke grupe u demografskim istraživanjima. *Annales. Series historia et sociologia* 27 (2), 439–456.
- Komac, M., 2014. Model varstva narodnih manjšin v Sloveniji: potrebujemo opredelitve pojma narodna manjšina? V V. Kržišnik-Bukić & D. Josipovič (ur.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 167–201.
- Komac, M. & Medvešek, M. (ur.), 2005a. *Percepcije slovenske integracijske politike*. [Zaključno poročilo]. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, M. & Medvešek, M. (ur.), 2005b. *Simulacija priseljevanja v ljubljansko urbano regijo: analiza etnične strukture prebivalstva Mestne občine Ljubljana*. [Zaključno poročilo]. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, M., Medvešek, M. & Roter, P., 2007. *Pa mi vi povejte, kaj sem!!!! Študija o etnični raznolikosti v Mestni občini Ljubljana*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Lukšič Hacin, M., 2015. Otroci diplomatov v (re)socializacijskih turbulentah migracij. V J. Žitnik Serafin (ur.), *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje*. [Druga, razširjena izdaja]. Založba ZRC, Ljubljana, 109–128.

- Milharčič Hladnik, M. & Mlekuž, J. (ur.), 2009. *Krila migracij: po meri življenjskih zgodb*. Založba ZRC, Ljubljana.
- MZISS – Mestni zavod za informatiko, Služba za statistiko, 1994. *Statistični letopis Ljubljane* 1994. Mestni zavod za informatiko, Služba za statistiko, Ljubljana.
- Rebernik, D., 1999. Prebivalstveni razvoj Ljubljane po letu 1945. *Geografski vestnik* 71, 41–60.
- Rebernik, D., 2004. Razvoj prebivalstva v ljubljanski urbani regiji. *Dela* 22, 89–99.
- Rogelja, N. & Mlekuž, J., 2018. Being Posted, Having Problems? Letter (and a Box) from Slovenia. V K. Toplak & M. Vah Jevšnik (ur.) *Labour Mobility in the EU*. Založba ZRC, Ljubljana, 91–118.
- Rus A. & Stanič I., 1993. *Členitev mesta Ljubljana*. [Zaključno poročilo raziskave]. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.
- Supek, R., 1987. *Grad po mjeri čovjeka*. Naprijed, Zagreb.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 1991. *Popis prebivalstva Republike Slovenije* 31. 3. 1991. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2002. *Popis prebivalstva Republike Slovenije* 31. 3. 2002. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2004. *Standardno poročilo o kakovosti popisa* 2002. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2015. *Popis prebivalstva Republike Slovenije* 1. 1. 2015. Deindividualizirani mikropodatki za območje mestne občine Ljubljana. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2019. *Prebivalstvo na dan 1. 1. 2019*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Šircelj, M., 2003. *Verska, jezikovna in narodnostna sestava prebivalstva Slovenije: popisi 1921–2002*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Šircelj, M. & Tršinar, I. (ur.), 1996. *Prebivalstvo Slovenije – predlog nove definicije prebivalstva Slovenije*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1986. Geografija in etnologija. V S. Kremenšek (ur.), *O razmerju med geografijo in etnologijo*. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1–11.
- Zupančič, J., 2006. Terenski indikatorji kot raziskovalna metoda v socialni in politični geografiji. *Dela* 25, 7–14.

Opombe

- ¹ Financer projekta je bila MOL. Rezultat projekta je med drugim bila geografska rajonizacija mesta, ki je dobila pozitivno oceno tudi s stališča urbanistične stroke, ki je izvedla recenzijo projektne poročila. Leta 2008 je bil projekt izbran med najboljše projekte, ki jih je finančno podprla MOL. Sintezni zemljevidi, ki so nastali v okviru projekta kot pomoč pri urbanističnem načrtovanju in ki so povzemali prostorske procese v mestu, pa so bili tisto leto razstavljeni v predddverju ljubljanskega magistrata.
- ² Podatki registrskega popisa 2015 nam omogočajo spremljanje starosti ob selitvi v posebne institucije, ki jih v popisni metodologiji SURS obeležuje kot posebno obliko skupinskih gospodinjstev. Struktura posebnih gospodinjstev tako prek starosti članov gospodinjstva razkriva tip. Največkrat gre za študentske domove ali pa za domove starejših občanov.
- ³ O členitvi mesta Ljubljana sta Angelca Rus in Ivan Stanič v okviru raziskave na Urbanističnem inštitutu napisala raziskovalno poročilo z izčrpnimi utemeljitvami (Rus & Stanič 1993). Nekateri raziskovalci so za prostorsko raven prikazov prav tako izbirali ČS (npr. Komac et al. 2007).

- ⁴ Podrobnejše analize na ravni SDHD so v programu prihodnjega raziskovanja tematike migracij na območju MOL, ki je tudi del primerjalnega medinstitucionalnega sodelovanja z Inštitutom za migracije in narodnosti iz Zagreba, ki prav tako proučuje urbane migracije iz drugih držav naslednic SFRJ. Tako v tej številki predstavljamo tudi prispevek treh avtoric na temo vključevanja v urbano okolje.
- ⁵ Poleg potiskanja v napol prisilna, kvazisamostojna podjetništva je bil eden izmed neoliberalnih odzivov na gospodarsko krizo tudi institut napotenih delavcev. Ti so bili vođeni v statistiki običajnega prebivalstva Slovenije, je pa praktično niso niti okusili, saj so bili večji del časa na razpolago delovodjem po Nemčiji in drugih državah Evropske unije (Rogelja & Mlekuž 2018). Ta institut je bil uveden v času prve vlade Janeza Janše in je do leta 2009 zajel približno 20.000 ljudi. Po izbruhu krize je število napotenih delavcev strmo naraščalo in je leta 2016 vključevalo že več kot 150.000 ljudi (Rogelja & Mlekuž 2018, str. 95). Zato je jasno, da je tudi prej predstavljena pospešena migracijska dinamika vključevala del prebivalstva, ki je imel v Sloveniji le vmesno postajo in je le malo prispeval k *de facto* povečanju skupnega števila prebivalcev.
- ⁶ Za tega in druge vidike diskriminacije priseljencev v RS glej Brezigar 2012.
- ⁷ Uporabili smo utečene metode, pri čemer smo kategorije definirali tako, da statistične podskupine niso bile manjše od 30 oseb.

Milan Bufon

Spreminjanje etnične in socialne strukture slovenskih krajev na Tržaškem pod vplivom družbene modernizacije

V prispevku je obravnavano spreminjanje etnične in socialne strukture zgodovinsko slovenskih krajev na tržaškem ozemlju. V njem lahko spremljamo dva ključna procesa družbene modernizacije: prvi izhaja iz razmerja med mestom in njegovim podeželskim zaledjem, drugi pa iz razmerja med dvema avtohtonima etničnima skupinama, ki v teh dveh okoljih tradicionalno sobivata. V raziskavi smo s pomočjo arhivskih virov in terenske raziskave ugotovili in nato primerjali stanje, kakršno izhaja iz obeh predhodno navedenih razmerij, v treh časovnih presekih: leta 1910, ko je na ruralno zaledje mestni vpliv še zelo omejen, sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je na območju začela industrializacija, ter leta 2015, ko se že izraziteje kažejo vplivi tako imenovane postindustrijske družbe. Ta je tudi najgloblje preoblikovala družbeno strukturo obravnavanih krajev.

Ključne besede: slovenski kraji na Tržaškem, etnična in socialna struktura, urbanizacija, družbena transformacija.

Ethnic and Social Changes of the Historically Slovene Places Nearby Trieste Under the Influences of Social Modernization

The article deals with changes in both the ethnic and social structure of the historically ethnic Slovene places nearby Trieste (Italy). Here, we can observe the development of two key processes of social modernization: the first derives from the relationship between the urban centre and its rural hinterland, and the second from the relationship between the two autochthonous ethnic groups that have traditionally coexisted in this area. In our analysis, we aimed to discover the above mentioned relationships in three periods: in 1910, when city influences were still limited; the mid-sixties, when the area entered into the industrial period; and the year 2015 when influences of the so-called post-industrial society are already clearly represented. The latter has also provided for the deepest social transformation of the studied places.

Keywords: historically ethnic Slovene places in the Trieste area in Italy, ethnic and social structure, urbanisation, social transformation.

Correspondence address: Milan Bufon, Znanstveno-raziskovalno središče Koper (ZRS) / Science and Research Centre of Koper, Garibaldijska 1, 6000 Koper, Slovenija, e-mail: milan.bufon@zrs-kp.si.

1. Predstavitev problema in raziskovalnih metod

Prispevek prinaša nekatere ugotovitve večletne raziskave, ki jo avtor izvaja v sklopu nacionalnega raziskovalnega programa Območja kulturnega stika v integracijskih procesih (P6-0279). V raziskavi je obravnavano spreminjanje etnične in socialne strukture zgodovinsko slovenskih krajev na tržaškem ozemlju. To območje je posebej zanimivo, saj lahko v njem hkrati spremljamo dva ključna procesa družbene modernizacije: prvi izhaja iz razmerja med mestom in njegovim podeželskim zaledjem, drugi pa iz razmerja med dvema avtohtonima etničnima skupinama, ki na tem območju tradicionalno sobivata. Oba procesa, torej proces sobivanja in zlitja med urbanimi in ruralnimi okolji in družbami ter med različnimi etničnimi skupinami in kulturnimi prostori, so različne vede, med njimi zlasti družbena geografija, velikokrat obravnavale, vendar najpogosteje ločeno oziroma vsakega posebej.

Še največji prispevek k skupni, kompleksnejši obravnavi obeh fenomenov je dala slovenska socialnogeografska šola pod vplivom njenega ustanovitelja, profesorja Vladimirja Klemenčiča. Ta je kot osnovno izhodišče socialnogeografskega proučevanja opredelil sprotno odkrivanje regionalnih procesov in prostorskih struktur s težiščem na vrednotenju inovacij posameznih elementov teh struktur (Klemenčič 1992). S spoznanjem, da je tudi slovenski prostor v procesu stalnega spreminjanja, so se pod njegovim vodstvom od šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje začele izvajati raziskave, ki so s socialnogeografsko metodologijo spremljale preobrazbo slovenskega podeželja v okviru procesov industrializacije, urbanizacije in deagrarizacije. Te so se kasneje razširile še na proučevanje slovenskih manjšin v sosednjih državah in na njihovo funkcijo v razvijanju čezmejnih odnosov (Bufon 1997; Klemenčič 1994). Slovenska socialnogeografska šola je tako nadaljevala in razvijala koncepte, ki jih je v drugi polovici prejšnjega stoletja utemeljila nemška oziroma srednjeevropska socialna geografija (Maier et al. 1977), ne nazadnje tudi z raziskovanjem součinkovanja med družbenimi načeli persistence in inovacije ter opredeljevanjem indikatorjev družbene modernizacije.

Na mednarodni konferenci o manjšinah, ki jo je priredila Tržaška pokrajina leta 1974, je Klemenčič podrobneje obravnaval procese urbanizacije etnično mešanih in obmejnih območij, zaradi katerih tradicionalno agrarne manjšinske skupnosti vstopajo v urbane družbene in prostorske strukture (Klemenčič 1979). Po njegovem mnenju v prvi fazi urbanizacije prihaja do migracij iz tradicionalno agrarnih manjšinskih okolij v mesta in do njihove asimilacije v mestu dominantnem večinskem okolju. Na ta način ostajata v tej fazi tako urbano (večinsko) kot podeželsko (manjšinsko) okolje pretežno etnično homogena. V drugi fazi se s širjenjem urbanih dejavnosti in urbane družbene strukture v mestno zaledje začne tudi širjenje vpliva dominantne, večinske skupnosti v tem okolju, ki se še poveča v tretji fazi, ko urbane strukture prevzemajo zaradi

deagrarizacije in depopulacije izpraznjena mestna okolja ter jih preoblikujejo v rekreacijske in bivalne namene. Na ta način prihaja do objektivnega širjenja večinskega ozemlja oziroma prostora, v katerem ima večinska skupnost dominanten vpliv, manjšina pa izgublja nadzor nad svojim avtohtonim naselitvenim ozemljem.

Ta proces socialno-etnične transformacije je bil kasneje v nekaterih drugih delih (Bufon 1992, 2003, 2017a) na primeru Slovencev v Italiji še dopolnjen v luči vplivov tako imenovane postindustrijske družbe in čezmejne družbene integracije. V fazi statične ruralne družbe je bilo podeželje skoraj brez izjeme kompaktno in kontinuirano poseljeno s slovenskim kmečkim prebivalstvom, urbana središča znotraj ali na robu slovenskega etničnega ozemlja pa so bila etnično mešana. Med tema družbenima enotama ni bilo veliko komunikacije, sicer pa so bile v tem času etnično-jezikovne razlike sprejete kot nekaj normalnega in nemotečega. V fazi labilnih inovacijskih procesov industrializacije, ki je na območju Slovenije potekala v večjem delu dvajsetega stoletja, se je blagovna in družbena komunikacija med mesti in podeželjem povečala, a je potekala pretežno enosmerno, z intenzivnim demografskim pretakanjem iz podeželja v mesta (v obliki trajnih in dnevnih migracij), ki so na ta način tudi povečevala svojo gospodarsko moč in gravitacijski vpliv v prostoru. Sočasno s proletarizacijo mestnega podeželja in socialno hierarhizacijo vse bolj soodvisne urbane družbe se je ustvarila neka prostorska hierarhizacija oziroma polarizacija družbenega prostora, ki jo je po prvi svetovni vojni nacionalistična politika z delitvijo med izbrano dominantno skupino in na asimilacijo obsojeno manjšino še poglobila ter ustvarila globok etnično-socialni konflikt med italijanskim meščanstvom in slovenskim delavstvom (za katerega je prvo uporabljalo zelo nazoren naziv slavokomunisti). Asimilacijski pritisk je bil največji v urbanih središčih, v katerih je bilo treba slovenski element povsem odpraviti v skladu z načelom etnične bonifikacije, vse manj intenziven pa proti ekstremom mestnih vplivnih središč. Posledično se je slovenski manjšinski element lažje ohranil le v najbolj obrobni predelih in se zato tendenčno poistovetil s svojo tradicionalno ruralno strukturo, izgubil pa je možnost, ki jo je imel v avstrijskem obdobju, in sicer da bi se v stiku z mestnim okoljem intelektualno in socialno razvijal ter s tem razvijal in posodabljal tudi svojo nacionalno zavest.

Na splošno je za fazo industrijske modernizacije značilna družbenokulturna migracija pripadnikov manjšinskih skupnosti iz svojega tradicionalnega okolja v urbana in industrijska središča. To pomeni, da prihaja do sočasne fizične, prostorske migracije iz podeželja v mesta ter etnično-jezikovne in socialne migracije iz enega kulturnega in družbenega okolja v drugega, saj lahko ekonomski migranti le na ta način hitreje napredujejo po družbeni lestvici in se polneje integrirajo v novo življenjsko okolje. Zaradi tega je večina slovenskih avtorjev, ki so na primeru Slovencev v Italiji spremljali ta proces (Klemenčič & Šiškovič 1979; Rebula Tuta 1980; Sedmak & Susič 1983), menila, da je z vidika manjšinske

etnične pripadnosti prav faza labilnih inovacijskih procesov industrializacije in z njo povezane deagrarizacije najbolj kritična, saj vodi po eni strani k demografski eroziji avtohtonega manjšinskega ozemlja in v skrajni konsekvenci do propada dela kulturne pokrajine, po drugi strani pa k preseljevanju manjšinskega prebivalstva v mestno okolje in njegovemu bolj ali manj intenzivnemu in spontanemu utapljanju v večinski družbi.

Za tretjo razvojno fazo, ki jo lahko zaradi močnega porasta terciarnih dejavnosti opredeljujemo kot postindustrijsko obdobje, je tako kot za večino inovacijskih procesov značilno, da se najprej uveljavi v urbanih središčih in iz njih širi v zaledje. Družbena oziroma socioekonomska struktura se z zaposlovanjem podeželskega prebivalstva v terciarnem sektorju in z izboljšanjem njegove izobrazbene ravni sedaj skorajda poenoti ter s tem zmanjšuje družbeno distanco in blaži dotedanje konflikte, tudi zato, ker se ta družbena inovacija oziroma proces družbene modernizacije v prostoru širi mnogo bolj kapilarno in manj selektivno oziroma hierarhično kot predhodna. Vezi med mestom in njegovim zaledjem se tako ne le močno povečajo, temveč tudi niso več le enostranske, saj prihaja s povečevanjem prostorske mobilnosti in širjenjem obsega dnevnih migracij tudi do tako imenovane protiurbanizacije oziroma izseljevanja urbanega prebivalstva na zeleno podeželje, kjer se sedaj lažje umeščajo tudi same razvojne dejavnosti. To je faza prostorsko odprtega in stabilnega oblikovanja terciarne urbane družbe, ki prinaša kar intenzivno preoblikovanje dotlej, vsaj v objektivnem pogledu, prevladujoče etnične strukture podeželja (ki bi ga sedaj morali pravilneje opredeliti le kot mestno zaledje), saj se na manjšinsko avtohtono (historično) ozemlje naseljuje rastoče število neavtohtonega mestnega prebivalstva. Tradicionalno manjšinsko etnično ozemlje postaja zato vse manj čisto in vse bolj pridobiva strukturo etnično mešanega ozemlja, v okviru katerega se tesno prepletata večinsko in manjšinsko prebivalstvo, ne nazadnje tudi z rastjo števila mešanih zakonov.

Za razliko od preteklosti pa sodobna družbena integracija ne vodi nujno v asimilacijski talilni lonec, saj postajajo manjšinska kultura, identiteta in jezikovna praksa sedaj enakopravne z večinsko in se zato, tudi v primeru mešanih zakonov, lažje in v večji meri prenašajo tudi na naslednje generacije. Namesto enodimenzionalne identitete, kakršno so po načelu *aut-aut* zahtevali v času nacionalizma prevladujoči družbeni vzorci (in po katerih so se ravnali popisi prebivalstva), se v tej fazi vse bolj uveljavlja večdimenzionalna, multipla identiteta, ki ne le ohranja, temveč marsikje celo na novo oživlja večkulturno podobo številnih evropskih historičnih regij oziroma območij družbenega in kulturnega stika, kjer se interetnični kontinuum vgrajuje v nek nov kontekst meddržavnega kontinuumu in kjer postajata *demos* (v smislu državlanske pripadnosti) in *ethnos* (v smislu kulturne pripadnosti) neki odprti, bolj fleksibilni in neizključevalni družbeni kategoriji, *topos* (v smislu prostorske identitete) pa stična točka med lokalnim in globalnim (za širšo razpravo o tem, cf. Bufon 2010, 2014, 2017b).

Glede na neizbežni proces ostarevanja avtohtonega prebivalstva, ki ga je ugotovila tudi naša raziskava tržaškega podeželja, lahko pričakujemo, da bo v prihodnje prav ta proces vnesel novo vitalnost in nove elemente družbene modernizacije.

Tradicionalno slovenski kraji tržaškega podeželja izražajo namreč ob etnično-jezikovnem (kulturnem) prehodu iz ekskluzivnosti v koeksistenco in inkluzivnost ter socioekonomskem (družbenem) prehodu iz agrarne v industrijsko in terciarno stopnjo tudi demografski prehod v zadnjo fazo, kjer sta tako rodnost kot smrtnost na najnižji točki in kjer je zaradi vse višje povprečne starosti slednja celo prehitela prvo. Skladno s tem stanjem se vse bolj zmanjšuje povprečno število družinskih članov, vse več gospodinjstev pa sestavljajo zgolj upokojenci brez dejavnih članov. Tako kot za spremembe na področju etnične strukture bi tudi tukaj težko rekli, da je to lahko del zaželenne družbene modernizacije (vsaj v tradicionalnem, pozitivističnem razumevanju pojma), vsekakor pa izraža globoko transformacijo, ki jo je to okolje doživelo v zadnjih desetletjih in ki nekdanje slovenske vasi tendenčno spreminja v obmestna spalna naselja. V tem kontekstu sodobni družbeni trendi po eni strani prinašajo večje priložnosti za povezovanje in integracijo, po drugi strani pa povečujejo individualizem in prispevajo k fragmentaciji nekdanjih lokalnih skupnosti in njihovi družbeni atomizaciji. Tudi v smislu zmanjševanja meja med mestnim in podeželskim okoljem se tržaško zaledje na ta način izkazuje kot hibridni ali tekoči družbeni prostor, ki postaja bolj predmet ali projekcija posameznikove percepcije kot pa območje z nekimi enovitimi in razpoznavnimi značilnostmi (Klemenčič 2006).

Za ugotavljanje etnične, socioekonomske in demografske strukture in njene spreminjanja smo v naši raziskavi opredelili tri presečna leta in dve polstoletni razdobji: izhodiščno leto 1910 kot čas, ko je lahko uradna (tedaj avstrijska) statistika še najbolj objektivno opredeljevala etnično strukturo krajevnega prebivalstva in je na podeželju izrazito prevladovala ruralna socioekonomska struktura, leto 1965 kot čas uveljavljanja industrijske družbe in sedanji čas oziroma leto 2015, ko se je tudi na tržaškem podeželju uveljavila sodobna urbana družba. Stanje za leto 1910 smo ugotovili na osnovi popisnih podatkov, ki smo jih glede narodnostne in socialne sestave lahko v primeru okoliških krajev v tržaški občini kritično analizirali z natančnejšim pregledom izvirnih popisnih pol (te so zajemale posamezna gospodinjstva), ki jih hrani arhiv tržaške občine. Stanji za obe naslednji presečni leti pa smo, prav tako na ravni posameznih gospodinjstev, rekonstruirali oziroma ugotovili na terenu s pomočjo lokalnih informatorjev, pri čemer smo večjo natančnost in zanesljivost dosegli pri slovenskem avtohtonem prebivalstvu, precej manjšo pa pri priseljenem, pretežno italijansko govorečem mestnem prebivalstvu, za katero domači informatorji nimajo podatkov in njegove člane preprosto opredeljujejo kot tujce. V večjih krajih oziroma v krajih, kjer je takih priseljencev več, smo se morali zadovoljiti z ugotavljanjem splošne etnično-jezikovne strukture in smo podrobnejšo analizo omejili na samo slovenska ali mešana slovensko-italijanska ali druga sorodna gospodinjstva. V krajih, kjer

smo pridobili potrebne informacije za celotno prebivalstvo, pa smo lahko opravili celovito analizo ter tako tudi podrobneje primerjali demografske sorodnosti in razlike med slovenskimi gospodinjstvi, etnično mešanimi gospodinjstvi in neslovenskimi gospodinjstvi.

Na koncu naj omenimo, da smo v zgoraj opisano terensko raziskavo zajeli trinajst krajev, ki zaobjemajo celotno avtohtono slovensko naselitveno ozemlje na tržaškem podeželju (za podrobnejši pregled značilnosti izbranih krajev cf. Bufon in Kalc 1990): dva sta v občini Devin Nabrežina (osrednja Nabrežina in nekoliko bolj obrobne Mavhinje), po en v občinah Zgonik in Repentabor (Salež in Repen – oba sta blizu državne meje), pet v občini Trst (Prosek, Kontovel, Trebče, Gropada in Bazovica) in štirje v občini Dolina (osrednja Dolina in Boljunec ter skrajno obrobna Gročana in Prebeneg). Izbrani kraji zagotavljajo ustrezno reprezentativnost in hkrati omogočajo zadostno notranjo primerljivost ter možnost preverjanja razlik v etnično-jezikovni in socioekonomski strukturi, ki izhajajo iz večje ali manjše razdalje med posameznimi kraji in mestnim središčem oziroma iz njihove večje ali manjše stopnje obrobnosti in odmaknjenosti od inovacijskih vplivov.

2. Prikaz rezultatov raziskave in razprava o podatkih

2.1 Spreminjanje etnične strukture

Za izhodiščno leto smo izbrali leto 1910, in sicer v skladu z logiko petdesetletnih presečnih razdobij in zgoraj opisanih faz družbenega razvoja, a tudi zato, ker je bil v tem letu v okviru avstrijske monarhije izveden najnatančnejši popis etnične strukture prebivalstva na Tržaškem. Glede na različne malverzacije, do katerih je prišlo v prejšnjih popisih in ki so jih zakrivali tržaški italijanski občinski popisovalci in funkcionarji zato, da bi zmanjšali število Slovencev v mestu (Stranj 1999), so primorski slovenski politiki za napovedani popis leta 1910 organizirali poseben aparat za spremljanje in kontrolo izvedbe popisa. Organiziran je bil tečaj za zaupnike Edinosti, ki naj bi sledili popisu v vsaki vasi in vsakem mestnem okraju. Tako so uredili kar sedemdeset uradov in začeli ozaveščati slovenske družine, naj pod oznako *Umgangsprache* navedejo slovenski jezik. Prav ta izraz je bil najbolj problematičen, saj ne opredeljuje posameznikovega maternega jezika, temveč običajno uporabljeni jezik, ki je bil pri zaposlenih in živčih v mestnem okolju pretežno italijanski. Kljub opravljenemu nadzoru – ali prav zaradi njega – so slovenski popisni zaupniki ugotovili, da so tržaški občinski popisni rezultati, ki so bili zbrani januarja 1911, izkazali mnogo nižje število Slovencev od tistega, ki so ga sami lahko preverili pri spremljanju popisnega postopka. Organiziranih je bilo več shodov z zahtevo po reviziji popisa, ki so ga podkrepili tudi ugodni rezultati lokalnih slovenskih strank in kandidatov na državnoborskih volitvah julija 1911. Že kmalu po volitvah je namreč ministrstvo odobrilo revizijo, ki

so jo opravili nemški in slovenski uradniki na podlagi obstoječih popisnih pol: ta je sedaj v spornih primerih narodnost pripisala bolj na podlagi običajno uporabljenega jezika doma kot pa na delovnem mestu. Po opravljeni reviziji (Statistische Zentralkommision 1918) se je število Slovencev v tržaški občini povečalo iz okrog 37.000 na skoraj 60.000 oziroma za kar 62 %, delež Slovencev med skupnim prebivalstvom pa se je povečal iz dobrih 19 % na skoraj 30 % (če ne upoštevamo skoraj 40.000 v Trstu bolj ali manj začasno živčih tujih državljanov, povečini iz Italije, ki jih popis ni zajel). Revizijski porast absolutnega in relativnega števila Slovencev je bil seveda najvišji v najbolj problematičnem delu občine, v mestu in predmestju, mnogo manjši pa je bil na narodnostno homogenem slovenskem podeželju, kjer je bilo zaposlenih v mestu relativno malo. Po reviziji je v mestnem središču delež Slovencev znašal skoraj 16 % (prej slabih 8 %), v predmestju 53 % (prej dobrih 36 %) in na podeželju več kot 92 % (prej 87 %).

Čeprav so tedanji in kasnejši italijanski proučevalci teh popisnih podatkov poudarjali, da je revizija pretirano oziroma umetno povečala število in delež tržaških Slovencev, ter izpodbijali njihovo verodostojnost (Rebula Tuta 1980), pa smo lahko sami ob pregledovanju izvirnih popisnih pol za izbrane kraje tržaške okolice (Arhiv občine Trst 1910) ugotovili, da tudi tej ni uspelo zajeti vsega slovenskega prebivalstva, temveč je ohranila vrsto spornih primerov. Tako je revidirani popis delež Slovencev v Bazovici ocenil na 97,6 %, sami pa smo po reviziji revizije ta delež dvignili na 98,3 %; v Gropadi je popis izkazal 99,1 % Slovencev, medtem ko je po naši oceni ta delež znašal kar 100 %, v Trebčah je popis izkazal 97,7 %, naša ocena pa je znašala 98,7 %, na Proseku smo po pregledu spornih primerov delež Slovencev popravili iz 92,2 % na 97,9 %, na Kontovelu pa iz 95,1 % na polnih 99 %. Do največjega razmika med deležema obeh revizij je torej nenaključno prišlo prav v zadnjih dveh krajih, ki sta med vsemi okoliškimi kraji tržaške občine mestu najbližja in kjer smo evidentirali tudi večje število v mestu zaposlenih delavcev. Vsekakor so to povsod zelo visoki deleži, ki se gibljejo od 98 % do 100 %. Med 99 % in 100 % skupnega prebivalstva je obsegal delež Slovencev tudi v drugih v našo analizo zajetih krajih, kjer očitno ni bilo treba opraviti ne revizije ne revizije popisnih podatkov. Samo v Nabrežini, kjer je zaradi kamnolomov delalo veliko število priseljenih delavcev, je bil delež slovenskega prebivalstva manjši, čeprav je tudi tu znašal skoraj 87 %. V izhodiščnem letu 1910 je bila torej etnična struktura tržaškega podeželja zelo preprosta, saj je bilo to narodnostno v celoti ali skoraj povsem homogeno slovensko ozemlje.

Ta podoba je ostala skoraj nespremenjena tudi petdeset let kasneje, kar potrjuje v uvodu navedeno hipotezo, da potekajo na podeželju v fazi industrializacije transformacijski procesi večinoma enosmerno oziroma se izražajo prek povečane dnevne migracije zaposlenih v mesta, kar sicer spremeni socialno strukturo tega območja, ne pa tudi njegove etnične sestave. Po naših ugotovitvah je

leta 1965 delež slovenskega prebivalstva v obravnavanih krajih še vedno obsegal kar 98–100 % v bolj oddaljenih krajih, kot so Repen, Gropada in Prebeneg, a tudi na Kontovelu, v bližini katerega so tedaj širili novo naselje za italijansko opredeljene prebivalce, ki so na podlagi v mirovnem sporazumu ponujene možnosti zapustili svoje domove v Istri. Poudariti velja, da tega begunskega prebivalstva oziroma teh novih zaselkov v naši raziskavi nismo upoštevali, ker smo analizo omejili na normalno spreminjanje socialne in etnične strukture izbranih krajev. Tudi v vseh drugih krajih je bil delež Slovencev leta 1965 podobno visok in je obsegal 94–96 % skupnega prebivalstva oziroma gospodinjstev. Edino izjemo je tudi tokrat predstavljala Nabrežina, kjer je slovensko prebivalstvo v njenem vaškem jedru obsegalo le 85 % vseh prebivalcev.

Obstaja pa vendarle neka razlika v primerjavi z letom 1910: pojav mešanih zakonov, ki jih okoliški kraji pred tem niso poznali. Tudi leta 1965 je ta pojav še dokaj omejen, saj so mešana gospodinjstva, pretežno sestavljena iz slovenskih in italijanskih partnerjev, obsegala le do 5 % vseh gospodinjstev, v obrobni krajih, kakršna sta Gročana in Prebeneg, pa jih sploh ni bilo. Največ, to je 9 %, je bilo mešanih gospodinjstev v Nabrežini; le rahlo višji je bil tu leta 1965 delež italijanskih oziroma neslovenskih gospodinjstev (11 %), ki druge niso presegala 4 %. Najmanj tujih družin (0–1 %) je bilo v Prebenegu, Gropadi in na Kontovelu, praviloma pa je bil delež neslovenskih gospodinjstev povsod manjši od deleža mešanih gospodinjstev; malo višji je bil ob Nabrežini le še v Trebčah in v Gročani. Če to stanje primerjamo s tistim, ki smo ga ugotovili za leto 2015, opazimo, da se je v večini obravnavanih krajev delež mešanih gospodinjstev vidneje povečal: najvišji je bil tokrat v Gropadi (20 %), sicer pa je znašal okrog 14–17 %. Okrog 10–11 % mešanih gospodinjstev so tega leta imeli kraji Kontovel, Bazovica in Dolina, samo okrog 5 % pa Repen, Trebče in Prebeneg. Še posebej značilno pa je, da se sedaj razmerje med mešanimi družinami in družinami, ki jih sestavlja izključno neslovensko prebivalstvo, že izrazito nagiba v korist slednjih. Delež neslovenskih, pretežno italijanskih gospodinjstev je namreč povsod izrazito porasel, saj znaša 38–39 % v središču Nabrežine, Mavhinjah, na Kontovelu in v Trebčah, 33–35 % na Proseku, v Bazovici, Boljuncu in Dolini ter 28–30 % v Repnu in Gropadi. Nižji so ti deleži le v najbolj obrobni krajih: 20 % v Saležu ter 12–13 % v Gročani in Prebenegu; Gročana je tudi edini izmed obravnavanih krajev, kjer je delež mešanih gospodinjstev ostal rahlo višji od deleža neslovenskih gospodinjstev.

Porast neslovenskega oziroma neavtohtonega prebivalstva je posledica priseljevanja mestnega prebivalstva, do katerega je prišlo, kakor smo lahko ugotovili, od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje, se pravi v obdobju, ko se na tržaškem podeželju uveljavlja tretja faza družbene modernizacije, ki jo med drugim označuje tudi proces tako imenovane protiurbanizacije, se pravi razlitja premožnejšega mestnega prebivalstva v zeleno mestno zaledje. Opravljen kartografski prikaz etnične strukture gospodinjstev po krajih nam razkrije, da sedaj

slovenska in mešana gospodinjstva praviloma prevladujejo v pasu starejših novogradenj, ki so jih domači lastniki zgradili na svojih zemljiščih na robu starih vaških jeder, zlasti v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja; neslovensko prebivalstvo prevladuje v zunanjem pasu novejših novogradenj (posebej tistih, ki so bila zgrajena po letu 1990); stara vaška jedra pa so tisti del naselja, ki so po svoji etnični strukturi najbolj raznolika, saj se v njih prepletajo slovenska, mešana in neslovenska gospodinjstva (ta predvsem s prevzemom in obnovo praznih bivališč ali nekdanjih gospodarskih poslopij slovenskih lastnikov). Vsekakor se je z rastjo števila neslovenskih in mešanih gospodinjstev do leta 2015 povsod izrazito zmanjšal delež slovenskih družin. Te sedaj obsegajo okrog 85 % vseh gospodinjstev le še v težko dostopnem Prebenegu, okrog 65–70 % gospodinjstev v le malo manj obrobni krajih (Salež, Repen in Gročana), okrog 55 % gospodinjstev v Trebčah, v Bazovici, Boljuncu in Dolini, drugje pa od 45 % do 50 % gospodinjstev.

Podrobnejša analiza strukture mešanih gospodinjstev za leto 2015 je ponudila dve pomembni ugotovitvi: prva je ta, da živi v okviru takih gospodinjstev približno šestina vsega krajevnega slovenskega prebivalstva, druga pa ta, da obsegajo v teh družinah osebe, ki jim po prevladujoči jezikovni rabi in identiteti smemo pripisati slovensko narodnost, najmanj 56 % in največ 67 % družinskih članov, tendenčno torej okrog 60 %. To pomeni, da, vsaj na podeželju, mešani zakoni oziroma mešana gospodinjstva le niso tista nepovratna vstopnica v asimilacijo, kakršna so to bila, zlasti v mestu, še do nedavno, temveč so celo priložnost za pridobivanje novih pripadnikov manjšinske skupnosti, ne nazadnje zato, kot bomo videli v nadaljevanju, ker so prav ta tista gospodinjstva, ki izkazujejo najvišjo demografsko vitalnost. S pomočjo tega podatka smo lahko ugotovili tudi skupni delež slovenskega prebivalstva v obravnavanih krajih. Ta je bil po pričakovanju najvišji v obeh najbolj obrobni krajih (88 % v Prebenegu in 83 % v Gročani), kar visok pa tudi v Saležu (74 %) in Repnu (72 %). Povsod drugje je ta delež nihal med 56 % in 63 %, pri čemer smo v primeru Nabrežine in Kontovela upoštevali le tradicionalni obseg kraja, brez zaselkov, kakršen je pri Kontovelu begunski Borgo San Nazario, pri Nabrežini pa zaselki oziroma bivališča, ki so se razvila na območju kamnolomov, stare železniške postaje in vzdolž ceste za Križ. Ob upoštevanju tudi tega prebivalstva se v obeh navedenih krajih delež slovenskega prebivalstva zmanjša na le 20–25 %. Nekako v tem rangu lahko predvidevamo, da se giblje tudi delež slovenskega prebivalstva na Opčinah, v največjem naselju in središču tržaškega podeželja. Še nižji in primerljiv z deležem slovenskega prebivalstva v mestnem okolju je predviden odstotek slovenskega prebivalstva v obalnem pasu občine Devin Nabrežina.

Prikazani podatki nam povedo, da ostajajo narodnostno izraziteje homogeni le še najbolj obrobni kraji v občinah Zgonik, Repentabor in Dolina, sicer pa se je na tržaškem podeželju obseg avtohtonega slovenskega prebivalstva v zadnjih petdesetih letih povsod zmanjšal, in sicer tako v relativnem kot absolutnem

pogledu. Relativni upad je, predvsem zaradi priselitev neavtohtonega urbanega prebivalstva, povečini znašal 30–35 odstotnih točk; najvišji je bil na Kontovelu, kjer je presegel 40 odstotnih točk. V absolutnem pogledu pa se je število slovenskega prebivalstva, predvsem zaradi zmanjšanja rodnosti in izselitev, malodane razpolovilo v Mavhinjah, na Proseku, na Kontovelu in v Trebčah ter v Gropadi, Boljuncu in Dolini; do porasta števila slovenskega prebivalstva je prišlo le v Repnu. Po drugi strani je bil v istem obdobju absolutni porast števila neslovenskega, v veliki večini italijanskega, prebivalstva največji (kar triin-dvajsetkratni) prav v Repnu, ki se tako izkazuje za pomemben sekundarni priselitveni kraj v zaledju Opčin. Za skoraj dvajsetkrat se je število neslovenskega prebivalstva povečalo še na Kontovelu, v Gropadi in Prebenegu (v zadnjih dveh krajih zaradi zelo nizkega začetnega števila), drugje pa večinoma za šestkrat do desetkrat; samo v središču Nabrežine, Saležu in Gročani se je to število povečalo le za približno štirikrat.

Ta porast pa, kakor smo že nakazali, le deloma korelira z rastjo bivalnega fonda (zasedenih bivališč). V obdobju 1965–2015 je bil ta porast najmanjši (15–20 %) v Trebčah in v Gročani, v dobršnem številu obravnavanih krajev se je gibal v razponu 25–40 %, znašal okrog 45–55 % v Bazovici in Dolini, okrog 70 % v Mavhinjah in Saležu, daleč najvišji pa je bil v Repnu, kjer se je število zasedenih bivališč povečalo za skoraj trikrat. Ker so bile novogradnje do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja večinoma namenjene domačemu prebivalstvu, v tiste, zgrajene od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje, pa se v glavnem vseljujejo italijansko govoreči priseljenci, je verjetno kar zanimiv tudi podatek, kolikšen delež novogradenj je nastal prav v tem zadnjem, najbolj kritičnem razdobju. Ta delež je v skladu s podatki, ki smo jih zbrali na terenu, najvišji (40–50 %) v Mavhinjah, na Kontovelu (brez nekdanjega begunskega naselja) in v Trebčah ter v Gropadi in Boljuncu. To so torej kraji, ki so v zadnjem obdobju doživeli največji priselitveni pritisk oziroma kjer se je ta pritisk še najbolj vidno izrazil tudi z rastjo njihovega naselitvenega obsega. Dodatne možnosti rasti neavtohtonega prebivalstva dajejo prazna bivališča, ki so praviloma v starih vaških jedrih, saj so si domačini, posebej mlajše generacije, v obdobju 1960–1980 kar intenzivno postavljali nova, sodobnejša domovanja na nekdanjih kmetijskih zemljiščih na robu vasi. Delež praznih bivališč je leta 1965 znašal okrog 5–10 %; rahlo višji je bil v Prebenegu, manjši pa na Proseku, Kontovelu in v Boljuncu. Do leta 2015 se je ta delež povečal na 10–15 %, z viškom v Trebčah in v Gročani (17–18 %).

2.2 Spreminjanje socialne in demografske strukture

Pregled transformacije socialne in demografske strukture obravnavanih krajev bomo omejili le na nekatere ključne kazalce. Med temi je verjetno najpomembnejša struktura aktivnih po sektorju dejavnosti. Za leto 1910 je avstrijski popis za tržaško podeželje oziroma za okolico tržaške občine ugotovil, da je primarni sektor obsegal več kot 57 %, sekundarni skoraj 29 %, terciarni pa okrog 14 %

aktivnih. Vendar se ti podatki večinoma nanašajo le na družinskega poglavarja oziroma povečini na moško delovno silo, ne upoštevajo pa množice žensk, ki so na vaseh opravljale uradno dodatna dela ali poklice, kot je to v primeru mlekaric, branjevk in rožnaric; tudi niso upoštevali moških dodatnih poklicev, na primer v primeru zemljiških posestnikov (uradno torej kmetov), ki so se preživljali še z dninarstvom (najpogostejše kot težaki) ali prevozništvom. Ob upoštevanju teh zaposlitvenih profilov, ki se nekako umeščajo med primarni in terciarni ter med primarni in sekundarni sektor, kot smo to lahko naredili ob pregledu popisnih pol za izbrane okoliške kraje tržaške občine, ugotovimo, da je bil tedaj delež zaposlenih v primarnem sektorju dejansko nekoliko nižji od uradnega, saj je znašal okrog 55 % v Gropadi ter 44–48 % na Kontovelu (od tega je okrog 10 % ribičev), v Trebčah in v Bazovici, a manj kot 35 % na Proseku, ki je bil med vsemi kraji najbližji mestu in kjer se je zato deagrarizacija očitno začela prej kot drugje. Skladno s tem je bil na Proseku zabeležen tudi najvišji delež zaposlenih v sekundarnem sektorju (točno 35 %), ki je sicer znašal po naši oceni okrog 30 % na Kontovelu in v Trebčah ter le okrog 15–20 % v Bazovici in Gropadi. Terciarni sektor, v katerega smo delno vključili prevoznike, mlekarice in branjevke, je bil zato po naši oceni zajetnejši od tistega, ki ga je ugotovil popis, saj je na ta način obsegal okrog 32–37 % zaposlenih oziroma aktivnih na Proseku in v Bazovici (tu je bilo ob gostilničarstvu značilneje razvito tudi prevoznništvo) ter okrog 20–25 % v drugih krajih.

Čeprav za leto 1910 ne razpolagamo z natančnejšimi podatki za druge kraje tržaškega podeželja, pa so ti vseeno dovolj nazorni, saj jasno kažejo na prevlado klasične ruralne strukture, ki je povečini slonela na mlečni živinoreji (toda večina gospodarstev je imela le po eno ali dve kravi) in preprodaji sicer skromnih kmetijskih pridelkov v mestu. Le v krajih v neposrednem zaledju mesta se je začela postopna proletarizacija aktivnih moških, ki so se (danes bi temu rekli prekarno) pretežno zaposlovali v pristanišču ali v občinski cestarski službi. S pomočjo lokalnih informatorjev smo lahko ugotovili strukturo aktivnih tudi za naslednji dve presečni leti oziroma za naslednji dve polstoletni obdobji. Leta 1965 je primarni sektor v dobršnem delu obravnavanih krajev obsegal le še 10–12 % aktivnih, v Repnu le 7 %; nekoliko višje deleže (okrog 20 %) smo zasledili v Gropadi in Boljuncu, kar visoke (okrog 30 %) v bolj obrobni Mavhinjah in Saležu, medtem ko je izrazito agrarni značaj tedaj ohranila le skrajno obrobna Gročana, kjer je ta sektor zaobjel okrog 65 % aktivnih. Vseeno pa so krajani ohranili precejšnjo navezanost na tradicionalno kmetijstvo, saj je ob upoštevanju polkmetov primarni sektor skoraj povsod zaobjel okrog 15–20 % aktivnih (na Kontovelu predvsem na račun ribištva), ta delež pa se je v primeru Repna povzpел na okrog 35 %, v Mavhinjah na okrog 40 %, v Saležu in Gropadi pa celo na 50–55 %. Kmetijstvo (predvsem mlečna govedoreja) je torej ostalo v prvem povojnem obdobju pomembna dopolnilna dejavnost dobršnega dela gospodinjestev, v katerih pa je bila večina aktivnih že redno zaposlena v sekundarnem sektorju.

Ta sektor je zajemal okrog 70 % aktivnih na Kontovelu, v Repnu in Prebenegu ter okrog 60–65 % aktivnih na Proseku, v Gropadi in Boljuncu. Okrog 45–50 % aktivnih je sekundarni sektor obsegal v Mavhinjah, Saležu in Dolini, okrog 35 % v Trebčah in v Bazovici, najmanj (okrog 25 %) pa v Nabrežini (osrednji del) in Gročani, pa čeprav iz povsem različnih razlogov: v drugi je, kakor smo nakazali, še vedno prevladoval primarni sektor, v prvi pa se je že uveljavil znanilec nove dobe, to je terciarni sektor, v katerega je bilo tu že leta 1965 usmerjenih okrog 60 % aktivnih. Terciarni sektor je prevladoval (50–55 % aktivnih) tudi v Trebčah in v Bazovici, sicer pa je bil povsod drugje slabše zastopan in je zaobjemal večinoma okrog 15–25 % aktivnih; v primeru Mavhinj, Saleža, Gropade in Gročane je zaostajal celo za primarnim sektorjem. Omeniti velja tudi, da so bili tega leta intelektualni poklici (taki, ki zahtevajo univerzitetno izobrazbo) v okviru terciarja, a tudi sicer, zelo slabo zastopani, saj so zajemali manj kot 5 % aktivnih; le v Nabrežini se je ta delež povzpел do 10 %.

Če torej leto 1965 dobro ponazarja industrijsko družbeno fazo, je leto 2015 čas, ko je terciarni sektor prevzel absolutni monopol nad aktivnimi v vseh obravnavanih krajih. Delež aktivnih v tem sektorju znaša sedaj 85–90 % v Nabrežini, na Kontovelu, v Trebčah in v Bazovici ter 75–80 % v večini preostalih krajev. Nekoliko slabše zastopan je v Boljuncu in Prebenegu (okrog 65 % aktivnih) ter seveda v skrajno obrobni Gročani, kjer terciarni sektor zajema približno polovico aktivnih. V teh treh krajih je še vedno vidneje zastopan sekundarni sektor, ki tu obsega 35–40 % aktivnih, najverjetneje tudi zaradi relativno hitrejšega dostopa do tržaškega industrijskega vzhodnega konca. Drugje sekundarni sektor vključuje le okrog 15–20 % aktivnih, v Nabrežini in na Kontovelu celo manj kot 10 % aktivnih. Primarni sektor (s polkmeti) pa v obravnavanih krajih sedaj zajema komajda 1–3 % aktivnih; nekoliko višje deleže (5–6 %) beležita Salež in Repen, predvsem pa Gročana in Mavhinje, kjer se delež aktivnih v tej nekdanj na podeželju prevladujoči dejavnosti približuje ali (ob upoštevanju polkmetov) rahlo presega prag 10 %. Globoko transformacijo socialne strukture tržaškega podeželja, do katere je prišlo v zadnjem obdobju, ne nazadnje ponazarja tudi obseg intelektualnih poklicev, ki sedaj zajemajo povečini okrog 15–20 % vseh aktivnih; slabše zastopani so ti zaposlitveni profili na Kontovelu, v Repnu, v Trebčah in v Gropadi (okrog 10 %) ter še posebno v Gročani (5 %), ki tudi s tem kazalcem izraža svojo marginalnost in bolj tradicionalno podeželsko podobo.

Na demografskem področju se prehod iz ruralne v postindustrijsko družbo kaže predvsem v obsegu gospodinjstev in njihovi starostni strukturi. Leta 1910 se je v okoliških krajih tržaške občine povprečno število družinskih članov gibalo med 4,6 (na Proseku) in 5,3 (v Gropadi), leta 2015 pa med 2,2 (v Dolini) in 3,1 (v Gročani). Omeniti velja, da v mnogih krajih natančnejšega izračuna nismo mogli opraviti, saj nam ni uspelo zbrati dovolj informacij o sestavi priseljenih gospodinjstev, čeprav podatki za kraje, kjer nam je ta postopek uspelo opraviti,

vendarle nakazujejo, da je demografska struktura priseljenih družin nekoliko drugačna od strukture avtohtonega prebivalstva. V obrobni krajih, kot so Repen, Prebeneg in zlasti Gročana, je srednje število članov pri slovenskih družinah (2,7–3,1) značilno višje kot pri italijanskih (2,3–2,4), v Dolini in Boljuncu je skoraj enako (2,2–2,4 pri prvih in 2,3–2,5 pri drugih), v Gropadi pa je višje pri italijanskih družinah (2,8 proti 2,5). Posebej zanimivo se nam zdi, da je povsod, kjer nam je ta podatek uspelo pridobiti, srednje število članov mešanih gospodinjstev značilno višje od povprečnega števila članov običajnih slovenskih gospodinjstev, saj se giblje od 2,7 v Boljuncu do 3,1–3,2 v Gropadi in Dolini ali celo 4,2 v Gročani. Skratka, mešana gospodinjstva so v tem pogledu bistveno vitalnejša od narodnostno homogenih slovenskih in (kjer je bilo to možno ugotoviti) italijanskih gospodinjstev.

Če starost družinskih članov združimo v tri kategorije, in sicer mlado (do 35 let), srednje staro (od 35 do 65 let) ter starejše prebivalstvo (nad 65 let), ugotovimo, da so leta 1910 prevladovala gospodinjstva, v katerih sta sobivali prvi dve skupini prebivalcev, čeprav je v resnici šlo za večgeneracijske družinske skupnosti, saj so takrat ženske praviloma rodile prvega otroka že kmalu po izpolnjenem dvajsetem letu starosti. Ta družinski tip je tedaj obsegal v okoliških krajih tržaške občine kar 50–65 % vseh gospodinjstev, naslednji najbolj zastopani tipologiji pa sta bili generacijsko še razširjena gospodinjstva, ki so vključevala tudi starejše od 65 let (ta tipologija je zajemala dodatnih 15–20 % gospodinjstev), ter gospodinjstva s samo mladimi člani, ki so obsegala 10–20 % družinskih enot. Do leta 2015 je prišlo do radikalne preobrazbe takšne tradicionalne ruralne družinske strukture, saj sedaj prevladujejo tri nove tipologije. Najbolj razširjeni sta skupini, v katerih so zastopani samo starejši člani (nad 65 let), in skupina, kjer mlajši člani sobivajo s tistimi srednjih let. Prva skupina vidneje prevladuje v Trebčah (nad 40 % vseh gospodinjstev), kar močno zastopana pa je tudi v večini drugih krajev (30–35 %); v Mavhinhah in Gropadi obsega okrog 25 % družinskih enot, v Gročani pa manj kot 15 % gospodinjstev. V teh treh bolj obrobni krajih (manj izrazito še v Saležu) prevladuje druga najbolj razširjena skupina (35–40 % gospodinjstev), ki sicer zajema povečini okrog 30 % družinskih enot; bistveno slabše je ta družinska tipologija zastopana na Proseku, Kontovelu in v Dolini (nekaj nad 20 % gospodinjstev). Tretja po obsegu je skupina s samimi člani srednjih let: ta družinska tipologija obsega večinoma 15–20 % vseh gospodinjstev; bolje je zastopana (skoraj 25 %) v Dolini in Boljuncu, slabše (okrog 10 %) v Repnu, Gročani in Prebenegu. Večgeneracijska gospodinjstva s člani vseh treh starostnih kategorij so izraziteje zastopana (okrog 15 % družinskih enot) na Proseku in v Gročani, gospodinjstva s samo mladimi člani pa le na Proseku in Kontovelu (skoraj 10 %), saj drugje ta delež ne presega 2 %.

Posebnost zadnje faze preoblikovanja tržaškega podeželja je nadalje atomizacija samih gospodinjstev: enočlanske družine so leta 1910 obsegale največ 5 % vseh enot, danes pa kar okrog 30 % vseh gospodinjstev v Nabrežini, Dolini

in Boljuncu; nekoliko manjši je ta delež v drugih krajih, kjer nam je uspelo zbrati potrebne podatke (okrog 20 %), le v Prebenegu znaša okrog 10 %. Ta tip gospodinjstev v Nabrežini celo prevladuje nad drugimi, v Dolini pa obsega tretjino vseh gospodinjstev, toliko, kolikor obsegajo dvočlanska gospodinjstva, ki sicer prevladujejo v večini drugih krajev, za katere imamo podatke (v obsegu 30–35 % družinskih enot); samo v Gročani prevladujejo številčnejše (štiričlanske) družine, ki obsegajo približno četrtno vseh gospodinjstev. Prav tako so le v tem kraju vidneje zastopana gospodinjstva s petimi ali več člani (skoraj petina vseh družinskih enot), ki drugje obsegajo okrog 5 % ali še manj. Druga značilnost nove dobe so gospodinjstva, sestavljena iz samih upokojencev. Ta so leta 1965 zajemala povečini manj kot 5 % gospodinjstev; skoraj 10 % so obsegala v Nabrežini in v Trebčah ter okrog 15 % v Mavhinjah – to so očitno tudi kraji, ki so takrat močnejše občutili posledice izseljevanja mlajšega prebivalstva. Leta 2015 so tovrstna gospodinjstva v večini krajev obsegala že 25–35 % vseh družinskih enot; izrazito višji delež smo zabeležili v Trebčah (skoraj 45 %), izrazito nižjega (manj kot 15 %) pa v Gročani. Še višji so seveda deleži gospodinjstev, v katerih so poleg aktivnih članov zastopani tudi upokojenci: ta tip gospodinjstev obsega 60–65 % družinskih enot v Gročani, Dolini in Prebenegu, okrog 50–55 % v Mavhinjah, Saležu, Repnu, Gropadi in v Trebčah ter okrog 40–45 % v drugih obravnavanih krajih.

3. Sklep

Prikazana analiza zbranih podatkov za tržaško podeželje potrjuje pravilnost v uvodu napovedanih situacij v treh fazah družbenega razvoja in njihovih učinkov na medetnično razmerje. Ruralna faza, ki smo jo verificirali prek popisnih podatkov za leto 1910 (za okoliške kraje tržaške občine) je pokazala tedanjo popolno (98–100 % slovenskega prebivalstva) etnično homogenost mestnega zaledja ter izrazito prevlado kmečkih gospodinjstev in ruralne ekonomije; le z mestom najbolj povezani kraji so se začeli vidneje proletarizirati z delom (pretežno občasne narave) v pristanišču ali občinski cestarski službi. Tem osebam so skladno s tedanjim pravilom običajno uporabljenega jezika občinski popisovalci radi pripisovali italijansko narodnost. Čeprav je revizija popisa dobršen del teh napak popravila, pa jih je kar nekaj še ostalo, kakor smo lahko sami verificirali s kritično analizo popisnih pol za posamezna gospodinjstva. To dejstvo gladko zavrača tezo italijanskih proučevalcev, da je delež slovenskega prebivalstva, kakršnega je prikazal revidiran popis za leto 1910, pretiran.

Faza industrializacije, ki smo jo za leto 1965 verificirali s pomočjo terenskega dela in pogovorov s krajevnimi informatorji, je privedla do splošnega porasta dnevnih migracij, ki sta ga omogočila boljša komunikacija med mestom in podeželjem ter zaposlitev v mestnem industrijskem sektorju. V tej fazi je sicer prišlo do kar obsežnega procesa deagrarizacije podeželskega prebivalstva, ne

pa tudi do spreminjanja etnične strukture obravnavanega območja, ki je ostalo (če odmislimo umetne posege z gradnjo tako imenovanih begunskih naselij v bližini nekaterih slovenskih krajev) izrazito narodnostno homogeno (95–100 % slovenskega prebivalstva). Pretežno ruralni so tedaj ostali le skrajno obrobni kraji, kakršnega v našem pregledu predstavlja zlasti Gročana, medtem ko se drugje ob sekundarnem sektorju že začenja uveljavljati tudi terciarni sektor, v katerega se na področju storitev, uradništva in trgovine sprva usmerja zlasti žensko prebivalstvo, ki tedaj številčneje vstopa v redna delavna razmerja. Mestni modernizacijski vplivi se tako ob opuščanju tradicionalnega ruralnega načina življenja tedaj kažejo zlasti v razmerju med primarnim in terciarnim sektorjem, saj ostaja v od mestnih vplivov bolj oddaljenih krajih (poleg že navedene Gročane so to Mavhinje, Salež in Gropada) prvi pomembnejši od drugega.

Končno je tretja faza z uveljavljanjem postindustrijske, urbane terciarne družbe, ki smo jo prek referenčnega leta 2015 prav tako verificirali s pomočjo terenskega dela in pogovora z lokalnimi informatorji, povsem preplavila tudi tržaško podeželje, in to v skorajda dobesednem pomenu, saj se je od zadnjega desetletja prejšnjega stoletja dalje v vseh krajih izrazito povečalo število neavtohtonega, povečini italijanskega mestnega prebivalstva. Slednje je našlo svoje novo domovanje v novogradnjah, ki so nastale na zunanjem robu starih vaških jeder in bistveno razširile obseg podeželskih naselij, a tudi v opuščeni kmečkih domovih v vaškem jedru, ki jih je domače prebivalstvo izpraznilo zaradi selitev v mesto oziroma zaradi gradnje novih, sodobnejših domov na svojih zemljiščih v neposredni okolici vasi, do katere je prišlo zlasti v obdobju 1960–1980 (v od vojne poškodovanih krajih prej, drugje pa kasneje). V nova bivališča so bila z opustitvijo prej značilne mlečne živinoreje do konca prejšnjega stoletja preurejena tudi dotedanja gospodarska poslopja. Delež slovenskega prebivalstva sedaj v dostopnejših podeželskih krajih znaša zgolj 55–65 %, le v bolj obrobni naseljih (Salež, Repen, Gročana in Prebeneg) ostaja konsistentnejši (70–90 %). Ob večji zastopanosti neslovenskih oziroma neavtohtonih gospodinjestev (ta obsegajo sedaj do 40 % vseh družinskih enot) se povečuje še število etnično mešanih gospodinjestev, ki obsegajo v povprečju nekaj nad 10 % vseh družinskih enot in v okviru katerih lahko prevladujočo slovensko pripadnost pripišemo okrog 60 % njihovih članov. Nadvse pomembno je tudi dejstvo, da so ob splošnem demografskem staranju tako avtohtonega kot priseljenega prebivalstva in izrazitem zmanjševanju povprečne velikosti gospodinjestev, med katerimi srečamo vse več enočlanskih ali dvočlanskih enot s samimi upokojenci, to najbolj vitalni lokalni družbeni členi, tako po številu članov kot v pogledu starostne strukture mešanih gospodinjestev. To pa hkrati potrjuje, da lahko prihodnost tržaškega podeželja vidimo v nadaljnjem procesu etnične integracije, prek katere se bodo nekdane slovenske vasi na Tržaškem odtegnile od nevarnosti vse večje odtujitve v njih živečih prebivalcev.

Literatura in viri

64

- Arhiv Občine Trst – Popisne pole za gospodinjstva krajev Prosek, Kontovel, Trebče, Gropada in Bazovica, 1910.
- Bufon, M., 1992. *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost – obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: primer Slovencev v Italiji*. SLORI, ZTT, Trst.
- Bufon, M., 1997. Prostorski aspekti manjšinske problematike v luči slovenskega socialnogeografskega in političnogeografskega proučevanja. *Dela* 12, 143–161.
- Bufon, M., 2003. Minorities, Regional Transformation and Integration in Borderlands: A Case Study. *Annales. Series historia et sociologia* 13 (1), 1–8.
- Bufon, M., 2010. Planiranje integracije v evropskih območjih družbenega in kulturnega stika: Sizifovo delo?. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 62, 74–90.
- Bufon, M., 2014. Spatial and Social (Re)Integration of Border and Multicultural Regions: Creating Unity in Diversity?. V M. Bufon, J. Minghi & A. Paasi (ur.) *The New European Frontiers – Social and Spatial (Re)Integration Issues in Multicultural and Border Regions*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2–23.
- Bufon, M., 2017a. *Meje in obmejne skupnosti na Slovenskem*. Annales ZRS, Koper.
- Bufon, M., 2017b. O teritorialnosti in manjšinah. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 79, 5–31.
- Bufon, M. & Kalc, A. (ur.), 1990. *Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Prva knjiga – Tržaška pokrajina*. ZTT, Trst.
- Klemenčič, M. M., 2006. Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskega podeželja. *Dela* 25, 159–171.
- Klemenčič, V., 1979. Urbanizzazione spaziale e minoranze etniche nel Centro Europa. V *Atti della Conferenza internazionale sulle minoranze*. Provincia di Trieste, Trieste, 59–69.
- Klemenčič, V., 1992. Slovenija in Slovenci danes ter jutri v luči socialne geografije. *Geographica Slovenica* 23, 37–58.
- Klemenčič, V., 1994. Funkcija narodnih manjšin v prekomejnem meddržavnem povezovanju in evropski integraciji. V I. Štrukelj & E. Sussi (ur.) *Narodne manjšine danes in jutri*. SLORI, Trst, 97–107.
- Klemenčič V. & Šiškovič, K., 1979. Considerazioni per la valutazione dei problemi socio-economici ed ambientali degli Sloveni in Italia. V *Atti del Simposio sui problemi socioeconomici ed ambientali degli Sloveni in Italia, Vol. I*. SLORI, Trieste, 5–21.
- Maier, J., Paesler, R., Ruppert, K. & Schaffer, F., 1977. *Sozialgeographie*. Georg Westermann Verlag, Braunschweig.
- Rebula Tuta, A., 1980. *La questione nazionale a Trieste in un'inchiesta tra gli operai sloveni*. SLORI, Trieste.
- Sedmak, D. & Susič, E., 1983. *Tiha asimilacija*. SLORI, Trst.
- Statistische Zentralkommission, 1918. *Spezialortsrepertorium der Oesterreichischen Laender, Oesterreichisch-Illyrisches Kuestenland, [Bd.]VII*. Statistische Zentralkommission. Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien.
- Stranj, P., 1999. *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. [Uredila M. Bufon & A. Kalc]. SLORI, NŠK, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Trst.

Nina Krmac, Anastazija Fon, Jurka Lepičnik Vodopivec

The Development of Health Literacy Factors and Their Impact on National Minorities in the Slovenian-Italian Border Region

The article presents the results of the research on development of health literacy factors among members of the Slovenian and Italian national minorities in the Slovenian-Italian border region. It included 186 respondents, who have always lived in the traditional area of their minority and have not moved beyond the state border. Through quantitative analysis, the authors established that both minorities have higher level of health literacy compared to the rest of population. Age has an important role in understanding medical documentation and information, as does education on understanding of instructions for taking medicines and maintaining health. The resulting predictor, preventing and identifying disease symptoms, suggests that members of the national minorities should be better trained in healthy lifestyle.

Keywords: health literacy, Slovenian national minority, Italian national minority, functional literacy.

Razvitost dejavnikov zdravstvene pismenosti in njihov vpliv na narodne manjšine v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru

Prispevek predstavlja rezultate raziskave, ki je preučevala razvitost dejavnikov zdravstvene pismenosti pri pripadnikih slovenske in italijanske narodne manjšine v obmejnem slovensko-italijanskem prostoru. Raziskava je zajela 186 oseb, ki od rojstva živijo na tradicionalnem območju svoje manjšine, in se niso selili preko državne meje. Kvantitativna analiza je pokazala, da imata obe narodni manjšini višjo stopnjo zdravstvene pismenosti od preostalega prebivalstva. Starost pomembno vpliva na razumevanje zdravstvene doku-mentacije in informacij, izobrazba pa na razumevanje navodil za jemanje zdravil in ohranjanje zdravja. Dobljeni prediktor Preprečevanje in prepoznavanje znakov bolezni kaže, da bi morali pripadnike obeh manjšin bolje izobraziti na področju zdravega življenjskega sloga.

Ključne besede: zdravstvena pismenost, slovenska narodna manjšina, italijanska narodna manjšina, funkcionalna pismenost.

Correspondence address: Nina Krmac, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta / University of Primorska, Faculty of Education, Cankarjeva 5, Koper/Capodistria, Slovenija, e-mail: nina.krmac@pef.upr.si; Anastazija Fon, Zdravstveni dom Nova Gorica / Health centre Nova Gorica, Rejčeva ulica 4, Nova Gorica, Slovenija, anastazijafon@libero.it; Jurka Lepičnik Vodopivec, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta / University of Primorska, Faculty of Education, Cankarjeva 5, Koper/Capodistria, Slovenija, jurka.lepicnik@pef.upr.si.

1. Introduction

National minorities in the Slovene-Italian border region area are discussed and studied from a number of points of view, such as language and identity (Zorman & Zudič Antonič 2006; Čok 2000; Grgič 2017), geographical and social (Bufon 2017; Komac 2015), educational (Čok & Pertot 2010; Baloh 2011; Mezgec 2016; Bogatec 2015) political (Brezigar & Vidau 2018; Komac 2004a), legal and administrative (Vidau 2013, 2015; Benedetti 2015; Komac 2004b). The national minorities have not yet been examined from the perspective of health literacy, which was one reason to explore this area. In general, studies of national minorities in which health literacy have been examined were difficult to find among the literature.

According to the European Health Literacy project, the research carried out by Sørensen and his colleagues (2012) shows that almost half of adults have problems with inadequate health literacy. Consequently, they have problems in accessing, understanding, assessing and using information to make decisions about their health. One consequence of low health literacy is higher healthcare costs which are the result of medical errors, inadequate treatment of chronic diseases and increased risk factors for the onset of chronic diseases, all of which lead to a lower quality of life. Drawing on the above-mentioned facts, our goal is to research the level of complexity of health literacy of national minorities in the Slovenian-Italian border region.

It is common for European countries to have national minorities originating from a neighbouring country. This is particularly characteristic of Eastern Europe (Daher et al. 2016). We should stress that for part of the Slovene national minority in Italy (in the former Province of Udine), Slovenia was never a state of origin, nor was Yugoslavia.

During different periods, historical circumstances, geographic areas and realistic and non-realistic needs have changed. Because of that, the definition of national minorities has varied and been adjusted through time (Josipović 2014). For this reason, experts have had the opinion that the creation of a single definition of a national minority remains an unresolved issue (Komac 2002; Žagar 2014). The Convention for the Protection of National Minorities of the Council of Europe (Hajos 2002) itself does not contain such a definition and leaves the member states to designate the ethnic groups treated as national minorities in their country. The Republic of Slovenia considers the indigenous Italian and Hungarian national communities in the Republic of Slovenia as national minorities. Italy has 11 ethnic-linguistic minorities, including the Slovenian national minority (Bufon 2017, 2002).

For better understanding we define both national minorities according to Sanzin (2015).

The Italian national community in Slovenia is an indigenous group of inhabitants living in the coastal region of the Republic of Slovenia for centuries. According to the Paris Peace treaty, the community has become a minority and has maintained its identity, its traditions and its cultural heritage, and continues to work actively and is organised in the social, cultural, political, sporting and media fields (Sanzin 2015, 15).

The Slovene minority in Italy is historically present in a roughly thirty-kilometre wide strip, which runs along the Italian-Slovenian border from Tarvisio to Muggia, and in the three provinces of Friuli-Venezia Giulia. Slovenians in Italy were active in the 19th century up until the tragic period of World War II, when the fascist dictatorship attempted to suppress any form of integration. After the Second World War minority activity was restored and thus preserved and developed until the present day (Sanzin 2015, 11).

Health literacy research shows that the distribution of the levels of health literacy in different countries is influenced by social status, financial situation, education or age (Hozjan et al. 2014; Sørensen et al. 2015; Palumbo et al. 2016; Berens et al. 2016). In light of these aspects, we presume that the age and the education level of respondents influence the development level of literacy, as older people have lower education levels, whereas younger people have less experience with healthcare, although they have easier access to online data, which improves their health status awareness.

2. Basic Concepts of Health Literacy

The concept of literacy has been constantly changing depending on the current needs and demands of society. UNESCO first provided a definition in 1951 (Harris & Hodges 1995). Until 1962 UNESCO modified and complemented the definition and defined literacy as the ability of individuals to gain basic knowledge and skills that allow them to participate in activities which require literacy for an efficient functioning in a group and in society, and at the same time it allows them to use these skills for their own personal and social development (Spreizer Janko 1998). In the last two decades literacy has been studied by an increasing number of researchers. The International Adult Literacy Survey (Kirsch 2001), which defines literacy as a complex skill that cannot be reasonably determined with just one standard as it consists of a range of skills needed to understand and use printed and written information in different areas of human activity. The areas in which individuals can successfully function and use basic knowledge are family, society and the working environment (Tuijnman 2001). In the narrow sense, literacy can be equated to reading and writing, i.e. alphabetic literacy (Cencič 1999). Mezgec's article (2008) is particularly relevant to our research as she analysed the functional literacy of speakers of a minority language – the Slovenian national minority in Italy. The research included only

secondary school students, but the information about imbalanced bilingualism is interesting. The author stresses that imbalanced bilingualism and diglossia, which are characteristic of the Slovenian minority in Italy, result also in an unbalanced development of functional literacy in Italian and Slovenian in those who attended schools with Slovenian as the language of instruction in Italy. It is therefore important whether members of national minorities attend schools in their native language or in the language of the country in which they live.

Health literacy, the subject of our research, derives from the term functional literacy (Nutbeam 2000).

A person is functionally literate who can engage in all those activities in which literacy is required for effective functioning of his group and community and also for enabling him to continue to use reading, writing and calculation for his own and the community's development (UNESCO 2006, 153).

Comings (2011) adds that literacy experts found that literacy teaching in developing countries was focused only on skills and that it should focus more on practice. This concern led UNESCO to underline the importance of teaching literacy as a functional knowledge and so literacy teaching which complies with this approach is called functional literacy.

If we focus only on health literacy, the subject of our research, we can conclude that in a knowledge society literacy is becoming one of the key skills and is important both for the individual and for society. Sørensen et al. (2012) mention that the concept of health literacy was first used in 1974 during a health conference where the main topics were education, health education and social policy issues which influence mass communication and the health and education systems. On that occasion health literacy was first described as health education aimed at meeting minimum standards across all school grade levels. As shown, health literacy is a relatively new concept (Mancuso 2008). In 1998 the World Health Organisation defined health literacy as a "set of cognitive and social skills which determine the motivation and ability of individuals to gain access to, understand and use information in critical ways which promote and maintain good health" (Chew et al. 2004; Dernovšek Hafner 2010; Van Servellen 2009). Ratzan (2001) provides a different definition of health literacy, although still in a similar framework. He believes that health literacy is the level of knowledge at which individuals can obtain, process and understand basic health information and services that are necessary to make appropriate decisions in order to preserve good health. Although these definitions are relatively old, all definitions of health literacy derive from the same hypothesis, i.e. that health literacy includes the need of people to understand information which contributes to maintaining good health (ProQuest Ebook Central 2013). Health literacy consists of three key elements: the search for appropriate help within the healthcare system

(orientation), the understanding of disease symptoms (understanding disease) and the importance of following instructions (understanding instructions) (Freedman et al. 2009). New definitions (Sørensen et al. 2012) include also a fourth element of health literacy, proactivity, and the individual's responsibility for her/his own health and indirectly towards the healthcare system.

The concept of health literacy has been the subject of many studies (Cutcliffe & McKenna 2005), which allows researchers to focus on the development of the skills and capacities of the population and to monitor health and the factors which facilitate good health (Sykes et al. 2013). The expansion of programmes and studies on health literacy led to the creation of two concepts: the medical understanding of health literacy and the public health concept (Pleasant & Kurovillla 2008). The first is more individualistic and derives from the understanding of the concept of health literacy. It is defined as the individual's ability to understand, obtain and use information in the context of health literacy (Babnik et al. 2013). The public health concept is more prominent in developing countries where organisations do not aim only at improving people's health, but also offer group training on the topic. The two concepts allowed the development of the importance and the use of elements of health literacy in practice, and at the same time they facilitate research and help us determine what has already been researched and done and what still needs to be done (Speros 2006). Our research relates to the two concepts, particularly to the public health concept, as we compare differences in the development level of health literacy in relation to the respondents' age and education. The concept of health education is thus expressed with a set of disciplines which cooperate in an interdisciplinary way. Health literacy is correlated with and influenced by education, health, psychology, sociology, philosophy and anthropology. These are the main knowledge areas that contribute to the creation of this complex field (Passamai et al. 2012).

Drawing on the above-mentioned facts, the key characteristics of the concept of health literacy are the ability to read, numeracy and the ability to recognise information for successful decision-making, communication and provision of information (Mancuso 2008). The ability refers to the inherent potential of individuals, i.e. to the personal abilities and skills they gained during their education. Understanding is a complex process which is based on effective logical interaction, language and experience. Prerequisites for successful understanding are literacy and healthcare experience (Buturac et al. 2016).

Additional research should be done on this subject as health literacy is still in its development phase. This influences epistemological differences between different concepts of the construct, which influence measures aimed at the population. The basic literacy skills of the individual are not the only elements that determine health literacy. This stems particularly from the interaction which

includes the search, interpretation and use of information in a system (Passamai et al. 2012).

Based on the reviewed literature, we can conclude that the concept of health literacy is shown as a clear concept with defined attributes, which as such is important for the discipline (Sørensen et al. 2016). Nevertheless, so far, the factors which determine health literacy and at the same allow the additional development of concepts have not yet been unified and elaborated. Apart from defining the predictors and the possibility for their development in relation to the improvement of the health literacy of national minorities, the following research also provides more uniform and detailed factors that determine health literacy.

Although low health literacy impacts across the age, education and socio-economic spectrums, minority and disadvantaged groups are particularly vulnerable. The health literacy of national minorities is much less researched, which is an additional cause for our research which includes Slovenian and Italian national minorities. Different documents (U.S. Department of Health and Human Services, Office of Disease Prevention and Health Promotion 2010; Kickbusch et al. 2013; Vernon et al. 2007) and research on the topic of health literacy (Rudd 2007; Sentell & Braun 2012; Chiva Giurca et al. 2018) prove that ethnic minorities have lower health literacy compared to the country in which they reside.

Members of minority groups who do not speak the language of the country where they reside as their first language are more affected by low health literacy (Health Literacy Innovations 2018). Roberts (2015b) shows that language can be a major barrier for people from certain ethnic groups. Besides language, lower socio-economic status can also impact on health literacy (U.S. Department of Health and Human Services, Office of Disease Prevention and Health Promotion 2010).

Problems with language in the Slovenian-Italian border area for national minorities do not appear to lie so much in misunderstanding, but rather in preserving the language of the national minority. It is characteristic of members of both national minorities that they use the language of the majority in a given environment. This is characteristic of the Slovene national minority in Italy (Beccalli 2015). The Slovene minority in Italy is fully integrated and able to understand everything expressed in the majority (Italian) language (Benedetti 2015). How the level of health literacy of our two national minorities compared to the country in which they reside, we can see below.

3. Methodology

The aim of the research was to determine the level of health literacy of national minorities in the Slovenian-Italian border region.

- The research had two goals:
- To find out the differences in the self-evaluation of the development level of health literacy in relation to the respondents' age and education.
 - To determine predictors and their influence on variables that derive from health literacy.

3.1 Instrument Measurement Characteristics

For the purpose of our research we carried out an enquiry. The questionnaire that we used for national minorities in the Slovenian-Italian border region had already been validated by Štemberger Kolnik and Babnik (2012) and used to determine the health literacy of the Slovenian population. The two researchers developed it in line with the statements included in the questionnaire Short Test of Functional Health Literacy in Adults (STOHFLA) (Chew et al. 2004). The questionnaire consisted of 13 statements about the efficiency of health prevention in the country where the respondent lives. In Italy this questionnaire has not yet been validated.

Validity: The construct validity of the set of rating scales was tested by factor analysis. The 1st factor explains 34 per cent variance, which is more than the lower limit of validity (20 per cent) (Čagran 2004), which means that the set of rating scales are valid. **Reliability:** The reliability of the instrument was tested with the factorisation procedure and by calculating the Cronbach's α coefficient. The factorisation identified 4 factors which together explain 64.2 per cent variance, which confirms (according to the law $r_{tt} \geq \sqrt{h^2}$) that this is a reliable ($r_{tt} = 0.801$) measurement instrument. The validity is confirmed also by the value of Cronbach's α coefficient ($\alpha = 0.73$) (Ferligoj et al. 1995), which proves that the questionnaire is reliable.

Objectivity: The objectivity of the questionnaire was guaranteed by the use of closed questions and of a rating scale.

3.2 Research Sample

According to statistical data of the Republic of Slovenia, during the last census of the Slovenian population from 2002, 2258 people self-declared as Italian (SURS 2018). Our research included 75 (40.3 per cent) members of the Italian national minority aged over 18, living in the Slovenian-Italian border region. According to data from the Slovenian research institute SLORI, there are about 51,000 Slovenians living in Italy (Stranj 1999). Our research included 111 (59.7 per cent) members of the Slovenian national minority aged over 18, living in the Slovenian-Italian border region.

The research is based on a sample¹ of 186 people over 18 who belong to a national minority in the Slovenian-Italian border region. Most participants were women, 138 (74.2 per cent), whereas 48 were men (25.8 per cent). Almost

half of respondents were aged 31–51, over 89 people in total (47.8 per cent). Respondents aged 18–30 were the smallest group, consisting of 34 people in total (18.3 per cent).

The largest number of respondents in the sample had a Master's degree under the Bologna framework or a former Bachelor's degree (39.2 per cent), followed by those with a secondary school degree or lower (54 or 29.0 per cent), whereas respondents with a doctoral degree were the smallest group (11 or 5.9 per cent). Forty-eight respondents had a bachelor's degree under the Bologna framework or a higher professional degree (25.8 per cent).

3.3 The Data Collection Process and the Data Processing Methods

The questionnaire was available online in electronic form, in Slovenian and Italian. The questionnaires were sent only to the members of the Italian and the Slovenian national minorities in the border region.

The data processing was carried out with basic descriptive statistics, the Kruskal-Wallis H Test, multiple regression, Cronbach's α coefficient (testing the instrument reliability) and factor analysis (determining categories, testing the validity and reliability of the instrument).

Based on the factor analysis new variables were determined (see Table 1). The distribution of the questionnaire statements in categories is shown in the table below.

Table 1: Distribution of health literacy factors in categories

Categories of health literacy factors
1. Preventing and identifying disease symptoms
I am aware of and understand disease symptoms or signs that I have experienced.
I am aware of and understand healthy lifestyle factors.
I am aware of and understand my role in preventing diseases and improving health.
2. Understanding instructions for taking medicines and maintaining health
The instructions for taking medicines are clear and understandable.
I understand well the leaflets about maintaining health that I receive in healthcare institutions.
I completely understand the instructions on prescribed medication labels.
3. Knowledge about the healthcare system
I can navigate the healthcare system well.
I know in which healthcare institutions I can get specialist healthcare services.
I find it difficult to orientate in healthcare institutions.
I am late or do not attend medical appointments because I do not understand the instructions provided by the medical staff.
4. Understanding medical documentation and information
Due to difficulties in understanding information provided by the medical staff I find it difficult to understand my medical condition.
I ask family members or friends and other acquaintances to help me understand medical documentation.
I have difficulties understanding the instructions for preparation for medical exams.

The conducted factor analysis shows that we used a different categorisation of factors of health literacy than Chew et al. (2004), Štemberger Kolnik and Babnik (2012) and Freedman et al. (2009), who divided health literacy into three categories, i.e. orientation, understanding disease and understanding instructions. The study used the same health literacy factors as Chew et al. (2004), Štemberger Kolnik and Babnik (2012) and Freedman et al. (2009).

3.4 The Level of Health Literacy in the Researched National Minorities

Before presenting the results of the common health literacy level of the two national minorities in the Slovenian-Italian region, we analyse the health literacy level of each national minority and the health literacy level of the countries where the minorities live.

There are two studies about the health literacy of Slovenians: The research on health literacy carried out by Štemberger Kolnik and Babnik (2012) and the one on health literacy in Slovenia carried out by the Viva Institute for Improving Life in Slovenia. The latter shows that Slovenia is within the European average as 37 per cent of respondents have a problematic level of literacy (Kojić 2013). The current European average of health literacy shows that 46.3 per cent of Europeans who participated in the study have a low level of health literacy (Sørensen et al. 2015; Kondilis et al. 2008). Research conducted in Italy showed that the population has lower than average health literacy levels. More than half of the Italian population (54.6 per cent) has problematic levels of health literacy. 17.3 per cent of the population demonstrated insufficient levels of health literacy, approximately 37 per cent have problematic levels of health literacy, which means that every third citizen has difficulties with reading, gaining, understanding, processing and using healthcare information (Palumbo et al. 2016).

According to the results of our research, 1.8 per cent of the members of the Slovenian national minority in Italy demonstrate insufficient levels of health literacy, while 29.7 per cent have problematic levels of health literacy. These levels are within the European average and closer to the Slovenian average. None of the members of the Italian national minority in Slovenia show insufficient levels of health literacy, although 38.7 per cent of them demonstrate problematic levels of health literacy. This means that the Slovenian national minority in Italy shows higher levels of health literacy. Based on the results, we can conclude that both national minorities have a higher level of health literacy than the general population of the country where they live. We can therefore conclude that the spoken language of the analysed national minorities does not represent an obstacle. The results are comparable to the health literacy levels of developed countries (e.g. the Netherlands, where 29 per cent of the population shows problematic levels of health literacy). The levels of problematic health literacy

are lower than in countries such as Germany (47.3 per cent), Austria (56.4 per cent), Spain (58.3 per cent), Bulgaria (62 per cent), United Kingdom (42 per cent), Ireland (40 per cent) (Sørensen et al. 2015; Berens et al. 2016; O'Connor 2012; Roberts 2015a). A high level of health literacy among national minorities could be linked to the fact that a relatively high percentage of the people included in the sample are working (78.5 per cent of them are employed) and a high percentage of them are highly educated (39.2 per cent of them have a Master's degree under the Bologna framework). The sampling was random, which could mean that both national minorities have a similar structure of predominantly employed and highly educated people.

3.5 Analysis of the Assessment of Health Literacy by Age and Education Level

Below we provide an analysis of the differences in the assessment of the respondents by age and education level. We also analysed the data by nationality, but there were no statistically relevant differences, so we did not include this analysis in the paper. As the separate calculations for each national minority did not show different results compared to the calculations for both minorities, we decided to provide a common representation of the differences by age and education level in the Slovenian-Italian border region. The result analysis was carried out by using basic descriptive statistics and the Kruskal-Wallis H Test.

Table 2: The results of the Kruskal-Wallis H Test on the differences in assessment for the category 'Preventing and identifying disease symptoms by age'

Category	Age	N	$\bar{R}$	H	P
Preventing and identifying disease symptoms	18-30	34	92.50	0.094	0.954
	31-50	89	92.71		
	over 51	63	95.16		
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	18-30	34	87.96	0.450	0.799
	31-50	89	94.69		
	over 51	63	94.82		
Knowledge about the healthcare system	18-30	34	93.44	0.143	0.931
	31-50	89	92.13		
	over 51	63	95.47		
Understanding medical documentation and information	18-30	34	105.00	6.755	0.034*
	31-50	89	83.03		
	over 51	63	102.09		

* P is statistically significant at $p < 0.05$

The research carried out in Italy shows that age influences health literacy abilities as people aged 65 and over had lower results than younger people (Palumbo et al. 2016). The situation was similar in Slovenia, where older respondents had

greater difficulty in understanding the healthcare system (Štemberger Kolnik & Babnik 2014; Razlag Kolar et al. 2017).

In our study, the results of the Kruskal-Wallis test ($H = 6.755$, $P = 0.034$) show statistically important differences only for the category 'Understanding medical documentation and information'. The age of the respondent influences the assessment of this category, but not in the way identified in the studies carried out for Slovenia and Italy.

Table 3: Analysis of the assessment of health literacy by age

Category	Education level	N	$\bar{R}$	H	P
Preventing and identifying disease symptoms	completed secondary school or lower	54	85.26	5.125	0.163
	bachelor's or higher professional degree	48	87.32		
	Master's degree under the Bologna framework or former bachelor's degree	73	104.35		
	doctoral degree	11	88.91		
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	completed secondary school or lower	54	78.25	18.612	0.000*
	bachelor's or higher professional degree	48	80.84		
	Master's degree under the Bologna framework or former bachelor's degree	73	114.40		
	doctoral degree	11	84.91		
Knowledge about the healthcare system	completed secondary school or lower	54	80.61	5.962	0.113
	bachelor's or higher professional degree	48	94.85		
	Master's degree under the Bologna framework or former bachelor's degree	73	103.45		
	doctoral degree	11	84.86		
Understanding medical documentation and information	completed secondary school or lower	54	92.97	2.931	0.402
	bachelor's or higher professional degree	48	97.42		
	Master's degree under the Bologna framework or former bachelor's degree	73	88.02		
	doctoral degree	11	115.36		

* P is statistically significant at $p < 0.05$

In some cases, the understanding level of certain categories of health literacy is higher in older people, although the differences are negligible. The health literacy category is most developed in respondents aged 18–30 ($\bar{R} = 105.00$) and least developed in respondents aged 31–50 ($\bar{R} = 83.03$). This means that respondents aged 31–50 have the most difficulties in understanding medical documentation. We should underline that the report on the research on health literacy carried out by Viva (Kojić 2013) stressed that a surprisingly high percentage of respondents belonging to the oldest age group reported that they understand their doctor well when he/she talks about their medical condition and treatment options, and moreover they can easily understand instructions for taking medicines.

Numerous international studies confirmed that the distribution of levels of health literacy is related to the education level (Sørensen et al. 2015; Palumbo et al. 2016; Berens et al. 2016). The Slovenian study on health literacy also confirmed the major influence of independent variables, such as social status, education level and age on the development of health literacy (Štemberger Kolnik & Babnik 2012). Highly educated people assessed their health as positive more frequently, which might explain the unsatisfactory average assessment of health literacy, as the 65 per cent of the respondents in the sample only completed elementary or secondary school. Education level affects health: the more educated are more likely to live a healthy lifestyle and they better understand instructions for maintaining and improving health (Hozjan et al. 2014).

In our case the Kruskal-Wallis test ($H = 18.612$, $P = 0.000$) also shows that there are statistically important differences, but only in one category – ‘Understanding instructions for taking medicines and maintaining health’. The table above shows that respondents with a Master’s degree under the Bologna framework or former bachelor’s degree have the highest level ($\bar{R} = 114.40$) of understanding instructions for taking medicines and maintaining health, whereas respondents who have a secondary school education or lower have the lowest ($\bar{R} = 78.25$) level of understanding. In all other categories it is clear that the higher the education level, the higher the self-assessment of the development of a certain category.

3.6 Analysis of the Predictor of Differences in the Self-Assessment of the Single Factors of Health Literacy

In this section we analyse the variable which proved to be the main predictor in the assessment of the development level and the importance of health literacy factors. The variable in question is ‘Preventing and identifying disease symptoms’. The construction of new variables was based on the previous division, i.e. the distribution of factors into categories (see Table 1). Ordinal variables produced interval variables, allowing analysis by multiple regression. The estimation of parameters of regression models was carried out by using the ENTER method, which included all selected variables and estimated all regression coefficients for all the analysed variables simultaneously. The mentioned variable proved to be an important predictor for all the other three variables.

Separate values of national minorities show no significant differences between them. The categories of Italian national minority in Slovenia were equal or slightly higher. The respondents assess the variable ‘Preventing and identifying disease symptoms’, which proved to be the main predictor and relates to disease symptoms, healthy lifestyle factors and the role of the respondent in preventing disease, as strong and as the most developed competence ($\bar{X} = 4.22$). Among the variables which are influenced by the predictor, the variable ‘Understanding

instructions for taking medicines and maintaining health' scored the highest ($\bar{X} = 3.83$), whereas the variable 'Understanding medical documentation and information' scored the lowest ($\bar{X} = 1.98$).

77

Table 4: Arithmetic means and standard deviations of the predictor 'Preventing and identifying disease symptoms', and of the single competences

Variable	$\bar{X}(N1)$	$\bar{X}(N2)$	$\bar{X}$	s
Preventing and identifying disease symptoms	4.20	4.23	4.22	0.62
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	3.81	3.86	3.83	0.87
Knowledge about the healthcare system	3.52	3.51	3.52	0.78
Understanding medical documentation and information	1.98	1.98	1.98	0.37

N1 member of the Slovene national minority in Italy

N2 member of the Italian national minority in Slovenia

The construction of each variable is shown in Table 1.

Table 5: Results of the Pearson (r) coefficients and of the F-statistic for the variable 'Preventing and identifying disease symptoms', and for single factors of health literacy as predictors of differences in assessment

Independent	Preventing and identifying disease symptoms			
	Pearson correlation coefficient		F-statistic	
Dependent	r	2P	F	P
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	0.427	0.000	41.071	0.000
Knowledge about the healthcare system	0.359	0.000	27.173	0.000
Understanding medical documentation and information	0.159	0.015	4.758	0.030

The Pearson (r) coefficients in the table above show that the variable 'Preventing and identifying disease symptoms' is positively and statistically correlated with all the variables above. It has the highest correlation with the variable 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' ($r = 0.427$, $P = 0.000$) and the lowest correlation with the variable 'Understanding medical documentation and information' ($r = 0.159$, $P = 0.030$).

Table 6: Coefficients of determination (the role of the predictor assessment for each variable)

Variable	Preventing and identifying disease symptoms
	R^2
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	0.182
Knowledge about the healthcare system	0.129
Understanding medical documentation and information	0.025

According to the table, it appears that the power dependency of the predictor 'Preventing and identifying disease symptoms' is the highest with the category 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' ($F =$

41.071, $P = 0,000$) and the lowest, but still statistically significant, with the category 'Understanding medical documentation and information' ($F = 4.758$, $P = 0,030$).

The coefficient of determination or the squared multiple coefficient of correlation shows to what extent the single regression models explain the role of the predictor 'Preventing and identifying disease symptoms' in relation to each variable. The table above shows that this predictor partially explains the assessments of the single variables. The variable with the highest proportion of explained variance (18.2 per cent) is 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health', followed by the variables 'Knowledge about the healthcare system' (12.9 per cent) and 'Understanding medical documentation and information' (2.5 per cent).

Table 7: Regression coefficients and t-statistic

Variable	Regression coefficient		t-statistic	
	Non-standardised (B)	Standardised (β)	t	P
Understanding instructions for taking medicines and maintaining health	0.569	0.427	6.409	0.000
Knowledge about the healthcare system	0.448	0.359	5.213	0.000
Understanding medical documentation and information	0.094	0.159	2.181	0.030

The value B ($B = 0.569$) for the variable 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' shows that the correlation between the variable and the predictor is positive. This predicts that the respondents who assess the development level of the variable 'Preventing and identifying disease symptoms' as high, also assess the variable 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' as high ($t = 6.409$, $P = 0.000$). This applies also to the other two categories or variables ($B = 0.448$ for the variable 'Knowledge about the healthcare system' and $B = 0.094$ for the variable 'Understanding medical documentation and information').

Based on the results of the calculations, we can conclude that the respondents who assess the development level of the variable about understanding disease symptoms, aspects of a healthy lifestyle and identifying and improving health as high, also assess the development level of all other three categories as high. Based on the complete presentation of the results of multiple regression analysis, we can see that the predictor in question predicts the assessment of the category 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' ($\beta = 0.427$), which includes the understanding of instructions for taking medicines and the understanding of prescriptions and leaflets, with the highest accuracy of prediction. The predictor predicts the assessment of the development level of the variable 'Understanding medical documentation and information' with the lowest accuracy of prediction ($\beta = 0.159$).

We can conclude that in an individual with a highly developed set of factors belonging to the category 'Preventing and identifying disease symptoms', the other sets of factors of health literacy will also be highly developed. In light of the above-mentioned analysis, we can conclude that the development of factors included by the predictor has to be a priority, as it will consequently influence and lead to the development of the other categories or factors of health literacy.

4. Conclusions

After a thorough review of literature, we realised that the issue in the context of health literacy is mainly that the measurement instruments in different countries are not uniform, and that the result, i.e. the level of health literacy, depends on the factors of health literacy which are included in the research. This also influences whether there will be differences and which differences there will be between the respondents in relation to age and education. If different questionnaires were used, it is difficult to carry out a comparison between countries. The lack of uniformity of measurement instruments was highlighted also by Babnik et al. (2013). This discrepancy was confirmed by our research. Based on our research, we can conclude that both national minorities have a high level of health literacy compared to the European average. However, the results show that the Slovenian national minority in Italy has a higher level of health literacy. Thus, we can conclude that both national minorities have a higher level of health literacy than the general population of the country in which they live.

We also wanted to find out the differences in relation to education level and age. The discrepancies between different studies were most prominent in this aspect. Statistically important differences by age appear only in the category 'Understanding medical documentation and information', where young people aged up to 30 have the highest level of understanding of medical documentation and information, whereas people aged 31–50 have the lowest level of understanding. We can conclude that people aged up to 30 are better equipped in terms of information, communication and technology than people aged 31–50. Due to more frequent health problems, people aged over 50 have more experience with the healthcare system and are therefore better informed. There are statistically important differences also in relation to age, specifically in the category 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health'. The respondents who hold a master's degree under the Bologna framework or a former bachelor's degree, have the highest level of understanding of instructions, whereas respondents who have completed secondary school or have lower level of education have the lowest level of understanding.

In the conclusion of the study we also wanted to find out whether any of the categories can influence the development of other categories. According to the calculations, the category 'Preventing and identifying disease symptoms'

proved to be a predictor which influences the other three categories. It has the highest influence on the category 'Understanding instructions for taking medicines and maintaining health' and the lowest influence on the category 'Understanding medical documentation and information.' Interestingly, in both national minorities the factors of health literacy with the highest value belong to the predictor category. The least developed and important factors were those belonging to the category 'Understanding medical documentation and information', on which the predictor has the lowest influence, only 2.5 per cent.

Considering the calculations we carried out, we conclude that in the context of health literacy there is a need to educate people, particularly on the topics of identifying disease symptoms, healthy lifestyle and preventing disease, i.e. prevention. Given that the level of health literacy of both national minorities has proved to be higher, according to the country in which they reside, it is proposed that the preventive health education is organised and available for all citizens and not only for national minorities. If efforts focus on the improvement of the above-mentioned factors, we will improve the factors in the other categories, because the category mentioned above has proven to be a predictor on all other categories. Since the correlation between them was positive, we will also indirectly improve other health literacy categories if we improve the predictor state. Given the low percentage of the predictor's influence on the category 'Understanding medical documentation and information', there is a need for additional training and awareness campaigns on the topic of understanding information provided by medical staff and understanding the instructions for the preparation for different medical exams.

References

- Baloh, B., 2011. Seznanjanje s slovenščino v italijanskih vrtcih na narodnostno mešanem območju v slovenski Istri. *Annales. Series historia et sociologia* 14 (2), 337–342.
- Babnik, K., Štemberger Kolnik, T. & Bratuž, A., 2013. Zdravstvena pismenost: stanje koncepta in nadaljnji razvoj z vključevanjem zdravstvene nege. *Obzornik zdravstvene nege* 47 (1), 62–73.
- Beccalli, C., 2015. Raba in funkcija jezikov slovenske in italijanske manjšine: biografska analiza. In M. Tremul et al. (eds.) *Analiza, izvajanje in razvoj zaščite narodnih skupnosti v Sloveniji in Italiji*. Italijanska unija, Koper, 129–140.
- Benedetti, E., 2015. Pravna zaščita italijanske manjšine v Sloveniji in slovenske manjšine v Italiji. In M. Tremul et al. (eds.) *Analiza, izvajanje in razvoj zaščite narodnih skupnosti v Sloveniji in Italiji*. Italijanska unija, Koper, 13–25.
- Berens, E.-M., Vogt, D., Messer, M., Hurrelmann, K. & Schaeffer, D., 2016. Health Literacy among Different Age Groups in Germany: Results of a Cross-Sectional Survey. *BMC Public Health* 16 (1), 1151, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5103460/> (accessed 15 July 2018).
- Bogatec, N., 2015. Šolanje v slovenskem jeziku v Italiji. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 74, 5–21.

- Brezigar, S. & Vidau, Z., 2018. Political Participation of the Slovene Community in Italy : A Critical View of Its Representation And Organisational Structure. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 81, 43–66.
- Bufon, M., 2002. Slovenia – a European Contact and Border Area. *Annales. Series historia et sociologia* 12 (2), 445–472.
- Bufon, M., 2017. *Meje in obmejne skupnosti na Slovenskem*. Znanstveno-raziskovalno središče. Založba Annales ZRS Koper, Koper.
- Buturac, M., Herak, I., Tačković, S., Pajnkihar, M. & Verbnjak, D., 2016. Concept Analysis: Health Literacy. In M. Pajnkihar (ed.) *Mednarodna znanstvena konferenca Raziskovanje in izobraževanje v zdravstveni negi*. Fakulteta za zdravstvene vede, Maribor, 90–93.
- Čagran, B., 2004. *Univariatna in multivariatna analiza podatkov*. Pedagoška fakulteta, Maribor.
- Cencič, M., 1999. Pojem pismenosti kot celostne in sestavljene aktivnosti, njeno razvijanje ter poučevanje. *Vzgoja in izobraževanje* 30 (4), 4–12.
- Chew, L. D., Bradley, K. A. & Boyko, E. J., 2004. Brief Questions to Identify Patients with Inadequate Health Literacy. *Family Medicine* 36 (8), 588–594.
- Chiva Giurca, B., Hamilton, W. & Martins, T., 2018. The Impact of Health Literacy on Diagnosis and Outcomes of Symptomatic Cancer By Ethnicity: A Systematic Review Protocol. *Systematic Review* 7, 164.
- Čok, L., & Pertot, S., 2010. Bilingual Education in the Ethnically Mixed Areas Along the Slovene-Italian Border. *Comparative Education* 46 (1), 63–78.
- Čok, L., 2000. *Cultures and Languages of the Environment the Role of the Minority Language in Slovene Education Policy: The Case of Slovene Istra*. Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper.
- Comings, J. P., 2011. *Functional Literacy*, <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756797/obo-9780199756797-0032.xml#obo-9780199756797-0032-div1-0006> (accessed 1 September 2018).
- Cutcliffe, J. R. & McKenna, H. P. (eds.), 2005. *The Essential Concepts of Nursing*. Elsevier Churchill Livingstone, Edinburgh.
- Daher, O., Hannikainen, L. & Heikinheimo-Pérez, K. (eds.), 2016. *National Minorities in Finland – Richness of Cultures and Languages*. Minority Rights Group Finland, Latvia, http://www.rauhanpuolustajat.org/digilehti/wpcontent/uploads/2016/10/National_minorities_in_Finland.pdf (accessed 30 April 2019).
- Dernovšek Hafner, N., (2010). Zdravje nižje izobraženih delavcev. *Sanitas et labor* 8 (1), 139–56.
- Ferligoj, A., Leskošek, K. & Kogovšek, T., 1995. *Zanesljivost in veljavnost merjenja*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Fon, A., 2017. *Zdravstvena pismenost pripadnikov narodnih manjšin v obmejnem slovensko-italijanskem prostoru*. Magistrsko delo. UP Pedagoška fakulteta, Koper.
- Freedman, D. A., Bess, K. D., Tucker, H. A., Boyd, D. L., Tuchman, A. M. & Wallston, K. A., 2009. Public Health Literacy Defined. *American Journal of Preventive Medicine* 36 (5), 446–451.
- Grgič, M., 2017. Italijansko-slovenski jezikovni stik med ideologijo in pragmatiko. *Jezik in slovstvo* 62 (1), 89–98.
- Hajos, F., 2002. Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin. In M. Polzer, L. Kalčina & M. Zagar (eds.) *Slovenija & evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Ljubljana, 83–100.
- Harris T. L. & Hodges R. E. (eds.), 1995. *The Literacy Dictionary: The Vocabulary of Reading and Writing*. International Reading Association, Newark (Delaware).

- Health Literacy Innovations, 2018. *The Health Literacy & Plain Language*. Health Literacy Innovations, <http://www.keystonefirstchc.com/pdf/providers/training/health-literacy-guide.pdf> (accessed 8 May 2019).
- Hozjan, D., Babnik, K., Štemberger Kolnik, T. & Kerkoč, M., 2014. Povezanost individualnih demografskih značilnosti in zdravstvene pismenosti z zdravim življenjskim slogom. In D. Hozjan (ed.) *Izobraževanje za 21. stoletje – ustvarjalnost v vzgoji in izobraževanju / Education in the 21st century – Creativity in Education*. Založba Annales, Koper, 505–517.
- Josipovič, D., 2014. Avtohtonost, etničnost, narodnost in definicija narodne manjšine. In V. Kržišnik-Bukić & D. Josipovič (eds.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 9–34.
- Kickbusch, I., Pelikan, J. M., Apfel, F. & Tsouros, A. D. (eds.), 2013. *Health literacy: The Solid Facts*. World Health Organization, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/190655/e96854.pdf (accessed 8 May 2019).
- Kirsch, S. I., 2001. *The International Adult Literacy Survey (IALS): Understanding What Was Measured*, <https://www.ets.org/Media/Research/pdf/RR-01-25-Kirsch.pdf> (accessed 4 June 2019).
- Kojić, T., 2013. Izsledki raziskave Zdravstvena pismenost v Sloveniji. Viva, portal za boljše življenje, 23. julij 2013, <http://www.viva.si/%C4%8Clanki-o-bolezni-drugo/10601/Izsledki-raziskav-Zdravstvena-pismenost-v-Sloveniji> (accessed 19 April 2019).
- Komac, M., 2002. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39 (2), 588–560.
- Komac, M., 2004a. Politika participacija etničnih manjina u Sloveniji. *Međunarodne studije* 4 (3/4), 106–125.
- Komac, M., 2004b. The Protection of Ethnic Minorities in the Republic of Slovenia and the European Charter for Regional or Minority Languages. *Revista de llengua i dret* 41, 39–104.
- Komac, M., 2015. Poselitveni prostor avtohtonih narodnih manjšin. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 74, 61–91.
- Kondilis, B. K., Kiriaze, J. I., Athanasoulia, A. P. & Falagas, M. E., 2008. *Mapping Health Literacy. Research in the European Union: A Bibliometric Analysis*, <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0002519> (accessed 15 September 2018).
- Mancuso, J., 2008. Health Literacy: A Concept/Dimensional Analysis. *Nursing and Health Sciences* 10 (3), 248–55.
- Mezgec, M., 2008. Razvoj funkcionalne pismenosti v manjšinskem jeziku. In V. Medved Udovič, M. Cotič & M. Cencič (eds.) *Sodobne strategije učenja in poučevanja*. UP, Pedagoška fakulteta, Koper, 106–116.
- Mezgec, M., 2016. Linguistic Landscape as a Mirror: The Case of the Slovene Minority in Italy. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 77, 67–85.
- Nutbeam, D., 2000. Health Literacy as a Public Health Goal: A Challenge for Contemporary Health Education and Communication Strategies into the 21st Century. *Health Promotion International* 15 (3), 259–267.
- O'Connor, T., 2012. *Health Literacy in Ireland: Benchmarking the Present State of the Art and Examining Future Challenges and Opportunities*. Natural Adult Literacy Agency (NALA), https://www.nala.ie/sites/default/files/publications/health_literacy_in_ireland_nala_2012.pdf (accessed 23 October 2018).
- Palumbo, R., Annarumma, C., Adinolfi, P., Musella, M. & Piscopo, G., 2016. The Italian Health Literacy Project: Insights from the Assessment of Health Literacy Skills in Italy. *Health Policy* 120 (9), 1087–1094.
- Passamai, M. P. B., Sampaio, H. A. de C., Dias, A. M. I. & Cabral, L. A., 2012. Functional Health Literacy: Reflections and Concepts on its Impact on the Interaction among Users, Pro-

- professionals and the Health System. *Interface* (Botucatu. Impresso) 16 (41), http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1414-32832012000200002 (accessed 18 September 2018).
- Pleasant, A. & Kuruville, S., 2008. A Tale of Two Health Literacies: Public Health and Clinical Approaches to Health Literacy. *Health Promotion International* 23 (2), 152–159.
- ProQuest Ebook Central, 2013. *Roundtable, on Health Literacy: Improving Health, Health Systems, and Health Policy Around the World. Workshop Summary*, National Academies Press, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uprsi-ebooks/detail.action?docID=3379103> (accessed 1 September 2018).
- Ratzan, C. S., 2001. Health literacy: Communication for the Public Good. *Health Promotion International* 16 (2), 207–214.
- Razlag Kolar, T., Kaučič, B. M. & Štemberger Kolnik, T., 2017. The Role of the Nurse in Improving Health Literacy among Older Adults. *Pielęgniarstwo XXI wieku* 16 (2), 23–28.
- Roberts, J., 2015a. *Local Action on Health Inequalities Improving Health Literacy to Reduce Health Inequalities*, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/460710/4b_Health_Literacy-Briefing.pdf (accessed 15 September 2018).
- Roberts, J., 2015b. *Improving Health Literacy to Reduce Health Inequalities*. UCL Institute of Health Equity, <http://www.healthliteracyplace.org.uk/media/1239/hl-and-hi-ucl.pdf> (accessed 6 May 2019).
- Rudd, R. E., 2007. Health Literacy Skills of U. S. Adults. *American Journal of Health Behaviour* 31 (1), 8–18.
- Sanzin, D., 2015. Zaščiteni?: manjšine in njihove pravice. Slovenska kulturno-gospodarska zveza, Trst, <http://lex.skgz.org/pagina.php?p=news&lang=slo&id=38> (accessed 30 April 2019).
- Sentell, T. & Braun, K., 2012. Low Health Literacy, Limited English Proficiency, and Health Status in Asians, Latinos, and Other Racial/Ethnic Groups in California. *Journal of Health Communication* 17 (3), 82–99.
- Sørensen, K., Immonen-Charalambous, K., Brand, H., Corca, A. & Roediger, A., 2016. *Making Health Literacy a Priority in EU Policy*, http://www.eu-patient.eu/globalassets/policy/healthliteracy/health-literacy-consensus-paper_2016.pdf (accessed 26 August 2017).
- Sørensen, K., Pelikan, J. M., Röthlin, F., Ganahl, K., Slonska, Z., Doyle, G., Fullam, J., Kondilis, B., Agraftotis, D., Ueters, E., Falcon, M., Mensing, M., Tchamov, K., Van den Broucke, S. & Brand, H., 2015. Health Literacy in Europe: Comparative Results of the European Health Literacy Survey (HLS-EU). *European Journal of Public Health* 25 (6), 1053–1058.
- Sørensen, K., Van den Broucke, S., Fullam, J., Doyle, G., Pelikan, J., Slonska, Z. & Brand, H., 2012. Health Literacy and Public Health: A Systematic Review and Integration of Definitions and Models. *BMC Public Health* 12 (1), 80.
- Speros, C., 2006. Health Literacy: Concept Analysis. *Journal of Advanced Nursing* 50 (6), 633–640.
- Spreizer Janko, A., 1998. Funkcionalna pismenost – skrb vseh. In S. Novljan (ed.) *Branje – skrb vseh*. Bralno društvo Slovenije, Ljubljana, str. 27–40.
- Stranj, P., 1999. *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. [Uredila M. Bufon & A. Kalc]. SLORI, NŠK, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Trst.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2018. *Popis italijanske narodne manjšine v Sloveniji iz leta 2002*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana. http://www.un.gov.si/si/manjsine/italijanska_narodna_skupnost/statistichni_podatki/ (accessed 20 August 2018).
- Sykes, S., Wills, J., Rowlands, G. & Popple, K., 2013. Understanding Critical Health Literacy: A Concept Analysis. *Public Health* 13, 150–160.

- Štemberger Kolnik, T. & Babnik, K., 2012. Oblikovanje instrumenta zdravstvene pismenosti za slovensko populacijo: rezultati pilotske raziskave. In D. Železnik, B. M. Kaučič & U. Železnik (eds.) *Inovativnost v koraku s časom in primeri dobrih praks*. Visoka šola za zdravstvene vede, Slovenj Gradec, 248–255.
- Štemberger Kolnik, T. & Babnik, K., 2014. Zdravstvena pismenost in zaznana kompetentnost na področju zdravja kot determinante pozitivnega vedenja povezanega z zdravjem. In B. Skela-Savič & S. Hvalič Touzery (eds.) *7. Mednarodna znanstvena konferenca Znanje, vrednote, prepričanja in dokazi za razvoj kakovostne zdravstvene obravnave: mesto in vloga zdravstvene nege*. Fakulteta za zdravstvo, Jesenice, 99–106.
- Tuijnman, C. A., 2001. Pismenost odraslih v Sloveniji. *Andragoška spoznanja* 7 (1), 68–77.
- UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2006. *Education for All Global Monitoring Report. Understandings of literacy*. http://www.unesco.org/education/GMR2006/full/chapt6_eng.pdf (accessed 4 June 2019).
- U. S. Department of Health and Human Services, Office of Disease Prevention and Health Promotion, 2010. *National Action Plan to Improve Health Literacy*, https://health.gov/communication/hlactionplan/pdf/Health_Literacy_Action_Plan.pdf (accessed 6 May 2019).
- Van Servellen, G., 2009. *Communication Skills for the Health Care Professional: Concepts, Practice, and Evidence*. Second Edition. Jones and Bartlett Publishers, Burlington.
- Vernon, A. J., Trujillo, A., Rosenbaum, S. & DeBuono, B. (eds.), 2007. *Low Health Literacy: Implications for National Health Policy*, https://publichealth.gwu.edu/departments/healthpolicy/CHPR/downloads/LowHealthLiteracyReport10_4_07.pdf (accessed 8 May 2019).
- Vidau, Z., 2013. The Legal Protection of National and Linguistic Minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: A Comparison of the Three Regional Laws for the “Slovene Linguistic Minority”, for the “Friulian Language” and for the “German-Speaking Minorities”. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* 71, 27–52.
- Vidau, Z., 2015. *Upravljanje jezikovne različnosti v javni upravi: primer slovenske, furlanske in nemške skupnosti v deželi Furlaniji Julijski krajini*. Založba Annales, Koper.
- Zorman, A. & Zudič Antonič, N., 2006. Prvi koraki pri razvijanju medkulturnega zavedanja. *Sodobna pedagogika* 57 (123), 232–245.
- Žagar, M., 2014. Definiranje narodne manjšine v pravu in znanosti nasploh: nekaj prispevkov k razmišljanju o opredeljevanju in definicijah manjšin in narodnih manjšin. In V. Kržišnik-Bukić & D. Josipovič (eds.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 35–50.

Notes

¹ We used a database which was created during a large-scale study carried out by Fon (2017).

Vladimir Huzjan

Slovenci u Varaždinu tijekom 1941. i 1942. godine

U hrvatskoj historiografiji malo se pisalo o progonu Slovenaca i prisilnom preseljenju na područje Nezavisne Države Hrvatske (NDH) tijekom II. svjetskog rata. Tek na nekoliko mjesta spominje se situacija u Varaždinu. U ovome radu po prvi puta je prikazan identitet 167 osoba koji su od 13. studenoga 1941. do 13. lipnja 1942. primili zavičajnost Grada Varaždina kao jamstvo sigurnosti. Radilo se o pojedincima i cijelim obiteljima, a u prilogu članka je tablica s podacima. Analiza podataka je pokazala da je većina Slovenaca kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina živjela prije početka II. svjetskog rata na području grada ili njegove najbliže okolice i bili su zaposleni u javnim ili privatnim službama. U tablici je za svaku osobu, gdje je to bilo moguće odrediti, navedeno od kada točno boravi u Varaždinu. Za manji broj osoba je utvrđeno da su protjerani civili iz Slovenije kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina.

Ključne riječi: Varaždin, Slovenci u Hrvatskoj, Nezavisna Država Hrvatska, NDH.

Slovenes in Varaždin during 1941 and 1942

In Croatian historiography not much has been written about the persecution of Slovenes and forced expatriation to the territory of the Independent State of Croatia during the World War II. The situation in Varaždin has been mentioned only by few sources. For the first time this paper lists 167 individuals and entire families who were provided with the domicile of the Town of Varaždin as the warranty of safety from the 13 November 1941 to the 13 June 1942. The analysis showed that the majority of the Slovenes, who were provided with the domicile, had lived in the town area or its immediate surroundings and worked in public or private sectors before the beginning of the World War II. For almost every person, the data on the exact time of stay was obtained and presented. It was determined that only a small number of civilians was forcibly displaced from Slovenia and provided with the domicile of the Town of Varaždin.

Keywords: Varaždin, Slovenes in Croatia, Independent State of Croatia, NDH.

Correspondence address: Vladimir Huzjan, Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / Institute for Scientific Work of the Croatian Academy of Sciences and Arts, Vladimira Nazora 14, 42000 Varaždin, Croatia, e-mail: vhuzjan@gmail.com.

Slovenci v Varaždinu v letih 1941 in 1942

V hrvaški historiografiji se je malo pisalo o pregonu Slovencev in prisilnih migracijah na območje Neodvisne države Hrvaške (NDH) tekom II. svetovne vojne. O Varaždinu se v tem kontekstu govori komaj na nekaj mestih. V članku je prvič prikazana identiteta 167 oseb, ki so kot jamstvo varnosti med 13. novembrom 1941 in 13. junijem 1942 prejeli domovinsko pravico na območju Mesta Varaždin. Šlo je tako za posameznike kot tudi za celotne družine, o čemer priča seznam v prilogi. Analiza podatkov je pokazala, da je večina Slovencev, katerim je bilo podeljeno jamstvo varnosti, izhajala iz Varaždina ali njegove okolice, zaposleni pa so bili v raznih javnih in zasebnih službah oziroma podjetjih. Za vsako osebo je navedeno tudi točno obdobje bivanja. Le za manjši del oseb je bilo ugotovljeno, da so bili pregnanci z območja Slovenije, in jim je bila v ta namen podeljena domovinska pravica Mesta Varaždin.

Ključne besede: Varaždin, Slovenci na Hrvaškem, Neodvisna država Hrvaška, NDH

1. Uvod i metodologija istraživanja

Prema zadnjem popisu stanovništva u Republici Hrvatskoj 2011. (Državni zavod za statistiku 2011a, 2011b), na području Varaždinske županije živjelo je 496 osoba Slovenske nacionalnosti ili 0,28 posto ukupnog stanovništva županije što ih stavlja na treće mjesto zastupljenosti nacionalnih manjina (iza Roma i Srba). Prema istom popisu na području Grada Varaždina živjelo je 124 osoba Slovenske nacionalnosti ili 0,26 posto ukupnog stanovništva grada što ih i ovdje stavlja na treće mjesto zastupljenosti nacionalnih manjina (iza Srba i Albanaca). Taj broj je manji od broja u ranijim popisima, primjerice 2001., kad je broj Slovenaca iznosio 562 (Josipović & Kržišnik-Bukić 2010, 65). U okviru Varaždinske županije općina Cestica ima najveći udio Slovenaca (3,05 posto 2011. i 3,33 posto 2001. godine) i jedina je općina s više od 3 postotnim udjelom Slovenaca u Hrvatskoj (Josipović & Kržišnik-Bukić 2010, 64, 71). Brigu o zaštiti identiteta i promociji kulturnog nasljeđa Slovenaca na području Varaždinske županije vrši Slovensko kulturno društvo Nagelj iz Varaždina.¹ U vrijeme pisanja ovog rada, Društvo okuplja 70-ak članova, većinom s područja grada Varaždina i općine Cestica, a njihov rad obuhvaća aktivnosti za Prešernov dan, okupljanje oko Slovenske lipe, predstavljanje slovenske kulture na Dan manjina kao i rad s učenicima Varaždinske županije koji uče slovenski jezik.

Današnja etnička granica između Hrvata i Slovenaca jedna je od najmirnijih u Europskoj povijesti, a višestoljetni zajednički život bez podjela omogućio je stvaranje čvrstih društveno-kulturno-gospodarskih veza. Pogranično područje ostalo je tijekom vremena jamac daljnjeg povezivanja, a jezična razumljivost i gospodarski razvoj Varaždina bili su poticaj za doseljavanje. Pisci, učitelji, svećenici, vojnici i drugi pojedinci podrijetlom iz susjedne Štajerske, ostavili su u Varaždinu značajan trag poput ljetopisca i vjerskog pisca Antona Vramca²

(1538.–1588.), ljekarnika Sebastijana Gruebnera, pisca i povjesničara Janeza Trdine (1830.–1905.), kipara Franca Krištofa Reissa (1711.), gimnazijskih profesora Matije Valjavca (1831.–1897.) i Sebastijana Žepića (1829.–1883.), pedagoga i nakladnika Bartola Francelja (1821.–1889.) i drugih (Josipović & Škiljan 2014).

S obzirom na broj Slovenaca koji je živio u Varaždinu prije početka II. svjetskog rata potrebno je referirati se na dva međuratna popisa stanovništva u Kraljevini SHS/ Jugoslaviji. U njima nije postojalo pitanje o nacionalnosti, već o vjeroispovijesti i materinskom jeziku, a kada su stigli rezultati u jednom stupcu bili su navedeni govornici hrvatskog, slovenskog, makedonskog i srpskog jezika (Varaždinske novosti 1931). Prema prvom popisu iz 1921., na području kotara Varaždin živjelo je 938 stanovnika kojima je slovenski jezik bio materinji, a 1931. njih 830. Na području Grada Varaždina, prema prvom popisu iz 1921., živjelo je 699 stanovnika kojima je slovenski jezik bio materinji, a 1931. njih 587. (HDA 1; HDA 2). Pri tom valja podvući da su Slovenci upravo po popisu iz 1931. godine dosegli najveću brojčanost u Hrvatskoj, otkako se bilježi etnička ili jezična pripadnost (Josipović 2012).

Nakon okupacije slovenskog nacionalnog prostora u II. svjetskom ratu, započeo je u drugom dijelu 1941. proces prisilnog iseljavanja dijela Slovenaca s okupiranog područja današnje Slovenije (Goldstein 2006; Karakaš Obradov 2011; Škiljan 2014). Odlukom Ministarstva unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske (dalje NDH) od 11. listopada 1941. Slovencima je bilo zabranjeno useljavanje u grad Zagreb i okolice kao i u pogranična mjesta poput Samobora ili Klanjca.³ S obzirom na ograničenja dio Slovenaca tražio je zavičajnost Grada Varaždina kao jamstvo sigurnosti. U tom smislu, u ovom radu se govori o pravnom položaju Slovenaca u Varaždinu u prvim godinama postojanja NDH, odnosno da nisu bili izbjeglice, osim par izuzetaka, već najvećim dijelom domicilno stanovništvo (Klasinc 1983; Vrbnjak 2006; Škafar 2001; Hozjan 2002; Golec 2009; Hozjan 2016). S obzirom na to da im je zavičajnost/ mjesto prebivanja u Sloveniji okupirala njemačka vojska i priključila njemačkoj državi, Slovenci u Varaždinu prijavili su se lokalnim vlastima za dobivanje službenih dokumenata koji su im jamčili sigurnost.

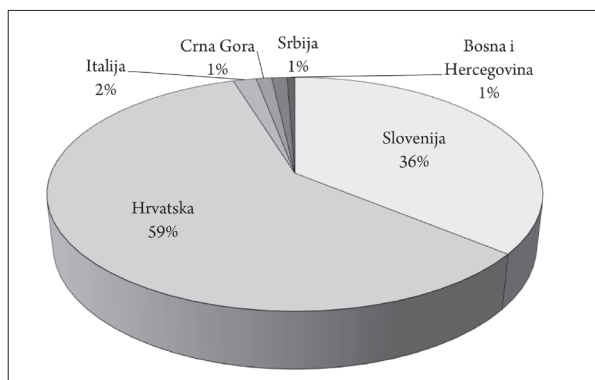
Da bi odgovorili na pitanje, kako je teklo dobivanje odgovarajućih papira i dokumenata i kakvo je značenje imao cjelokupan proces useljavanja Slovenaca tijekom prvih godina velikog ratnog sukoba na socijalnu i demografsku sliku područja Grada Varaždina, po prvi put analiziramo Iskaz useljenika Slovenaca koji su dobili zavičajnost grada Varaždina (Prilog) te izvorne dokumente iz Državnog arhiva u Varaždinu, takozvane Opće spise Gradskog poglavarstva Varaždin za 1941. i 1942. godinu. Spisi nisu tematski grupirani već se nalaze pomiješani s ostalima u više kutija, tako da je bilo potrebno izuzetno puno vremena za sređivanje građe i grupiranje zahtjeva. Samome obrascu zahtjeva, odnosno Zamolbe osobe za primanje u zavičajnost Grada Varaždina, priložen je čitav niz drugih dokumenata koji zahtjev opravdavaju, poput domovnice, krsnog ili vjen-

čanog lista. Sam postupak je izgledao ovako: osoba bi predala zahtjev s pratećom dokumentacijom te platila taksu. Zatim bi od Župske redarstvene oblasti primila Uredovnu potvrdu o zaprimljenom zahtjevu, a na kraju postupka Grad bi donio Odluku o utvrđivanju zavičajnosti koju je potpisao gradonačelnik Slavko Medvedović.⁴ Nakon toga, osobni podaci unijeti su u Imenik zavičajnika.⁵

2. Historiografski osvrt prisilnoga useljavanja

O prisilnom useljavanju Slovenaca u NDH pisao je npr. Filip Škiljan u svojoj monografiji Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH s posebnim poglavljem: Kolonizacija Slovenaca na imanja iseljenih Srba u kojem je detaljno opisao spomenute procese (Škiljan 2014, 278–299). Isti autor je s Aleksandrom Vukićem objavio i rad Migracije Slovenaca na područje sjeverozapadne Hrvatske (Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija) u kojem navodi da je na području Varaždina u vrijeme II. svjetskog rata primljeno 160 Slovenaca. (Škiljan & Vukić 2015, 178). Od drugih, napose slovenskih autora, koji su se bavili generalnim pitanjem iseljavanja (Ferenc 1993) ili regionalnim – npr. iseljavanje na područje Osijeka (Riman 2016), valja istaći i Vladimira Šadeka koji je u svom radu pod nazivom Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941.–1942.) naveo da su prognane Slovence vlasti NDH u sjeverozapadnoj Hrvatskoj naseljavale u domove protjeranih Srba (Šadek 2015, 11). To se naravno ne odnosi na one Slovence koji su, kako ćemo vidjeti kasnije, već živjeli na području Grada Varaždina i koji su u odnosu na useljenike bili u većini (Slika 1).

Slika 1: Države rođenja Slovenaca kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina

Izvor: DAVŽ, GPV OS 1942., kut. 52, br. 8.972/1942.

Prema Odredbi o stjecanju zavičajnog prava osoba iz bivše Slovenije, kako se navodi u službenim dokumentima, od 11. studenoga 1941. Grad Varaždin bio je dužan dati potvrdu o zavičajnosti. Deklarativno: "Sve državne vlasti moraju

se u najkraćem roku pobrinuti za još nenamještene useljenike Slovence da budu odmah zaposleni, nastanjeni i omogućeni za daljnji samostalni život”, no rijetko je ta odredba poštivana.⁶ Useljenici nisu smjeli odbiti posao, ali je isto tako NDH morala kontrolirati zakonsku isplatu plaće. Onaj tko odbije posao ukinut će mu se prehrana i bit će prijavljen. Prema odredbi Vlade NDH useljenim Slovencima moglo se besplatno dati i najpotrebnije pokućstvo, obuća i odjeća, ali samo ono koje su vlasti zaplijenile, najčešće Židovima i Srbima. Namirnica i potrepština je također nedostajalo, a zapošljavanje je bilo povremeno.

Predstojništvo gradskog redarstva predalo je Gradu 11. srpnja 1941. Upute o useljavanju i smještaju Slovenaca. Prema njima – za sve koji stignu treba osigurati prolazna sabirališta u javnim zgradama, a oni koji imaju stručno znanje treba odmah zaposliti. Nakon popisa, izbjeglice treba smjestiti na ispražnjena imanja:

/.../ mjesno stanovništvo treba psihološki pripremiti na dolazak useljenika tako, da se istima već unaprijed osigura pristojan postupak i susretljivost od strane starosjedilaca jer su doseljenici dolaskom postali pripadnici Nezavisne Države Hrvatske. Na svaki način mora se spriječiti svaki ispad protiv useljenika i zato valja starosjediocima razjasniti da je njihov dolazak u interesu Države Hrvatske, hrvatskoga naroda, te da se takovo susretanje useljenika zahtjeva sa najvišega mjesta (DAVŽ, GPV PS 1941., br. 76/1941).

Nedugo zatim Ministarstvo unutarnjih poslova NDH je odredilo da se za smještaj Slovenaca moraju osigurati sva sela osim njemačkih.⁷

U Varaždinu tijekom 1941. jedine gradske novine pod nazivom Hrvatsko jedinstvo. Ustaško glasilo za Veliku župu Zagorje nisu izvještavale o dolasku Slovenaca, ali su povremeno objavile komentare poput: “Stanovništvo grada Varaždina silno se povećalo. Primili smo izbjeglice iz Medjimurja i Slovenije /.../”. (Hrvatsko jedinstvo 1942). Ili negativni propagandni komentar:

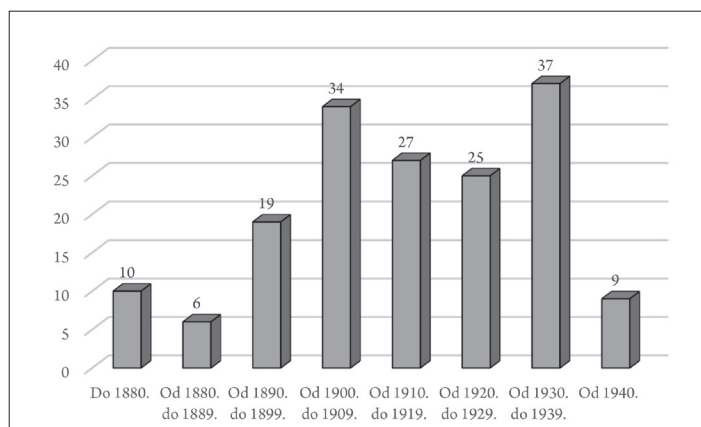
Slovenci su primljeni kod nas kao braća (i ako su uvijek u politici držali sa Srbima protiv Hrvata) iz čistih čovjekoljubivih razloga. Priznata im je zavičajnost, dobili su državna, samoupravna i posebnička namještenja, stanove i sve ostalo tako, da im je osigurana bila ekzistencija. Sve je to bilo učinjeno na štetu vlastitih probitaka (manje namještenja za Hrvate, manje stanova za činovnike i častnike, za nastradale od bombardiranja, otežana obskrba) itd. (Hrvatsko jedinstvo 1944).

3. Analiza prikupljenih podataka

Kada je Grad Varaždin prikupio podatke o svim Slovencima kojima je dao zavičajnost, popis je obuhvatio 167 osoba. Rješenja su izdana u vremenskom razdoblju od 13. studenoga 1941. do 13. lipnja 1942. godine.⁸ S obzirom da su se zahtjevi počeli predavati krajem 1941. (23 posto) najveći dio riješen je sljedeće 1942. godine (77 posto). Po ukupnom broju riješenih zahtjeva, muškarci (88

osoba) čine 53 posto, a žene (79 osoba) 47 posto. Glede njihove starosti/dobi najviše ih je rođeno u desetljeću od 1901. do 1910. godine (21 posto) te podjednako u desetljećima od 1921. do 1930. godine te od 1931. do 1940. godine – po 20 posto. Najmanje (7 posto) ih je rođeno prije 1880. godine (Slika 2).⁹ Najstarije osobe kojima su dana rješenja o zavičajnosti Grada Varaždina su poljođjelac Antun Černelić, rođen 1863. u Pešicama i njegova žena Emilija Černelić, rođena 1867. u Varaždinu.¹⁰ Najmlađi su bili Đurđica Turk, rođena u Varaždinu u siječnju 1942. i Ivan Zernec, rođen također u Varaždinu u ožujku 1942. godine.¹¹ Glede vjerske pripadnosti svi s popisa bili su katolici osim Josipa i Cecilije Kontelj iz Istre koji su bili starokatolici.¹²

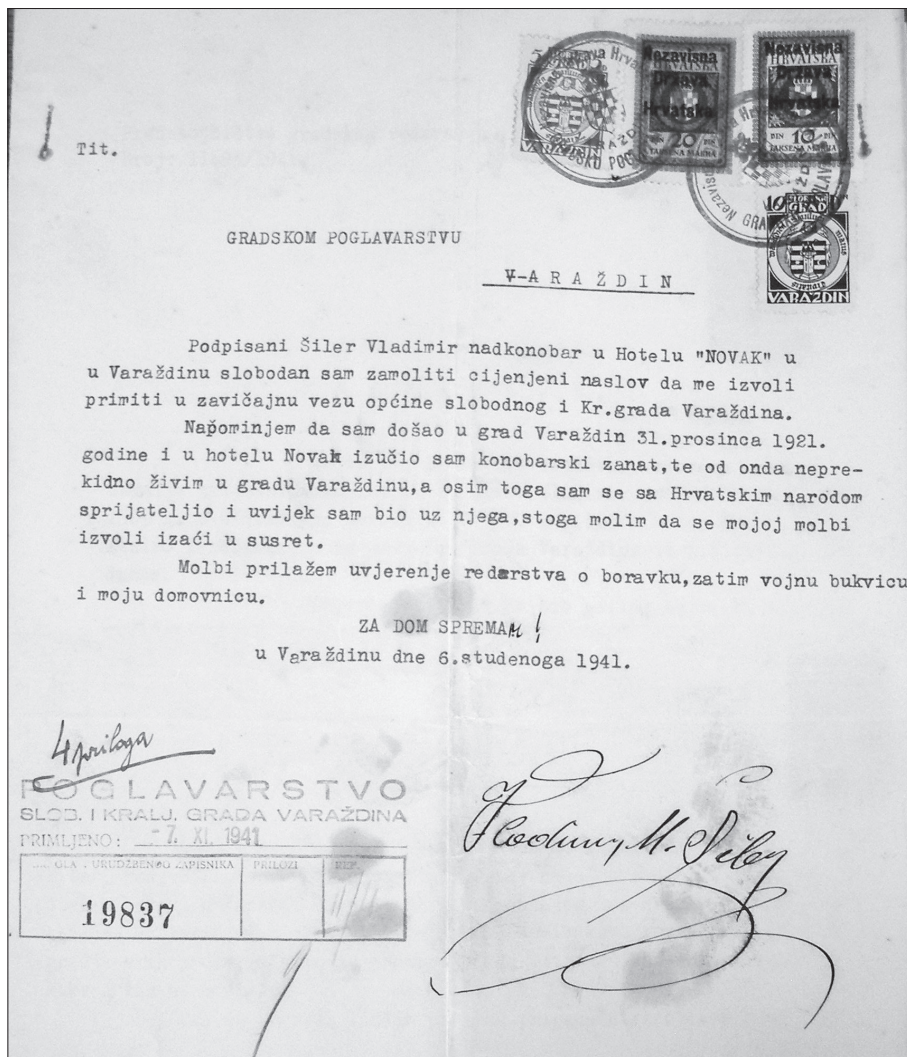
Slika 2: Desetljeća rođenja Slovenaca kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina

Izvor: DAVŽ, GPV OS 1942., kut. 52, br. 8.972/1942.

Sasvim su sigurno zanimljiva i mjesta rođenja Slovenaca koji su primili zavičajnost Grada Varaždina. Najveći broj rođen je u Hrvatskoj – 99 osoba ili 59 posto, a od mjesta najviše u Varaždinu – 56 osoba.¹³ Naime, dio Slovenaca/roditelja s popisa rođen je na području sjeverozapadne Hrvatske u vrijeme postojanja Austro-Ugarske Monarhije npr. Franjo Mikulić (r. 1899.) i njegova žena Helena (r. 1908.) rođeni su u Varaždinu, a imali su sedmero djece i svi su rođeni u Varaždinu. Tražili su zavičajnost koju su i dobili.¹⁴ U drugoj velikoj obitelji Leopold Plesničar rođen je u Trnovu pri Gorici, a njegova supruga Ivana u Bohinjskoj Bistrici. On je kao oružnik/žandar često bio premještan te su mu djeca rođena u Crnoj Gori (Cetinje, Gusinje), u Bosni i Hercegovini (Tuzla) te u Sloveniji (Begunje na Gorenjskem, Kamenica, Turjak).¹⁵ I on je kao Slovenac za sebe i obitelj tražio zavičajnost Grada Varaždina. Treći primjer velike obitelji su Franjo i Ivka Prapotnik rođeni u Murskom Središću kao i njihovo petero djece. Svi su dobili zavičajnost Grada Varaždina.¹⁶ U nastavku objavljujemo dva primjerka zamolbi: npr. zamolba Vladimira Šilera pisana na pisačkoj mašini (Slika 3) i vlastoručno napisana zamolba Stjepana Vitrisala (Slika 4).

Slika 3: Zanolba Vladimira Šilera

Izvor: DAVŽ, GPV OS 1941., 19.837/1941.

Na tlu današnje Slovenije rođeno je 60 osoba ili 36 posto Slovenaca s navedenog popisa – sedam iz Ljubljane, tri iz Središća ob Dravi, a iz svih ostalih mjesta s popisa rođena je po jedna osoba.¹⁷ U drugim državama rođeno je svega nekoliko osoba s popisa – u Italiji tri, Crnoj Gori dvije, Srbiji dvije te u Bosni i Hercegovini jedna osoba.¹⁸ Popis daje podatke i o zanimanju svih muževa/očeva: vlakovođe, činovnici, radnici, krojači, svećenik i dr.¹⁹ Kod žena bila je jedna tvornička radnica, jedna kuharica, 14 kućanica, 26 supruga i četiri udovice. Na kraju, dječaka/učenika bilo je 40, a djevojčica/učenica 33.

Slika 4: Zamolba Stjepana Vitrisala

92

Cijenjenom

Gradskom poglavarstvu

Varaždin

*Više podpisani Stjepan Vitrisal iz Varaždina
ulica Radić-Basaričekova br. 11 molim cijenjeni naslov
da izvoli mene i moju ženu Josipu rođj. Mihin primiti u ravnopravnost općine grada Varaždina.*

*Ja sam rođjeni Varaždinac, ali po ocu sam uživao
ravnopravno pravo u općini Ptuj, koja nije ušla u sklop Države
Neravnopravne Hrvatske, stoga molim da me se u smislu Zakonske
Odredbе izvoli primiti i podijeliti mi pripadništvo općine
grada Varaždina.*

Pilareni domovnicu, kromi list i vjenčani list.

Za Dom Spreman!

U Varaždinu, 13. studena 1941.

Stjepan Vitrisal

Tom. receniz

POGLAVARSTVO		
DB. I KRALJ. GRADA VARAŽDINA		
DNE: 13. XI. 1941		
URUDŽBENOG ZAPISNIKA	PRILOGI	REP.
20151		

Slika 5: Zamolba Franje Vogrinčiča

93

Predmet: Dr.Vogrinčič Franjo, moli
zavičajnost u gradu varaždinu za sebe,
suprugu i djecu.-

Gradskom poglavarstvu

VARAZDIN.-

Niže potpisani Dr.Franjo Vogrinčič, kontraktualni
liečnik gradske bolnice u Varaždinu moli, da mu se temeljem zakonske
odredbe o sticanju zavičajnosti osoba bivše Slovenije, prizna zavičaj-
nost i da ga se primi u zavičajnu vezu občine grada Varaždina,- zajedno
sa suprugom Marijom i djecom Dušanom i Igorom.-

Molbi prilažem:

- 1/ Domovnicu za sebe,
- 2/ Domovnicu moje supruge Marije,
- 3/ Krstni list za sebe,
- 4/ Krstni list supruge Marije,
- 5/ Krstni list za oba djeteta.-
- 6/ Sekret o mojem imenovanju kontrakt.liečnikom.

Nadalje ovime izjavljujem za sebe i suprugu, da smo
čistog arijskog porijekla, pa prema tome i naša djeca.-

Nadajući se, da će moja molba biti uslišana, te se
bilježim

Za Dom Spreman

U Varaždinu,dne 16.travnja 1942.

7 /sedam/ priloga.-

POGLAVARSTVO
SLOB. I KRALJ. GRADA VARAŽDINA
PRIMLJENO: 17. IV. 1942

BR. SLA. UPOREDNOG ZAPISNIKA	PRILOGI	REP.
6084	✓	115

*Prijavi sa 25. IV. Dr. Vogrinčič
Franjo, Gradska bolnica
Lestopis Matka 1. 18. 341, Slav. Hrelečka 5.
17. 21. IV. 1942.
M. H. H.*

Treba spomenuti da iz nekog razloga Martin Golob, iz Pristave kraj Ljutomera, zajedno sa suprugom i dvoje djece koji su primili zavičajnost Grada Varaždina nisu navedeni u popisu.²⁰ Također, Stanislav Tonejc²¹ ne nalazi se na popisu, ali je u molbi naveo: "Ja sam preseljen sa svojom obitelji iz Ptuja, bivše Slovenije, koja je bila sastavni dio bivše Kraljevine Jugoslavije. Uposlen sam u svojstvu inženjera kod Organisation Todt – cestograđevnog poduzeća Stuag u Varaždinu te sam arijskog podrijetla" (DAVŽ, GPV OS 1942, br. 931/1942). S potonjom primjedbom javio se i dr. Franjo Vogrinčić: "/.../ ovime izjavljujem za sebe i suprugu, da smo čistog arijskog porijekla, pa prema tome i naša djeca" (DAVŽ, GPV OS 1942, br. 6.084/1942; Slika 5).

Analiza podataka prema zaposlenju pokazala je da je većina Slovenaca kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina živjela prije početka rata na području grada ili njegove najbliže okolice i bili su zaposleni u javnim ili privatnim službama. U Tablici 1, koja je u prilogu, za svaku osobu, gdje je to bilo moguće odrediti, navedeno je od kada točno boravi u Varaždinu. Za manji broj osoba može se utvrditi da su protjerani civili iz Slovenije kojima je također dana zavičajnost Grada Varaždina. Protjeran je bio Klaudije Zornik sa suprugom koji je u molbi istaknuo: "/.../ preseljeni smo kao doseljenici Slovenci iz Maribora /.../" (DAVŽ, GPV OS 1942., br. 90/1942) ili učitelj Ivan Najžer iz Huma pri Ormožu: "Useljen po Njemačkoj vlasti u Nezavisnu Državu Hrvatsku /.../" (DAVŽ, GPV OS 1942, br. 929/1942). Ovo su rijetki primjeri molbi u kojima su podnositelji dali nešto više podataka, a sve druge molbe su stilizirane. No, od pristiglih ističe se ona Hrvatice Vjekoslave Potplatnik. Naime, rođena je u Jalkovcu kraj Varaždina, a 1923. udala se za Franju Potplatnika iz Ormoža. Udajom se preselila i dobila zavičajnost općine Savci kraj Ormoža. Nakon smrti muža 1931., vratila se u Varaždin gdje je neprestano živjela do proglašenja NDH. Kako nije imala zavičajnost Grada Varaždina, morala je podnijeti zahtjev.²² Također, treba spomenuti da su sve molbe pisane na hrvatskom jeziku, osim one Janka Šostera koja je na slovenskom i hrvatskom jeziku. Njegova molba za dobivanje zavičajnosti je odbijena, ne zato jer je pisana i na slovenskom jeziku, već zato jer je dobio dozvolu privremenog nastanjenja, a ona nije dovoljna za priznanje zavičajnosti.²³

Državna riznica, Odjel za državnu imovinu, navjeru i dugove, Ured za podržavljeni imetak poslao je 29. svibnja 1942. dopis Velikim župama u kojem se navodi da useljeni Slovenci mogu biti preseljeni i u drugi kotar, ali samo po odobrenju Ureda za podržavljeni imetak. Pritom mogu ostvariti besplatan željeznički prijevoz ako putuju u mjesto dodjele zemlje od Zavoda za kolonizaciju, ako putuju iz NDH u koju drugu zemlju, ako sele u mjesto stalnog zaposlenja ili ako sele po uredbi Ureda za podržavljeni imetak.²⁴

4. Zaključak

Do sada se u hrvatskoj historiografiji malo pisalo o progonu Slovenaca i prisilnom preseljenju na područje Nezavisne Države Hrvatske tijekom II. svjetskog rata.

Tek na nekoliko mjesta spominje se situacija u Varaždinu, zato je namjera ovog članka prikazati kako su se procesi više političke razine odrazili na mikro prostor sjeverne Hrvatske. Autoru je posve jasno da je proces iseljavanja i useljavanja tekao složeno i da je nemoguće samo na osnovu analize predstavljenih podataka donositi definitivne zaključke. No, u ovome radu po prvi puta je prikazan i analiziran identitet 167 osoba koji su od 13. studenoga 1941. do 13. lipnja 1942. primili zavičajnost Grada Varaždina kao jamstvo sigurnosti. Radilo se o pojedincima i cijelim obiteljima, a u prilogu je i tablica s prikupljenim podacima (Prilog). Prema provedenoj analizi muškarci su činili 53 posto, a žene 47 posto, najviše osoba bilo je rođeno u desetljeću od 1901. do 1910. –21 posto, a najmanje prije 1880. –7 posto. Glede vjerske pripadnosti, svi s popisa bili su katolici, osim dvije osobe koje su bile starokatolici s područja Istre. Zanimljivo je da je najveći broj osoba s popisa rođen u Hrvatskoj –59 posto, a od mjesta najviše u Varaždinu –56 od 167 osoba. Na tlu današnje Slovenije rođeno je 60 osoba ili 36 posto Slovenaca s navedenog popisa, najviše iz Ljubljane. U drugim državama rođeno je svega nekoliko osoba s popisa – u Italiji tri, Crnoj Gori dvije, Srbiji dvije te u Bosni i Hercegovini jedna osoba.

Analiza podataka pokazala je da je većina Slovenaca kojima je dana zavičajnost Graa Varaždina živjela prije početka rata na području grada ili njegove najbliže okolice i bili su zaposleni u javnim ili privatnim službama. U Tablici 1, koja je u prilogu, za svaku osobu, gdje je to bilo moguće odrediti, navedeno je od kada točno boravi u Varaždinu. Za manji broj osoba može se utvrditi da su protjerani civili iz Slovenije kojima je dana zavičajnost Grada Varaždina.

Literatura i izvori

- DAVŽ, GPV OS 1941 – Državni arhiv u Varaždinu, Gradsko poglavarstvo Varaždin, Opći spisi, 1941.
- DAVŽ, GPV OS 1942 – Državni arhiv u Varaždinu, Gradsko poglavarstvo Varaždin, Opći spisi, 1942.
- DAVŽ, Imenik zavičajnika VI – Državni arhiv u Varaždinu, Imenik zavičajnika (br. 14.938–18.455).
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2011a. Popis stanovništva, kućanstava i stanova. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama (pregled županija), https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html (pristup 17. travnja 2019.).
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2011b. Popis stanovništva, kućanstava i stanova. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/H01_01_04_zup05.html (pristup 17. travnja 2019.).
- Ferenc, T., 1993. Množično izganjanje Slovencev med drugo svetovno vojno. V F. Šetinc (ur.), *Izgnanci*. Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 19–107.
- Goldstein, I., 2006. Iseljavanje Srba i useljavanje Slovenaca u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U S. Jerše, D. Mihelić & P. Štih (ur.) *Med srednjo Evropo in Sredozemljem*. Vojetov zbornik. Založba ZRC, Ljubljana, 595–605.
- Golec, B., 2009. So bili štajerski Prleki v 18. stoletju Hrvatje in kakšno vlogo je imel pri tem Varaždin? U M. Šicel & S. Kaštela (ur.) *800 godina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*

- 1209.–2009. Hrvatska akademija znanosti in umetnosti – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Varaždin, 583–594.
- HDA 1 – Hrvatski državni arhiv, Fond 367, Državni zavod za statistiku, Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine.
- HDA 2 – Hrvatski državni arhiv, Fond 367, Državni zavod za statistiku, Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine.
- Hozjan, A. (ur.), 2002. *Pošta sjeverozapadne Hrvatske*. Hrvatska pošta, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb, Varaždin.
- Hozjan, A., 2016. *Prve pošte i poštari kontinentalne Hrvatske. Postanak i djelatnost vojnokrajškog poštanskog sustava na području između Kupe i Mure do 1606. godine*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mariboru, Varaždin, Zagreb, Maribor.
- Hrvatsko jedinstvo, 1942. Nastojanje Župskog povjereništva za prehranu. Hrvatsko jedinstvo, 3. rujna 1942, 5.
- Hrvatsko jedinstvo, 1944. Razbistrimo pojmove. Hrvatsko jedinstvo, 22. travnja 1944, 1.
- Josipović, D., 2012. Instrumentalizacija etničnosti znotraj većnacionalnih država: primer kolonizacije Slovencev v avstro-ogrske delu nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands* 35, 135–148.
- Josipović, D. & Kržišnik-Bukić, V., 2010. *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Josipović, D. & Škiljan, F., 2014. Nekatere novejšie dileme razvoja slovenske manjšine na Hrvaškem s poudarkom na območju ob meji s Slovenijo. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 73, 29–47.
- Karakaš Obradov, M., 2011. Migracije srpskog stanovništva na području Nezavisne Države Hrvatske tijekom 1941. godine. *Časopis za suvremenu povijest* 3, 801–826.
- Klasinc, P., 1983. Arhivski viri za zgodovino Varaždina in okolice v nekaterih arhivih Slovenije. U A. Mohorovičić (ur.) *Varaždinski zbornik*, 317–322.
- Kržišnik-Bukić, V., 1997. *Narodnostna sestava prebivalstva v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kržišnik-Bukić, V. & Josipović, D. (ur.), 2014. *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Riman, B., 2016. Delovanje Slovencev v Osijeku med drugo svetovno vojno. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 77, 137–154.
- Šadek, V., 2015. Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941.–1942.). *Podravina* 14 (28), 5–16.
- Škafar, V., 2001. Kapucini Slovenci u Hrvatskoj kapucinskoj provinciji. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 12–13, 147–163.
- Škiljan, F., 2014. *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*. Srpsko narodno vijeće, Zagreb.
- Škiljan, F., 2015. *Slovenci u Varaždinu i Varaždinskoj županiji*. Slovensko kulturno društvo Nagelj, Varaždin.
- Škiljan, F. & Vukić A., 2015. Migracije Slovenaca na područje sjeverozapadne Hrvatske (Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija). *Podravina* 27, 175–189.
- Varaždinske novosti, 1931. Konačni rezultat popisa stanovništva. *Varaždinske novosti*, 18. lipnja 1931, 2.
- Vrbnjak, V., 2006. *Kulturni stiki med Varaždinom in slovenskim Podravljem*. Zgodovinski zapisi 3 (1), 52–57.

Bilješke

- ¹ U novije vrijeme u Varaždinu je organiziranje Slovenaca započeto 2004. osnutkom Hrvatsko-slovenskog društva prijateljstva, a 2007. Vijeća slovenske nacionalne manjine Varaždinske županije. Slovensko kulturno društvo Nagelj osnovano je u Varaždinu 23. ožujka 2008. na prijedlog Barbare Antolić Vupora, predstavnice Slovenske nacionalne manjine u Varaždinskoj županiji. Društvo surađuje s Uradom Vlade za Slovence zamjestvu in po svetu te drugim organizacijama. Dosadašnji predsjednici Društva bili su Marijan Husak i Igor Šerdoner. U vrijeme pisanja rada predsjednica je Martina Lesjak. (Podatke o aktivnostima Slovenskog kulturnog društva Nagelj poslala je 23. travnja 2019. Barbara Antolić Vupora, op. a.).
- ² orig. Antol Vramecz.
- ³ Državni arhiv u Varaždinu (DAVŽ), Gradsko poglavarstvo Varaždin (GPV), Opći spisi (OS) br. 8.972/1942.
- ⁴ Karl Lewicki rođen je u Tržiću kraj Kranja, a kao odvjetnički pisar radio je u uredu gradonačelnika S. Medvedovića koji mu je odobrio zavičajnost Grada Varaždina (DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.254/1941; br. 616/1942).
- ⁵ Primjer Jakoba i Dragice Zadravec (DAVŽ, GPV OS 1941, br. 21.254/1941). U Imeniku zavičajnika VI (DAVŽ, Imenik zavičajnika VI) vidi br. 17.526 i br. 17.527.
- ⁶ DAVŽ, GPV OS 1942., kut. 52, br. 8.972/1942.
- ⁷ DAVŽ, GPV PS 1941., br. 86/1941.
- ⁸ Popis Slovenaca u Gradu Varaždinu vodila je Župska redarstvena oblast (op. a.).
- ⁹ Desetljeće rođenja: Do 1880. – 10; Od 1880. do 1889. – 6; Od 1890. do 1899. – 19; Od 1900. do 1909. – 34; Od 1910. do 1919. – 27; Od 1920. do 1929. – 25; Od 1930. do 1939. – 37; Od 1940. – 9. Ukupno 167 osoba.
- ¹⁰ U tablici vidi red. br. 119, 120.
- ¹¹ U tablici vidi red. br. 11, 44.
- ¹² U tablici vidi red. br. 64, 65.
- ¹³ Abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Hrvatskoj (prema analiziranom popisu): Batrina – 1; Čakovec – 1; Đurđevac – 1; Gornji Jalšovec – 1; Gornji Kučan – 1; Gračac – 1; Gradišće – 1; Jalkovec – 1; Ježice – 1; Koprivnica – 1; Kosovac – 1; Lapšina – 1; Macinec – 3; Mali Slatnjak – 1; Mursko Središće – 11; Ogulin – 1; Osijek – 2; Pakrac – 1; Pazin – 1; Pleternica – 1; Rijeka – 1; Split – 1; Stanetinec – 1; Šemovec – 1; Štrigova – 2; Varaždin – 56; Vidovec – 1; Vratno – 1; Zagreb – 2. Ukupno 99 osoba.
- ¹⁴ U tablici vidi red. br. 136–144.
- ¹⁵ U tablici vidi red. br. 34–41.
- ¹⁶ U popisu je posebno označeno Središće, današnje Mursko Središće, a posebno Središće ob Dravi (op. a.).
- ¹⁷ Abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Sloveniji (prema analiziranom popisu): Begunje – 1; Bobovo – 1; Bohinjska Bistrica – 1; Brežice – 1; Dol pri Hrastniku – 1; Drensko Rebro – 1; Trlično – 1; Godeninci – 1; Golnik – 1; Gorjane – 1; Hrastovec – 1; Hum pri Ormožu – 1; Jesenice – 1; Kamenica – 1; Klanec – 1; Kog – 1; Koper – 1; Kostanjevica na Krki – 1; Kranj – 1; Križovci – 1; Litija – 1; Lokavec – 1; Lokve – 1; Ljubljana – 7; Mahneta – 1; Novo Mesto – 1; Ormož – 1; Pešice (?) – 1; Podbrdo – 1; Podgorci – 1; Podgrad – 1; Podkoren – 1; Premerje – 1; Ribice – 1; Ševnica – 1; Središće ob Dravi – 3; Stara Loka – 1; Sv. Juraj pri Celju – 1; Sv. Juraj (Prekomurje) – 1; Šijanec – 1; Tišina – 1; Trebeljevo – 1; Tremerje – 1; Trnovo pri Gorici – 1; Tržić – 1; Turjak – 1; Turnišče – 1; Unec – 1; Verrače – 1; Zadrže – 1; Zidani Most – 1; Žirovnica – 1. Ukupno 60 osoba.

- ¹⁸ Abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Italiji (prema analiziranom popisu): Bolzano – 1, Guardiell – 1, Rojan (Roiano) – 1. Ukupno tri osobe. Abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Crnoj Gori (prema analiziranom popisu): Cetinje – 1; Gusinje – 1. Ukupno dvije osobe. Zatim, abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Srbiji (prema analiziranom popisu): Novi Sad – 1; Petrovaradin – 1. Ukupno dvije osobe. Na kraju abecedni popis mjesta rođenja Slovenaca u Republici Bosni i Hercegovini (prema analiziranom popisu): Tuzla – 1. Ukupno jedna osoba.
- ¹⁹ Popis zanimanja muškaraca: automehaničar – 1; bravarski pomoćnik – 1; cestovni nadzornik u miru – 1; crijevarski obrtnik – 1; činovnik obrtnog zbora – 1; činovnik Tivara – 1; činovnik u miru – 1; odvjetnički pisar – 1; ing. Činovnik – 1; inženjer – 1; klobučar – 1; krojački obrtnik – 4; liječnik – 1; mesarski obrtnik – 1; natkonobar – 1; nadzornik strojeva državne željeznice – 1; nastavnik crtanja – 1; oružnički časnički namještenik u miru – 1; oružnički narednik – 1; pećarski obrtnik – 1; poljodjelac – 1; posjednik – 2; privatni namještenik – 1; prometni činovnik – 1; radnik – 1; sedlarski obrtnik – 1; staklarski obrtnik – 1; stolarski pomoćnik – 1; stolarski obrtnik – 1; student medicine – 1; svećenik – 1; trgovački poslovođa – 1; tvornički radnik – 2; tvornički namještenik – 1; učitelj u miru – 1; zemljoradnik – 1; zidarski pomoćnik – 1; željeznički činovnik – 1; željeznički vlakovođa – 4; željeznički dočinovnik – 1; željezničar – 1.
- ²⁰ Martin Golob boravi u Varaždinu od 1. rujna 1923. godine (DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.503/1941).
- ²¹ Stanislav Tonejc boravi u Varaždinu od 5. rujna 1941. godine (DAVŽ, GPV OS 1942, br. 931/1942).
- ²² DAVŽ, GPV OS 1941., br. 6.235/1942.
- ²³ DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.675/1941.
- ²⁴ DAVŽ, GPV OS 1942., br. 8.972/1942.

Prilog

Iskaz useljenika Slovenaca koji su dobili zavičajnost grada Varaždina na temelju §. 1. zak. odredbe od 11. XI. 1941. br. CD-2013-Z-1941.

99

(Popis je nastao u Varaždinu 25. lipnja 1942. godine. Prijepis je učinjen prema izvornom dokumentu, a u zagradi su dopune za lakše razumijevanje).

Tablica 1.

Tek. br.	Ime i prezime	God. rođj.	Mjesto rođenja	Zanimanje	Vjeroispoviest	Od kada uživa zavičajnost	Opaska*
1	Šket Josip ¹	6. 3. 1898.	Zadrže, Slovenija	pečarski obrtnik	rkt.	13. 6. 1942.	17.891 7.552/42.
2	Šket Sofija	2. 6. 1902.	Varaždin	kućanica	rkt.	13. 6. 1942.	17.892 supruga Josipa
3	Šket Božidarka	26. 3. 1927.	(isto)	diete	rkt.	13. 6. 1942.	17.893
4	Šket Petar	19. 6. 1936.	(isto)	(isto)	rkt.	13. 6. 1942.	17.894
5	Metličar Stanko	11. 11. 1902.	(isto)	kroj(ački) obrt(nik)	rkt.	6. 6. 1942.	17.887 7.095/42.
6	Metličar Marija	9. 9. 1900.	Unec	kućanica	rkt.	(isto)	17.888 supruga Stanka
7	Metličar Danica	27. 7. 1930.	Varaždin	učenica	rkt.	(isto)	17.889 diete Stanka i Marije
8	Košir Karolina	16. 10. 1892.	Dol pri Hrastniku, kotar Laško	kuharica	rkt.	1. 6. 1942.	17.881 1.740/42.
9	Zernec Herman ²	8. 4. 1913.	Križovci	kroj(ački) obrt(nik)	rkt.	2. 6. 1942.	17.882 7.621/42.
10	Zernec Milica	27. 12. 1923.	Kučan Gor(nji)	kućanica	(isto)	(isto)	17.883 supruga Hermana
11	Zernec Ivan	5. 3. 1942.	Varaždin	diete	(isto)	(isto)	17.884 diete Hermana i Milice
12	Potplatnik Vjekoslava ³	16. 6. 1901.	Jelkovec, Biškupec kot(ar) Varaždin	udova supruga trgovca	(isto)	20. 5. 1942.	17.860 6.235/42.
13	Potplatnik Ivica	15. 6. 1924.	Ormož	učenik	(isto)	(isto)	(17.861) sin Vjekoslave
14	Potplatnik Štefica	9. 11. 1930.	Varaždin	učenica	rkt.	20. 5. 1942.	17.862 kći Vjekoslave

15	Kocjan Vinko ⁴	27. 6. 1901.	Godeninci ž. Središče	željezn(ički) dočinovnik	(isto)	24. 2. 1942.	17.817 5.417/42.
16	Kocjan Tereza	14. 10. 1902.	Središče	kućanica	(isto)	(isto)	17.818 žena Vinka
17	Kocjan Frannjo	2. 6. 1924.	(isto)	učenik	(isto)	(isto)	17.819 sin Vinka
18	Kocjan Ivanka	5. 7. 1925.	(isto)	učenica	(isto)	(isto)	17.820 kći Vinka
19	Šoster Janko	8. 7. 1887.	S. Juraj pri Celju	činovnik Tivara	(isto)	1. 4. 1942.	17.814 5410/42.
20	Dr. Vogrinčić Franjo	19. 5. 1908.	Tišina Mur(ska) Sobota	liečnik	(isto)	22. 4. 1942.	17.806 6.084/42.
21	Vogrinčić Marija	20. 12. 1906.	Sv. Juraj Prekomurje	kućanica	(isto)	(isto)	17.807 supruga Franje
22	Vogrinčić Dušan	10. 4. 1939.	Ljubljana	učenik	(isto)	(isto)	17.808 sin Franje
23	Vogrinčić Igor	4. 5. 1941.	Golnik	diete	(isto)	(isto)	17.809 sin Franje
24	Zorc Franjo	6. 9. 1898.	Mahneta ž. Cerkvica	želj(eznički) vlakovođa	(isto)	18. 6. 1942.	17.800 5.432/42.
25	Zorc Marija	14. 12. 1896.	Macinec	kućanica	(isto)	(isto)	17.801 supruga Franje
26	Zorc Vjekoslava	13. 5. 1925.	Macinec	učenica	(isto)	(isto)	17.802 kći Franje
27	Zorc Ana	31. 7. 1930.	Macinec	Učenica	(isto)	(isto)	17.803 kći Franje
28	Čepin Ivan ⁵	25. 6. 1912.	Verače k. Šmarje	stol(arski) pom(očnik)	(isto)	17. 4. 1942.	17.797 1.363/42.
29	Čepin Antonija	10. 6. 1917.	Varaždin	kućanica	rkt.	17. 4. 1942.	17.798
30	Čepin Ivan	31. 8. 1940.	(isto)	diete	(isto)	(isto)	17.799 sin Ivana
31	Ing. Lah Ivan ⁶	20. 10. 1905.	Drensko Rebro k. Brežice	ing. činovnik	(isto)	(isto)	17.794 21.875/41.
32	Lah Renata	24. 1. 1916.	Bolzano Italija	kućanica	(isto)	(isto)	17.795 supruga Ivana
33	Lah Vojko	14. 7. 1940.	Varaždin	diete	(isto)	(isto)	17.796 sin Ivana
34	Plesničar Leopold ⁷	28. 8. 1892.	Trnovo pri Gorici Italija ⁸	oruž(nički) narednik	(isto)	11. 4. 1942.	17.774 549/42.
35	Plesničar Ivana	24. 7. 1903.	Bohinjska Bistrica	kućanica/ supruga	(isto)	(isto)	17.775

36	Plesničar Danica	15. 12. 1924.	Begunje	ar(ki (tiljerijskog) narednik(a)	(isto)	(isto)	17.776
37	Plesničar Jelica	28. 5. 1926.	Tuzla	(isto)	(isto)	(isto)	17.771
38	Plesničar Milka	4. 6. 1928.	Kamenica	(isto)	(isto)	(isto)	17.778
39	Plesničar Marija	14. 3. 1933.	Turjak	(isto)	(isto)	(isto)	17.779
40	Plesničar Mirko	4. 11. 1934.	Cetinje	sin	(isto)	(isto)	17.780
41	Plesničar Ladislav	19. 4. 1936.	Gusinje	sin	(isto)	(isto)	17.781
42	Turk Franjo ⁹	25. 5. 1913.	Kosovac	automehaničar	(isto)	(isto)	17.731 3.196/42.
43	Turk Marija	14. 7. 1914.	Varaždin	kućanica	(isto)	(isto)	17.732
44	Turk Đurđica	29. 1. 1942.	Varaždin	diete	rkt.	10. 3. 1942.	17.731
45	Trglavčnik Dragutin ¹⁰	2. 10. 1919.	Vidovec	bravar(ski) pomoć(nik)	(isto)	6. 3. 1942.	17.732 ¹¹ 3.270/42.
46	Prepeluh Viktor ¹²	31. 12. 1893.	Ljubljana	posjednik	(isto)	20. 3. 1942.	17.725 ¹³ 2.313/42.
47	Tomažin Dominik ¹⁴	13. 7. 1912.	Lokve/ Trbovlje	klobučar	(isto)	17. 2. 1942.	17.709 2.165/42.
48	Tomažin Zdenka	17. 4. 1914.	Djurdjevac	kućanica	(isto)	(isto)	17.710
49	Kunej August	28. 8. 1877.	Gorjane	mesar(ski) obrtnik	(isto)	10. 2. 1942.	17.705 2.272/42.
50	Kunej Roza	27. 8. 1913.	Turnišće	kućanica	(isto)	(isto)	17.706
51	Kunej August	30. 8. 1935.	Varaždin	diete	(isto)	(isto)	17.705
52	Kunej Zvonimir	9. 9. 1936.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.706
53	Kordić Veljko ¹⁵	11. 1. 1909.	Rijeka	trgovač(ki) poslovođa	(isto)	(isto)	17.692
54	Koprivnikar Pavao ¹⁶	19. 10. 1908.	Trebeljevo/ Litija	promet(ni) činov(nik)	(isto)	13. 2. 1942.	17.658 597/42.
55	Koprivnikar Andjela	25. 8. 1913.	Litija	supruga	(isto)	(isto)	17.659
56	Koprivnikar Stanislav	1. 10. 1902.	Ljubljana	sin	(isto)	(isto)	17.660

57	Gatternig Ivan ¹⁷	19. 2. 1902.	Jesenice	želj(eznički) strojovođa	(isto)	(isto)	17.654 1.970/42.
58	Gatternig Katarina	26. 10. 1905.	Štrigova	supruga	(isto)	(isto)	17.655
59	Gatternig Vilim	5. 3. 1930.	Varaždin	učenik	rkt.	17. 2. 1942.	17.657
60	Gatternig Marija	17. 12. 1931.	(isto)	kći, učenica	(isto)	(isto)	17.658
61	Levicki Karl ¹⁸	31. 8. 1902.	Tržič/ Kranj	odvjetn(ički)/ pisar	(isto)	4. 2. 1942.	17.639 616/42.
62	Levicki Gabrijela	22. 2. 1911.	Varaždin	supruga	(isto)	(isto)	17.640
63	Levicki Tomislava	1. 11. 1939.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.641
64	Kontelj Josip ¹⁹	11. 3. 1879	Podgrad/ Istra	činovnik u miru	starokat (olik)	(isto)	17.636 21.666/41.
65	Kontelj Cecilija	7. 10. 1891.	Gradišće/ Istra	supruga	(isto)	(isto)	17.637
66	Breznik Svetozar ²⁰	13. 12. 1918.	Kog, kot. Ptuj	student medicine	rkt.	31. 1. 1942.	17.628 21.814/41.
67	Stare Marija ²¹	15. 4. 1901.	Guardiella/ Italija	kućanica	(isto)	(isto)	17.626 22.737/41.
68	Stare Marijan	2. 7. 1931.	Čakovec	sin	(isto)	(isto)	17.627
69	Piberčnik Drago ²²	28. 7. 1908.	Varaždin	zidar(ski) pomoćnik	(isto)	(isto)	17.621 886/42.
70	Piberčnik Dragica	2. 10. 1914.	Varaždin	supruga	(isto)	(isto)	17.622
71	Piberčnik Branko	20. 7. 1935.	Varaždin	sin	(isto)	(isto)	17.623
72	Piberčnik Biserka	2. 6. 1939.	Varaždin	kći	(isto)	(isto)	17.624
73	Piberčnik Milica	17. 8. 1940.	Varaždin	(isto)	(isto)	(isto)	17.625
74	Jerić Stanko ²³	12. 8. 1897.	Sevnica	sedlar(ski) obrtnik	rkt.	29. 1. 1942.	17.616 22.274/41.
75	Jerić Julijana	6. 2. 1895.	Štrigova	supruga	(isto)	(isto)	17.617
76	Jerić Antun	10. 1. 1929.	Varaždin	sin	(isto)	(isto)	17.618
77	Jerić Vladimir	2. 8. 1934.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.619

78 ²⁴	Jerić Ruža	17. 7. 1936.	Varaždin	kći	(isto)	(isto)	17.620
79	Vrhar Mihovil ²⁵	26. 8. 1905.	Mali Slatnjak	krojač(ki) obrtnik	(isto)	24. 1. 1942.	17.606 303/42.
80	Gašparić Ivan ²⁶	5. 12. 1895.	Podgorci	svećenik	(isto)	(isto)	17.607 21.871/41.
81	Zornik Klauđije ²⁷	30. 10. 1910.	Koper	nastavnik crtanja	(isto)	(isto)	17.604 90/42.
82	Zornik Marija	3. 12. 1913.	Ljubljana	supruga	(isto)	(isto)	17.605
83	Lisec Antun ²⁸	20. 1. 1897.	Tremerje	željezn(ički) strojovoda	(isto)	23. 1. 1942.	17.599 21.488/42.
84	Lisec Franciska	3. 3. 1899.	Ljubljana	supruga	(isto)	(isto)	17.600
85	Lisec Stanislav	23. 10. 1924.	Ježice	sin	(isto)	23. 1. 1942.	17.601
86	Lisec Ernest	6. 12. 1925.	Ljubljana	(isto)	(isto)	(isto)	17.602
87	Lisec Mirko	22. 4. 1930.	Pakrac	(isto)	(isto)	(isto)	17.603
88	Slokar Vinko ²⁹	26. 3. 1890.	Lokavec/ Gorica	vlakovođ(a)	(isto)	28. 1. 1942.	17.596 22.532/41.
89	Slokar Marija	25. 3. 1900.	Batrina	supruga	rkt.	28. 1. 1942.	17.597
90	Slokar Daroslav	27. 7. 1930.	Pleternica	sin	(isto)	(isto)	17.598
91	Ribić Rajmund ³⁰	6. 1. 1889.	Kostanjevica/ Krško	nadzor(nik) strojeva drž(avne) želj(eznice)	(isto)	24. 1. 1942.	17.592 21.489/41.
92	Ribić Ana	7. 11. 1903.	Brežice	supruga	(isto)	(isto)	17.593
93	Ribić Branimir	17. 9. 1926.	Gračac	sin	(isto)	(isto)	17.594
94	Ribić Vjekoslav	27. 4. 1936.	Split	(isto)	(isto)	(isto)	17.595
95	Trančar Antun ³¹	5. 1. 1912.	Hrastovec/ Zavrč	radnik	(isto)	27. 1. 1942.	17.589 20.506/41.
96	Trančar Franciska	26. 2. 1914.	Šijanec	supruga	(isto)	(isto)	17.590
97	Trančar Antun	1. 1. 1940.	Varaždin	sin	(isto)	(isto)	17.591
98	Koražija Andrija	10. 10. 1904.	Trlično	stakl(arski) brus. Obrtnik	(isto)	(isto)	17.585 1.472/42.

99	Koražija Josipa	27. 12. 1908.	Gor(nji) Jalšovec, župa Desinić	supruga	(isto)	(isto)	17.586
100	Koražija Ana	20. 5. 1930.	Zagreb/ Sv. Marko	kći	(isto)	(isto)	17.586
101	Koražija Ivan	21. 6. 1938.	Varaždin	sin	(isto)	(isto)	17.586
102	Flego Josip ³²	29. 8. 1908.	Pazin/ Istra	želj(eznički) činov(nik)	(isto)	(isto)	17.587 ³³ 20.796/41.
103	Košir Jernej	14. 12. 1899.	Podkoren	željezničar	rkt.	20. 1. 1942.	17.568 21.953/41.
104	Košir Kristina	29. 9. 1903.	Žirovnica	supruga	(isto)	(isto)	17.569
105	Košir Zdravko	17. 2. 1928.	Osijek	sin	(isto)	(isto)	17.570
106	Košir Petar	29. 4. 1929.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.571
107	Košir Ivan	8. 2. 1932.	Ogulin	(isto)	(isto)	(isto)	17.572
108	Najžer Ivan ³⁴	19. 2. 1880.	Hum/ Ormož	učitelj u m(iru)	(isto)	21. 1. 1942.	17.566 929/42.
109	Najžer Rozalija	14. 8. 1880.	Središće ob Dravi	supruga	(isto)	(isto)	17.567
110	Podgoršek Darinka ³⁵	7. 10. 1917.	Varaždin	kućanica	(isto)	20. 1. 1942..	17.565 347/42.
111	Polak Ferdinand ³⁶	21. 5. 1908.	Šemovec	činov(nik) obrt(nog) zbor	(isto)	19. 1. 1942.	17.556 21.161/41.
112	Polak Slava	23. 3. 1914.	Varaždin	supruga	(isto)	(isto)	17.557
113	Polak Ferdinand	22. 10. 1940.	(isto)	sin	(isto)	(isto)	17.558
114	Polak Ljerka	2. 9. 1937.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.559
115	Ing. Tonjec Stanko ³⁷	23. 7. 1906.	Novo Mesto/ Slovenija	inžinir	(isto)	19. 1. 1942.	17.554 931/42.
116	Tonjec Milena	19. 8. 1912.	Rojan/ Italija	supruga	(isto)	(isto)	17.555
117	Smrekar Franjo ³⁸	27. 8. 1873.	Ljubljana	cestovni nadzor(nik) u miru	(isto)	(isto)	17.543 21.634/41.
118	Smrekar Marija	24. 5. 1878.	Stara Loka/ Slovenija	supruga	rkt.	9. 1. 1942.	17.544
119	Černelić Antun	18. 12. 1863.	Pešice	poljodjel(ac)	(isto)	(isto)	17.541 21.633/41.

120	Černelić Emilija	24. 4. 1867.	Varaždin	supruga	(isto)	(isto)	17.542
121	Kampuš Terezija ³⁹	11. 11. 1892.	Bobovo	tvor(nička) radnica	(isto)	12. 1. 1942.	17.532 21.433/41
122	Krašner Štefanija ⁴⁰	27. 11. 1894.	Ribece/ Litija	udova financ(ijskog) činovnika	(isto)	(isto)	17.531 312/42.
123	Zadravec Jakob ⁴¹	22. 7. 1873.	Središće ob Dravi	posjednik	(isto)	8. 1. 1942.	17.526 21.254/41.
124	Zadravec Dragica	14. 6. 1895.	Koprivnica	supruga	(isto)	(isto)	17.527
125	Veselko Andrija ⁴²	17. 11. 1875.	Stanetinec	zemljorad(nik)	(isto)	5. 1. 1942.	17.524 20.514/41.
126	Veselko Katarina	26. 10. 1878.	Lapšina	supruga	(isto)	(isto)	17.525
127	Likar Mihaela ⁴³	24. 9. 1903.	Premenje biv(ša) Slovenija	udova želj(ezničkog) služ(benika)	(isto)	7. 1. 1942.	17.522 21.950/41.
128	Likar Zlata	4. 3. 1929.	Zidani Most	kći	(isto)	(isto)	17.523
129	Tomašić Vjekoslav ⁴⁴	21. 4. 1913.	Varaždin	tvornički namješt(enik)	(isto)	8. 1. 1942.	17.521 20.513/41.
130	Kovač Andrija ⁴⁵	16. 11. 1877.	Podbrdo/ biv(ša) Slovenija	oruž(nički) časn(ički) namješt(enik) u m(iru)	(isto)	31. 12. 1941.	17.511 20.960/41.
131	Kovač Katarina	19. 8. 1885.	Klanec	supruga	(isto)	(isto)	17.512
132	Aleksić Franjo ⁴⁶	27. 8. 1910.	Varaždin	tvorn(nički) rad(nik)	rkt.	30. 12. 1941.	17.504 21.162/41.
133	Aleksić Anka	15. 7. 1912.	(isto)	supruga	(isto)	(isto)	17.505
134	Aleksić Mira	20. 1. 1938.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.506
135	Aleksić Dragica	18. 1. 1939.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.507
136	Mikulić Franjo ⁴⁷	17. 6. 1899.	(isto)	crevar(ski) obrtnik	(isto)	23. 12. 1941.	17.490 10.202/41.
137	Mikulić Helena	16. 5. 1908.	(isto)	supruga	(isto)	(isto)	17.491
138	Mikulić Dragutin	18. 10. 1926.	(isto)	sin	(isto)	(isto)	17.492
139	Mikulić Franjo	16. 10. 1927.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.493
140	Mikulić Zdravko	9. 2. 1929.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.494

141	Mikulić Zvonko	19. 6. 1933.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.495
142	Mikulić Josip	13. 3. 1935.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.496
143	Mikulić Ruža	26. 10. 1936.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.497
144	Mikulić Veronika	17. 11. 1939.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.498
145	Kociper Franjo ⁴⁸	29. 10. 1907.	(isto)	stolar(ski) obrtnik	(isto)	20. 12. 1941.	17.486 20.725/41.
146	Kociper Kornelija	16. 9. 1912.	(isto)	supruga	(isto)	(isto)	17.487
147	Kociper Dubravka	24. 8. 1938.	Varaždin	kći	rkt.	20. 12. 1941.	17.488
148	Kociper Ljerka	11. 4. 1941.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.489
149	Prapotnik Franjo	31. 1. 1893.	Središče	krojač(ki) obrtnik	(isto)	9. 12. 1941.	17.462 20.018/41.
150	Prapotnik Ivka	29. 5. 1901.	(isto)	supruga	(isto)	(isto)	17.463
151	Prapotnik Ružica	4. 9. 1921.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.464
152	Prapotnik Marija	22. 3. 1925.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.465
153	Prapotnik Štefanija	12. 12. 1926.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.466
154	Prapotnik Anica	9. 11. 1930.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.467
155	Prapotnik Branko	26. 10. 1934.	(isto)	sin	(isto)	(isto)	17.468
156	Foršek Ladislav ⁴⁹	27. 4. 1904.	(isto)	privatni namješt(enik)	(isto)	(isto)	17.453 21.363/41.
157	Foršek Amalija	24. 4. 1908.	Središče ob Dravi	supruga	(isto)	(isto)	17.454
158	Foršek Amalija	15. 3. 1931.	Novi Sad	kći	(isto)	(isto)	17.455
159	Foršek Ladislav	24. 5. 1932.	Petrovaradin	sin	(isto)	(isto)	17.456
160	Foršek Ivan	29. 6. 1933.	Zagreb	(isto)	(isto)	(isto)	17.457
161	Balažić Marija	2. 3. 1893.	Varaždin	udova, kućanica	rkt.	1. 12. 1941.	17.447 21.248/41.

162	Balažić Ivka	29. 8. 1922.	(isto)	kći	(isto)	(isto)	17.448
163	Balažić Ljerka	18. 9. 1924.	(isto)	(isto)	(isto)	(isto)	17.449
164	Balažić Mladen	9. 8. 1926.	(isto)	sin	(isto)	(isto)	17.450
165	Vitrisal Stjepan ⁵⁰	5. 12. 1913.	(isto)	tvorn(ički) radnik	(isto)	28. 11. 1941.	17.443 20.151/41.
166	Vitrisal Josipa	23. 2. 1919.	Vratno	supruga	(isto)	(isto)	17.444
167	Šiler Vladimir ⁵¹	21. 10. 1905.	Kranj	nadkonobar	(isto)	13. 11. 1941.	17.423 19.837/41.

Izvor: DAVŽ, GPV OS 1942., kut. 52, br. 8.972/1942.

Bilješke

* U ovom stupcu zabilježena su dva broja. Gornji broj upisao je stvaratelj tablice 1942. godine i predstavlja redni broj zavičajnika u knjizi Grad Varaždin, Imenik zavičajnika VI (14938–18455) koja se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu. Donji broj dodao je autor teksta i predstavlja urudžbeni broj spisa koji se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu, Gradsko poglavarstvo Varaždin, Opći spisi, 1941. i 1942. godina).

¹ Josip Šket boravi u Varaždinu od 28. srpnja 1925. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 7.552/1942.

² Herman Zernec boravi u Varaždinu od 21. siječnja 1938. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 7.621/1942.

³ Vjekoslava Potplatnik boravi u Varaždinu od 1928., a za sebe je napisala da je Hrvatica. Na njen dopis netko je olovkom u donjem lijevom kutu rukom dopisao: "Primi kao Slovenka". DAVŽ, GPV OS 1942., br. 6.235/1942.

⁴ Vinko Kocjan radio je na brzozavu državnih željeznica u Varaždinu. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 5.417/1942.

⁵ Ivan Čepin boravi u Varaždinu od 5. ožujka 1937. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 1.363/1942

⁶ Ivan Lah boravi u Varaždinu od 15. travnja 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.875/1941.

⁷ Leopold Plesničar boravi u Varaždinu od 20. listopada 1937. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 549/1942.

⁸ Danas u Republici Sloveniji (op. a.).

⁹ Franjo Turk boravi u Varaždinu od 4. lipnja 1935. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 3.196/1942.

¹⁰ Dragutin Trglavčnik boravi u Varaždinu od 7. lipnja 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 3.270/1942.

¹¹ Upisivač je upisao krivi redni broj zavičajnika – umjesto 17732 ide 17.725.

¹² Viktor Prepeluh boravi u Varaždinu od 4. svibnja 1932. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 2.313/1942.

¹³ Upisivač je upisao krivi redni broj zavičajnika – umjesto 17.725 ide 17.714

- ¹⁴ Dominik Tomažin boravi u Varaždinu od 1. ožujka 1937. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 2.165/1942.
- ¹⁵ "Uživa zavičajnost od 23. II. 42. na temelju § 3 zakonske odredbe o priznanju zavičajnog prava Hrvatima s područja bivše kr. Jugoslavije od 4. 11. 1941. broj CCCLXXXIV-1955-Z-1941. Odluka od 23. II. 1942. broj 3069/42." DAVŽ, GPV, Imenik zavičajnika VI, 14.938--18.455., red. br. 17.692.
- ¹⁶ Pavao Koprivnikar boravi u Varaždinu od 11. rujna 1938. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 597/1942.
- ¹⁷ Ivan Gatternig boravi u Varaždinu od 9. listopada 1928. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 1.970/1942.
- ¹⁸ Karl Levicki boravi u Varaždinu od 22. studenoga 1933. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 616/1942.
- ¹⁹ Spis nedostaje (op. a.).
- ²⁰ Spis nedostaje (op. a.).
- ²¹ Spis nedostaje (op. a.).
- ²² Drago Piberčnik boravi u Varaždinu od 26. ožujka 1928. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 886/1942.
- ²³ Stanko Jerić boravi u Varaždinu od 23. siječnja 1929. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 22.274/1941.
- ²⁴ U Državnom arhivu u Varaždinu čuvaju se dvije tablice. Jedna je napisana pisaćom mašinom, a druga rukom. U potonjoj od rednog broja 79 do 82 slijedi upis četiri osobe čiji su podaci prekriveni i ne navode se u završnoj tablici napisanoj pisaćom mašinom. Radi se o sljedećim osobama: Ivan Fakin, rođen 22. 5. 1911. u općini Daruvar, muzičar, broj zavičajnika 17612, njegova supruga Katarina Fakin rođena 20. 10. 1915. u Sračincu, broj zavičajnika 17613, zatim njihova kćer Brigita rođena 20. 7. 1935. u Varaždinu broj zavičajnika 17614 te njihov sin Božidar Fakin rođen 28. 7. 1936. u Varaždinu broj zavičajnika 17615. Svi su rimokatolici koji su primili zavičajnost Grada Varaždina 30. 1. 1942. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 8.972/1942.
- ²⁵ Mihovil Vrhar boravi u Varaždinu od 27. ožujka 1937. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 303/1942.
- ²⁶ Ivan Gašparić boravi u Varaždinu od 10. listopada 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21871/1941.
- ²⁷ Klaudije Zornik boravi u Varaždinu od 16. prosinca 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 90/1942.
- ²⁸ Spis nedostaje (op. a.).
- ²⁹ Vinko Slokar boravi u Varaždinu od 4. listopada 1938. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 22.532/1941.
- ³⁰ Spis nedostaje (op. a.).
- ³¹ Antun Trančar boravi u Varaždinu od 5. ožujka 1940. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., 20.506/1941.
- ³² Josip Flego boravi u Varaždinu od 16. kolovoza 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., 20.796/1941.
- ³³ Upisivač je upisao krivi redni broj zavičajnika – umjesto 17.587 ide 17.576.
- ³⁴ Ivan Najžer boravi u Varaždinu od 10. prosinca 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 929/1942.

- ³⁵ Darinka Podgoršek boravi u Varaždinu od 1. listopada 1919. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 347/1942.
- ³⁶ Ferdinand Polak boravi u Varaždinu od 10. listopada 1924. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.161/1941.
- ³⁷ Stanislav Tonejc boravi u Varaždinu od 5. rujna 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1942., br. 931/1942.
- ³⁸ Spis nedostaje (op. a.).
- ³⁹ Terezija Kampuš boravi u Varaždinu od 14. listopada 1917. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.433/1941.
- ⁴⁰ Spis nedostaje (op. a.).
- ⁴¹ Jakob Zadravec za sebe i suprugu Dragicu izričito navodi da su preseljeni iz Središća ob Dravi u NDH. Borave u Varaždinu od 18. srpnja 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.254/1941.
- ⁴² Andrija Veselko boravi u Varaždinu od 18. kolovoza 1930. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.514/1941.
- ⁴³ Mihaela Likar boravi u Varaždinu od 1. veljače 1933. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.950/1941.
- ⁴⁴ Vjekoslav Tomašić boravi u Varaždinu od 2. studenoga 1916. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.513/1941.
- ⁴⁵ Andrija Kovač boravi u Varaždinu od 7. studenoga 1941. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.960/1941.
- ⁴⁶ Franjo Aleksić od rođenja živi u Varaždinu. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.162/1941.
- ⁴⁷ Franjo Mikulić boravi u Varaždinu od rođenja. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 10.202/1941.
- ⁴⁸ Franjo Kociper boravi u Varaždinu od 10. rujna 1936. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.725/1941.
- ⁴⁹ Ladislav Foršek boravi u Varaždinu od 4. lipnja 1935. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 21.363/1941.
- ⁵⁰ Stjepan Vitrisal boravi u Varaždinu od 27. listopada 1937. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., br. 20.151/1941.
- ⁵¹ Vladimir Šiler boravi u Varaždinu od 1. listopada 1931. godine. DAVŽ, GPV OS 1941., 19.837/1941.

Dragutin Babić, Šenol Selimović

Zadarski Arbanasi: integracija, asimilacija, identitet – od doseljenja do početka 21. stoljeća

U radu se analiziraju procesi asimilacije i integracije na primjeru zadarskih Arbanasa. Arbanasi dolaze u Zadar i okolice sredinom 18. stoljeća, iz okolice Skadarskog jezera i nekadašnje Turske Albanije. U empirijskom istraživanju 2014. godine u Zadru intervjuirano je 20 Arbanasa (12 žena i 8 muškaraca) u dobi od 38 do 87 godina. Arbanasi po dolasku u novu postojbinu u kontaktu s hrvatskom i talijanskom etničkom komponentom postupno gube povijesni etnički identitet, pa će uslijed manje brojčanosti u kontinuitetu biti podložni procesima asimilacije. Arbanasi se danas izjašnjavaju u velikoj većini kao Hrvati i tek nekolicina kao Talijani, pa se može o njima govoriti kao subnacionalnoj zajednici. U istraživanju (intervjui), Arbanasima su postavljana pitanja o dolasku njihovih predaka i sadržajima komunikacijskog sjećanja koji čuvaju ono što sami Arbanasi nazivaju duhom arbanaštva.

Ključne riječi: Arbanasi, Zadar, integracija, asimilacija, identitet.

Arbanasi of Zadar: Integration, Assimilation, Identity – from the Age of Settlement to the Beginning of the 21st Century

The paper analyses the processes of assimilation and integration in the case study of the Arbanasi of Zadar. They came to Zadar and its surroundings in the mid-18th century from the area around the Skadar Lake in then Turkish Albania. In the 2014 empirical research in Zadar, 20 Arbanasi (12 women, 8 men), aged between 38 and 87, were interviewed. Through contacts with the local Croats and Italians their historical ethnic identity continuously diminished. Today a large majority of Arbanasi are declaring themselves as Croats and only a few of them as Italians, therefore they may be regarded as a subnational community. In the research (interviews), the Arbanasi were asked about the arrival of their ancestors to the region of Zadar and about the content of the community memory, which treasures what the Arbanasi collectively call the spirit of Arbanasiness.

Keywords: Arbanasi, Zadar, integration, assimilation, identity.

Correspondence address: Dragutin Babić, Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb, e-mail: dragutin.babic@imin.hr; Šenol Selimović, Zadarski list, Grgura Mrganića 6, 23000 Zadar, e-mail: sselol1963@gmail.com.

Zadrski Arbanasi: integracija, asimilacija, identiteta – od doselitve do začetka 21. stoletja

Prispevek analizira procese asimilacije in integracije na primeru Zadrskih Arbanasov. Ti pridejo z območja Skadrskega jezera in nekdanje Turške Albanije na območje Zadra in njegove okolice sredi 18. stoletja. V empirični raziskavi leta 2014 v Zadru je sodelovalo 20 Arbanasov (12 žensk in 8 moških) v starosti med 38 in 87 leti. Po prihodu v novo domovino so bili v kontaktu s Hrvati in Italijani zaradi manjše številčnosti postopno podvrženi procesom asimilacije. Danes se Arbanasi opredeljujejo predvsem kot Hrvati in v zelo manjhnem delu kot Italijani, zato jih lahko upravičeno smatramo kot subnacionalno skupnost. V raziskavi smo Arbanase povprašali v zvezi s prihodom njihovih prednikov in vsebino kolektivnega spomina, ki čuva tisto, čemur sami Arbanasi pravijo duh arbanastva.

Ključne besede: Arbanasi, Zadar, integracija, asimilacija, identiteta.

1. Uvod

Zadarski Arbanasi se, prema vlastitim iskazima, u popisima stanovništva uglavnom izjašnjavaju kao Hrvati, a u nekim rijetkim slučajevima kao Talijani. U čemu je onda smisao ovog rada i temeljno spoznajno pitanje? U radu se želi objasniti što se to događalo sa jednom migrantskom etničkom zajednicom (Arbanasi) čiji pripadnici u novoj destinaciji, u vremenu izgradnje nacija (hrvatske, talijanske), prihvaćaju druge nacionalne identitete, ali sve do vremena ovog istraživanja, njezini pripadnici zadržavaju jako sjećanje na svoje etničke korijene, smatrajući se i dalje Arbanasima. Je li to primjer hibridnog identiteta ili je primjereniji termin subnacionalni identitet? Smatramo, iz svih spoznaja o tome, od teorijskih do empirijskih, da se u slučaju Arbanasa može govoriti o subnacionalnom identitetu, utoliko što se oni uglavnom izjašnjavaju nacionalno kao Hrvati, dok bi hibridni identitet podrazumijevao mješavinu identiteta sa podjednakom važnošću tih identiteta u autopercepciji nositelja takvog višestrukog nacionalnog identiteta. Prvi zadarski Arbanasi, kako navodi K. Krstić (1988, 10–11) dolaze u zadarski kraj 1726. godine, kao bjegunci ispred Turaka, a kraj iz kojega dolaze je pograničje između Skadarskog jezera i mora, tzv. Krajina (alb. Krahinë) koja je u doba te prve velike seobe bila dio Skadarskoga pašaluka. Sela iz kojih potječe većina izbjeglica su Šestani, Briska i Livari koja su se nalazila u blizini tromeđe između turske Albanije, Crne Gore i tzv. Mletačke Albanije, točnije Paštrovića (Krstić 1988, 11). Bolest kuge dodatno je utjecala na njihov egzodus. Turske vlasti nisu poduzimale ništa za liječenje kuge, dok su mletačke vlasti organizirale zdravstvenu službu (Krstić 1987, 7) što je također funkcioniralo kao privlačni činitelj u slučaju arbanaskih migracija. Još neke razloge ovih prisilnih migracija navodi isti autor. Tako se među tim uzrocima nalaze učestali oružani sukobi,

pljačka, palež i krvne osvete između turskih, crnogorskih i paštrovačkih sela kao i prisilno tjeranje u vojsku za rat koji je Turska vodila s Perzijom, što je također značajno utjecalo na odlazak Arbanasa. U organizaciju bijega i dolaska u novi kraj intenzivno je bio uključen Vicko Zmajević, nadbiskup barski i apostolski vizitator za Albaniju, Srbiju, Makedoniju i Bugarsku a kasnije zadarski nadbiskup (Krstić 1987, 1988). Pristigli Arbanasi smješteni su u ravnokotarskom selu Zemunik pored Zadra. Migranti su krčili zemljište, da bi od zaraslog i neuređenog polja dobili obradivo zemljište sa kojega su opskrbljivali Zadar svježim voćem i povrćem. Nakon prve, uslijedila je 1733. druga velika seoba Arbanasa u neposrednu zadarsku okolicu, jugoistočno od zadarskog poluotoka koje su, kako navodi Krstić (2011, 1), sami doseljenici prozvali Arbēneshi (hrv. Arbanasi), gdje stiže 28 obitelji sa 199 članova. Pored poljoprivrede i stočarstva, što su bila zanimanja kojima su se bavili u starom kraju, Arbanasi se počinju baviti i nekim zanimanjima koje je zadarsko i okolno tržište tražilo, kao što su zidari, mesari i trgovci (Stipčević 2011, 3). Arbanasi, pored relativno brze i uspješne funkcionalne integracije, ulaze sve više u sferu koju čine modusi normativne integracije, kao što je kulturni i politički život Zadra i Hrvatske. Od institucija u kulturi treba istaći Mušku preparandiju, osnovanu 1866. g., u kojoj su obrazovani učitelji, a krajem 19. stoljeća i druge kulturne ustanove, pa je tako 1895. u Arbanasima osnovana Hrvatska čitaonica. U Arbanasima je 1910. g. osnovana udruga pod nazivom Hrvatski sokol, čiji cilj je bio širenje hrvatskog nacionalnog identiteta. Kako je u Zadru i okolici u nekim razdobljima bila utjecajna talijanska komponenta, Arbanasi su bili često u procijepu između hrvatskog i talijanskog, prvotno etničkog a kasnije nacionalnog identiteta, da bi u dužem razdoblju sve do aktualnog vremena, hrvatski nacionalni identitet odnio gotovo potpunu prevagu. I pored takvih opredjeljenja, kulturološki su Arbanasi zadržali izrazitu posebnost, kao subnacionalni identitet koji protežira i gradi arbanaštvo kao sjećanje na svoje etničko porijeklo. Identitetska pitanja su posebno aktualna u turbulentnim, posebno ratnim vremenima, a podijeljenost Arbanasa u Drugom svjetskom ratu (talijanski vojnici – jugoslavenski partizani), utjecala je na stigmatizaciju u poslijeratnom vremenu, s kojom su se neki Arbanasi suočavali. Arbanasi su posebno ponosni na svoj doprinos hrvatskom društvu preko svojih istaknutih predstavnika u kulturi (glazba), sportu, politici i drugim sferama društva. U empirijskom istraživanju provedenom u Zadru 2014. godine, intervjuirani su Arbanasi sa ciljem dobivanja njihovih stavova i mišljenja o pitanjima sadržaja, očuvanja i prijenosa njihovog etničkog/nacionalnog identiteta, zatim saznanja o prošlosti njihovih predaka, kontinuiranu asimilaciju te problem normativne i funkcionalne integracije, kako po dolasku prvih migranata pa sve do vremena provođenja ovog istraživanja.

2. Arbanasi: asimilacija i integracija

114

2.1 Arbanasi: asimilacija i etnički/nacionalni identitet

U međunacionalnoj interakciji, koja se uvijek događa u socijalnom ambijentu obilježenom odnosima moći, nejednako raspodijeljenoj između pojedinaca i kolektiviteta, događa se dominacija nekih kolektiviteta (rasnih, vjerskih, nacionalnih) nad drugima. Asimilacija je jedan od tih procesa u kojima, uslijed dominacije (izravne ili posredne), dolazi do prihvatanja nekog drugog etničkog/nacionalnog identiteta. Asimilacija u definicijama sociologa predstavlja socijalni obrazac obilježen dodirom različitih kultura i njihovim posljedicama (Abercrombie et al. 2008), kao i usvajanje tuđih kulturnih i društvenih vrijednosti (Heršak 1998). I dok je u SAD i drugim useljeničkim zemljama (Australija, Novi Zeland, Kanada), u asimilacijskim procesima na društvenoj sceni funkcionirao model useljenik-domaćin (Živković et al. 1995), u društvima s dominantno etničkim modelom nacije (slučaj Hrvatske), pitanja i problemi asimilacije problematiziraju se u obrascu nacionalna većina-nacionalne/etničke manjine. Upravo su sociolozi u SAD (Chicago) na čelu sa R. E. Parkom u žarište svog istraživačkog interesa postavili pitanje asimilacije, a u tom su ciklusu prisutna tri temeljna stupnja postupne prilagodbe useljenika na kulturu zemlje domaćina: kontakt, akomodacija i asimilacija (Park 1950). Kontakt doseljenog i domicilnog stanovništva, najčešće je u početku doseljavanja ispitivački, sa dosta nepovjerenja pa često i međusobno konfliktan. Istraživanja ratnih migracija u Hrvatskoj (Mesić 1996; Babić 2008), pokazuju kako i u slučaju osoba iste nacionalne pripadnosti (Hrvati u Hrvatskoj, bosanskohercegovački Hrvati), u situaciji dolaska u novu destinaciju postoje slični problemi kao u slučaju kontakata pripadnika različitih nacionalnih zajednica. U slučaju zadarskih Arbanasa, u vrijeme njihovog doseljavanja, Arbanasi dolaze u kontakt sa nosiocima hrvatskog i talijanskog etničkog (nešto kasnije, u 19. stoljeću, nacionalnog) identiteta, što ih kao malobrojnu zajednicu izlaže asimilacijskim procesima. Kao i u dosta drugih slučajeva, novopridošli stanovnici donose i neke svoje vještine i dostignuća, što je činilo značajne elemente njihove kulture. Utoliko se i ovdje asimilacija miješa sa akulturacijom, koja se tretira kao interakcija različitih kultura (Sokolovska 2010), a odnosi moći uvjetuju kakav će biti međuutjecaj tih kultura (Heršak 1998). Novija istraživanja asimilaciju vide kao recipročnu, jer uključuje obostrano prilagođavanje i domaćih i migrantskih zajednica (Abercrombie et al. 2008), što pokazuje međusobnu povezanost asimilacije i akulturacije (Josipović 2014). Na primjeru Hrvatske je to posebno evidentno, utoliko što su različite etničke/nacionalne zajednice u dužem vremenskom razdoblju međusobno koegzistirale u okviru obrasca etnička/nacionalna većina-manjinske zajednice, što je primjenjivo u analizi Arbanasa i njihove akulturacije i asimilacije u Zadru i okolini. Iako asimilacija postupno mijenja sliku o sebi pojedinaca i kolektiva, identiteti se ne mijenjaju mehanički, skidanjem jednog i preuzimanjem drugoga.

Višestrukost i slojevitost individualnih i kolektivnih identiteta rezultanta je između ostalih procesa, asimilacije i akulturacije. Stoga, u analizi asimilacije jedne etničke grupe u drugi etnicitet, važno pitanje se odnosi na to što se događa s etničkim/nacionalnim identitetom? Kolektivni identiteti su raznoliki, od rasnih, vjerskih, etničkih, nacionalnih i drugih. U ovom radu analizira se nacionalni identitet, a u funkciji spoznaje subnacionalnog identiteta Arbanasa i njegovih mijena u zadnja dva i pol stoljeća, u korelaciji sa asimilacijom Arbanasa u Zadru i okolici. Nacionalni identitet se razlikuje u društvima s političkim i etničkim oblikom nacije. U prvom slučaju nacionalni identitet je istovjetan s državom i uključiv je za sve građane dotične države. Za razliku od toga, nacionalni identitet u društvima s etničkim oblikom nacije je isključiv. Nacija je, prema ovom shvaćanju, zajednica čiji članovi pretendiraju na zajedničko porijeklo, nacionalna zajednica se percipira kao proširena porodica, a zajednici/naciji se organski pripada (Smith 1998). I pored najčešće multinacionalne strukture društva/države, nacionalna država se u ovom slučaju temelji na jednoj etničkoj grupi ili naciji, koja je dobila međunarodno priznanje (Janjić 2010). Nacionalni identitet ima veći utjecaj i moć nego drugi kolektivni kulturni identiteti (Smith 1998), a također posjeduje veliku mogućnost za mobiliziranje ljudskih strasti (Rizman 2014), što je pogodno za različite oblike političke instrumentalizacije (Josipović 2012). Pitanja identiteta i njihova zbiljska pozicija u društvu, a što etničke i/ili nacionalne zajednice dijeli na većinsku/e i manjinu/e prelama se u prostorima moći, što je E. Pusić analizirao u trokutu identitet-diverzitet-kapacitet (Pusić 1995). Etničke i nacionalne manjine se prilikom očuvanja identiteta u nacionalnoj različitosti suočavaju sa dominantnijim grupama, koje su nosioci većeg kvantuma društvene moći, a to je sociokulturni ambijent koji pogoduje asimilaciji. Arbanasi su brojčano mala zajednica, koja je po svom dolasku i kasnije, suočena sa dvije znatno dominantnije etničke/nacionalne zajednice (hrvatskom i talijanskom), što je, uz neke sličnosti sa tim etnicitetima (katoličanstvo), pridonijelo ubrzanju asimilaciji. Ono što je pritom spoznajno zanimljivo, svakako je očuvanje sjećanja na prethodni etnički identitet, arbanaški, uz želju za prijenosom i očuvanjem te ponosno isticanje toga subnacionalnog markera, koji Arbanase čini posebnim korpusom, unutar, u velikoj većini hrvatskog nacionalnog entiteta.

2.2 Arbanasi: integracija i politika eliminiranja etničkih razlika

J. McGarry i B. O'Leary integraciju i asimilaciju tumače kao makropolitiku reguliranja etničkih odnosa/sukoba s ciljem eliminiranja etničkih razlika, čime se jedna etnička zajednica integrira/asimilira u novi identitet (McGarry & O'Leary 1995). S. Tatalović pak ističe razliku između integracije i asimilacije pripisujući integraciji skromniji cilj – smanjenje razlika između etničkih zajednica preko socijalizacije djece u školama, izgradnje zajedničkih stambenih naselja, adekvatne zakonske prakse i drugih načina, dok asimilacijske politike idu dalje

i zagovaraju stapanje etničkih identiteta ili u već postojeći ili u neki novi, a pri tome asimilacija može biti prirodna i prisilna (Tatalović 2003, 17). Politikama reguliranja etničkih odnosa/sukoba bave se brojni autori, a one se mogu podijeliti u dvije velike skupine: politike eliminiranja etničkih razlika i politike upravljanja tim razlikama (Tatalović 2003, 13). U ovome radu nastoji se pokazati da je u reguliranju konkretnih arbanasko-hrvatskih odnosa u Zadru, osim 'prirodne' asimilacije kroz povijest, značajnu ulogu, poglavito u razdoblju 90-ih godina 20. stoljeća, odigrala i primjena politike eliminiranja etničkih razlika. Uspostavom državne samostalnosti 1990./91. i pod utjecajem hrvatskog etnonacionalizma, na razini državne i lokalne (zadarske) vlasti, umjesto "mirotvoračkog" etabliran je "konfliktni" tip nacionalnog identiteta (Kuljić 2011, 236). Usprkos uspostavi novog formalno demokratskog, ali još uvijek demokratski deficitarnog poretka, vladajuća je politika afirmirala i primjenjivala "ideološko-etnički okvir sjećanja" (Kuljić 2011, 14) i politiku povijesti koja je potiskivanje i eliminiranje etničkih i kulturnih razlika unutar Hrvatske u korist većinskoga naroda, upotrebljavala kao politički "kapital sadašnjosti" (Bosto 2007, 39). U takvim uvjetima "etnocentrične degradacije politike i političke kulture" (Bosto 2007, 39), zadarski su Arbanasi tijekom 90-ih godina 20. stoljeća, uz menadžeriranje javne percepcije, tretirani isključivo kao pripadnici hrvatskog nacionalnog korpusa. Uspjehu takve politike identiteta Arbanasa doprinijela je u praksi i činjenica da se tijekom 90-ih godina 20. stoljeća, u razdoblju nastanka i izgradnje hrvatske državne samostalnosti, u političkoj, sportskoj, medijskoj i estradnoj javnosti afirmirao cijeli niz pripadnika ove zajednice, s time da njihov latentni i manifestni identitet nije u javnosti bio vezan za arbanašku nego za hrvatsku nacionalnu zajednicu.¹

S. Tatalović navodi da je asimilacija proces koji se ostvaruje u svim društvima i u svim državama, ali s različitom dinamikom, s time da prirodna asimilacija ima veći intenzitet što je država demokratskija i što je društvo otvorenije za sve vrste razlika među ljudima uključujući i etničke, vjerske i jezične. U prilog toj tvrdnji autor navodi primjer Šveđana u Finskoj gdje je npr. 1920. godine broj Šveđana iznosio 11 posto ukupnog stanovništva Finske da bi se taj udio u ukupnom stanovništvu danas smanjio na 6,2 posto ili oko 300 tisuća stanovnika (Tatalović 2003, 17). Za proces asimilacije Arbanasa u hrvatski etnički/nacionalni korpus ne bi se empirijski moglo primijeniti ovo objašnjenje jer je ova etnička zajednica proces izgradnje i dovršavanja svog hrvatskog identiteta ozbiljila u razdoblju jugoslavenske države i njezine politike, a poglavito u prvom desetljeću hrvatske državne samostalnosti. U slučaju zadarskih Arbanasa, dakle, prije bi se moglo reći da je u pitanju kombinacija prirodne asimilacije kroz povijest² i etnocentrične politike povijesti i identiteta nove hrvatske države i lokalnih vlasti u 90-im godinama prošloga stoljeća.

Pokazuje se, u tom smislu, primjerenijim promišljanje koncepta integracije koje nudi britanski politički teoretičar D. Miller. Njegovo razlikovanje socijalne, građanske i kulturne integracije ukazuje da stupanj i dinamika integracije i(li) asimilacije ne ovisi nužno o stupnju demokracije/autoritarnosti društva u

kojoj živi neka (etnička) zajednica, već poglavito o čimbenicima koji nisu immanentno vezani uz karakter i oblik političkog sustava i(li) tipa vladavine. Socijalna integracija, po Milleru, opisuje obrazac ponašanja. Ljudi koji žive na određenom prostoru socijalno su integrirani u onoj mjeri u kojoj imaju interakciju s drugima u različitim društvenim kontekstima: npr. dok rade, posluju jedni s drugima, posjećuju iste klubove, pridružuju se istim udruženjima, žive kao susjedi i razgovaraju prilikom susreta, itd. Naime, za punu integraciju ljudi u neku zajednicu nije dovoljno tek njihovo zaposjedanje nekog fizičkog prostora, a da su u tome prostoru odijeljeni u zasebnu socijalnu grupu (Miller 2016, 132). Arbanaska zajednica je do kraja Drugog svjetskog rata i poraća funkcionirala kao zatvorena socijalna zajednica u odnosu na većinsko talijansko³, a potom i slavensko stanovništvo u gradu (ženidbene veze, tradicijska kultura, kolektivno sjećanje), ali je stupanj njezine interakcije sa širim društvenim kontekstom postajao sve intenzivniji uslijed gospodarskih, kulturnih i političkih promjena u Zadru koje su uslijedile nakon Drugog svjetskog rata. Građanska integracija podrazumijeva zajednička načela i norme što ih pripadnici jedne zajednice dijele s ostalima, a koji upravljaju njihovim društvenim i političkim životom. Miller ističe kako članovi te zajednice ne dijele s ostalima tek predanost demokraciji kao nekom apstraktnom načelu, već dijele i razumijevanje o tome što znači ponašati se kao demokrat, kako treba iskoristiti glasačko pravo, kako političke rasprave trebaju izgledati, i sl. (Miller 2016, 133). Građanska integracija ne podrazumijeva da svi članovi zajednice trebaju imati iste ciljeve, bilo u politici ili u drugim sferama života, ali ih ovaj aspekt integracije navodi da imaju iste poglede o tome na koji način se mogu ti ciljevi slijediti te unutar kakvih pravila mogu biti ostvareni.

Na kraju, ljudi su i kulturno integrirani kada dijele zajedničku kulturu, što može značiti da zagovaraju iste vrijednosti i imaju ista iskustva ili pak imaju zajednički kulturni identitet. Miller navodi primjere za kulturnu integraciju koja se može očitovati tako što ljudi uživaju u istim televizijskim programima ili filmovima, čitaju iste novine ili knjige, slušaju istu glazbu ili se pak identificiraju s istom religijom, istim gradom (u slučaju Arbanasa npr. biti Zadrani) ili pak istom nacijom. Cinjenica da su Arbanasi doselili na zadarsko područje kao katolički Albanci, da su tijekom nepuna tri stoljeća gotovo u potpunosti potisnuli svoj materinji jezik i identificirali se kao Zadrani i Hrvati, potvrđuje, pored socijalne i građanske, i njihovu konačnu kulturnu integraciju u hrvatski nacionalni korpus⁴.

3. Empirijsko istraživanje (intervjui)

3.1 Metodologija

Intervjui sa zadarskim Arbanasima provedeni su u studenom 2014. godine u Zadru. U istraživanju su korišteni kvalitativni polustrukturirani intervjui sastavljeni od petnaest pitanja na koja su intervjuirani odgovarali u prosjeku oko

trideset minuta. Intervjuirano je ukupno dvadeset (20) zadarskih Arbanasa, od čega dvanaest (12) žena i osam (8) muškaraca. Dob intervjuiranih se kretala od tridesetosam (38) do osamdesetsedam (87) godina. Istraživači su namjeitali intervjuirati i mlade pripadnike ove subnacionalne zajednice, no to se nije dogodilo, a razlog treba tražiti u manjem interesu ove dobne skupine za sve aktivnosti koje se tiču ove subnacionalne zajednice. To pokazuje da postoji problem u aktiviranju mlađih pripadnika zajednice na očuvanju identiteta Arbanasa. Pristanak intervjuiranih Arbanasa olakšali smo posredstvom i prethodnom komunikacijom s aktivnim članom arbanaške zajednice, što je omogućilo bolji prihvat istraživača i potaknulo intervjuirane na uključivanje u razgovor sa većim povjerenjem. Sudionici intervjuja su predloženi od aktivnog člana u arbanaškoj zajednici, a kriteriji pri tome su bili, aktivno sudjelovanje u samoj zajednici i njezinim udrugama, te poznavanje prošlosti ali i aktualnih događanja koji se tiču zadarskih Arbanasa. Među intervjuiranima su i neke osobe koje nisu aktivne u udrugama i u javnom životu, a to su uglavnom starije osobe. Pitanja u intervjuima su bila usmjerena na samo porijeklo zadarskih Arbanasa, zatim na razloge i motive njihovog dolaska u Zadar i okolicu, kao i sjećanja intervjuiranih na te događaje, posredstvom usmene komunikacije (komunikacijsko) ili poznavanjem građe iz pisanih izvora i spomeničke baštine (kulturalno sjećanje). Nakon toga slijede pitanja o aktualnom stanju i perspektivi ovog (sub)nacionalnog identiteta. Što čini sadržaj arbanaštva? Koliko Arbanasi čine na očuvanju svoga identiteta, a koje su pritom otegotne i olakotne okolnosti? Koliko Arbanasa još govori arbanaški jezik i što im jezik njihovih predaka znači u aktualnom vremenu? Je li arbanaški jezik još uvijek značajan segment njihovog kolektivnog identiteta? Postoje li arbanaške udruge i jesu li Arbanasi aktivni u udrugama, te koliko poznati Arbanasi pridonose održavanju njihove posebnosti u Zadru i okolici? Koliko su intervjuirani aktivni u tim udrugama i imaju li ove aktivnosti perspektivu? Jesu li Arbanasi doživljavali kakve neugode u svakodnevnom životnim situacijama, da li su bili stigmatizirani i ima li razlike u odnosu na društvene i političke poretke kao i države koje su intervjuirani promijenili u toku svoga života ili su im naznačena iskustva prenesena komunikacijskim sjećanjem? Ima li, što je temeljno pitanje u ovom radu, arbanaštvo perspektivu (kao subnacionalni identitet), kako u bližoj tako i u daljoj budućnosti i može li se taj, kako intervjuirani Arbanasi ističu, duh arbanaštva očuvati, usprkos svim teškoćama i društvenim procesima koji ga ugrožavaju, ponajprije onih poput asimilacije i akulturacije? U kakvoj su vezi pripadnost hrvatskom nacionalnom identitetu i arbanaška tradicija, pripadnost jednom kulturološkom ozračju, koji svoje izvorište ima u sjećanju na dolazak zadarskih Arbanasa i očuvanje njihove posebnosti, uglavnom unutar hrvatskog etničkog korpusa? Nadalje, pitanja obuhvaćaju socioekonomsku dimenziju u životu Arbanasa, posebno aspekte integracije u društvo prijema, od doseljavanja do vremena provođenja ovog istraživanja. Istraživanjem su obuhvaćeni stereotipi, predrasude i stigme, te arbanaška baština, jezik i drugi

činioci njihovog identiteta. Organiziranost i sudjelovanje pripadnika važno je za svaku zajednicu u sprečavanju asimilacije, što je sadržano u nekim pitanjima iz intervjua. Nacionalno izjašnjavanje i perspektiva arbanaške zajednice bili su zastupljeni u pitanjima provedenog intervjua. Obrada i interpretacija njihovih odgovora supsumirana je u dvije tematske cjeline i to: Identitet: jezik, baština, sjećanje i Integracija, organiziranost, udruge, arbanaški brand. Kao oznake za kazivače koriste se spol, godine života i zanimanje, za što su kazivači dali svoj pristanak.

3.2 Identitet: jezik, baština, sjećanje

Asimilacija Arbanasa je uznapredovala do stupnja u kojem ovaj u vrijeme doseljenja u Zadar i okolicu, etnički identitet, prerasta u subnacionalni, a njegovi pripadnici, iako kako kažu u duhu Arbanasi, izjašnjavaju se uglavnom kao Hrvati i tek u pojedinim slučajevima kao Talijani. Pitanja jezika, materijalne i duhovne baštine, uz različite sociokulturne obrasce koji su segment njihovog kolektivnog imaginarija, čine identitetsku strukturu ove subnacionalne skupine. Kako su Arbanasi od posebne etničke zajednice, postupno postajali Hrvati, Talijani ili eventualno neki drugi i koji su to sociokulturni, politički i gospodarski procesi, uz uključenost/isključenost Arbanasa iz tih procesa, tome pridonijeli? Što o tome kažu intervjuirani Arbanasi?

Ima tek 4 do 5 obitelji u kojima djeca danas govore najprije arbanaški, a onda hrvatski. U mojoj generaciji se do prvog osnovne govorilo samo arbanaški, do polaska u školu. Moj sin nešto razumije, a kćer baš ništa. Ja arbanaški razumijem sto posto, ali treba mi neko izvjesno vrijeme da vratim govor, dakle ne govorim ga tečno (žena, 62 g., umirovljenica).

Primarna socijalizacija, posebno unutar obitelji, najvažniji je činilac interiorizacije jezične baštine svake etničke grupe, posebno u slučaju useljavanja u drugačiju sociokulturnu i lingvističku sredinu. Intervjuirana Arbanaška to potvrđuje, ističući pritom promjene u obiteljskoj socijalizaciji u svega nekoliko desetljeća. I dok je ona poznavala arbanaški jezik, već njezina djeca slabo ili nikako komuniciraju na arbanaškom. Slično saznajemo i od idućeg intervjuiranog, koji o tome kaže: "Mala grupa starijih ljudi govori arbanaški, ja govorim talijanski i arbanaški" (muškarac, 63 g., strojobravar). Još jedan intervju pokazuje kakva je situacija sa arbanaškim jezikom u vremenu intervjuiranja:

Ja sve razumijem, a govorim recimo oko 50 posto i to zato što ne prakticiram taj jezik. Mama mi apsolutno sve govori, a sestra sve razumije, ali ne govori. Moj prvi rođak (sin od mamine sestre) koji je 1947. godište, sve razumije i govori. Generacija moje djece – ništa (muškarac, 60 g., umirovljenik).

Arbanasi u intervjuima ističu značaj baštine, kako u obliku materijalne infrastrukture tako i njezine simboličke i identitetske funkcije, što je sačuvano u kulturalnom i komunikacijskom sjećanju. Zašto je baština važna u vremenu globalizacije i koji je smisao vraćanja u bližu i dalju prošlost, posebno onih društvenih grupa i/ili zajednica koje u prostorima moći nemaju dovoljan kapacitet za punu afirmaciju svoga kolektivnog identiteta u mrežama diverziteta kojima su okruženi (Pusić 1995). Na to pitanje jedan autor daje sljedeći odgovor: "Baština je toliko važna jer vrijedi kao suprotnost prolaznosti; smisao očuvanja baštine je u prkošenju prolaznosti svega. Očuvana područja i stari predmeti daju nam osjećaj povezanosti s prošalošću" (Jezernik 2014, 50). I dalje o značaju baštine od intervjuirane Arbanaške saznajemo: "Od baštine, mislim da je najvrednija ona duhovna, ostali smo u duhu Arbanasi" (žena, 77 g., umirovljenica). Baština u svom materijalnom aspektu, kao važan segment kulturalnog pamćenja, prisutna je u slijedećem intervjuu: "Glavna crkva je ta baština, zatim je tu groblje koje nam je neshvatljivo oduzeto, prije petnaestak godina su maknuli nadgrobne spomenike. Grobovi su preseljeni, tu su bili samo Arbanasi. Udar je to na identitet Arbanasa" (muškarac, 76 g., brijač). Važnost jezika, kao i ukupnost duhovnih vrijednosti sažeti u duh arbanaštva naglašeni su u narednom intervjuu:

Duhovne vrijednosti vidim u tome što sam i za vrijeme Italije i nakon oslobođenja uvijek u duhu ostao Arbanas. Imam dvoje djece, jedan živi u Milanu (Italija), drugi u Lyonu (Francuska), obojica govore arbanaški, a uz to, talijanski, hrvatski i francuski (muškarac, 87 g., umirovljenik).

O značaju arbanaštva ali i stereotipima, stigmama pa i diskriminaciji, od nekoliko intervjuiranih pripadnika arbanaške zajednice doznajemo: "Moj sin je se tetovirao: Tu sam se rodio i tu ću umrijeti i to na arbanaškom. Očevi su ponosni na arbanaško porijeklo, gledajući rodbinski" (muškarac, 63 g., strojobravar).

Mogu slobodno reći da sam Arbanas, međutim to, kao i prije, odmah uspoređuju sa Šiptarima, tako da smo i prije i poslije imali taj predznak šiptari. Prije smo bili malo zakinuti jer smo bili kao leglo fašista, kriminala, itd. (muškarac, 42 g., vjeroučitelj).

"Dok sam igrao nogomet u Splitu, bio sam ustaša, fašista i šiptar. Uvijek jedna te ista priča. Mi smo ponosni što smo igrali nogomet za Arbanase" (muškarac, 63 g., strojobravar). O perspektivi zadarskih Arbanasa, intervjuirani kažu slijedeće:

Mislim da će se značenje o porijeklu svesti na činjenicu da će se izjašnjavati po pripadnosti Arbanasima, ali neće puno znati o tome jer ni današnja generacija mlađe populacije ne pokazuje veliki interes za istraživanje svog porijekla i očuvanje arbanaškog jezika (žena, 40 g., učiteljica razredne nastave).

Perspektiva ove subnacionalne zajednice u interpretaciji intervjuiranih ne doima se nimalo optimističnom, naprotiv. Asimilacija je već završena, samo što ostaje kod Arbanasa sjećanje na identitet. Utoliko, što pokazuje naredni intervju, materijalna a posebno duhovna baština, Arbanasima znači i više nego pripadnicima nekih etničkih zajednica koje imaju snažno razvijen kolektivni identitet i osjećaj etničke pripadnosti. Intervjuirani Arbanasi ističe:

Duhovne vrijednosti su više izražene nego materijalne. Arbanasi nisu nasrtljivi, usprkos pričama koje su nekada o njima kružile da su agresivni. Oni zapravo imaju osjećaj za pravdu. Crkva Gospe Loretske je, recimo, važan spomenik kulture. Kraj crkve je nekada bilo arbanaško groblje, sada ga više nema. Tu je i fontana, meni ona najviše znači, to je najstariji mul u Zadru, još iz 16. stoljeća. Otočić Sveti Klement je također jedan znamen, na njemu je nekoć bila i crkva. Na terenu hotela Kolovare pronađene su vrlo stare nekropole (muškarac, 64 g., likovni pedagog).

Asimilacija je u slučaju zadaraki Arbanasa skoro završen proces, ako se referiramo na etničnost ove zajednice. Njihovo izjašnjavanje pokazuje da su pripadnici arbanaške zajednice, prema nacionalnom izjašnjavanju u velikoj većini Hrvati a tek u pojedinačnim slučajevima, Talijani. I pored toga, njihovo arbanaštvo čini važan segment njihovog kolektivnog identiteta, onu posebnost na koju su ponosni i koje se ne odriču, utoliko se to može definirati kao subnacionalni identitet. Identitet Arbanasa se postupno pretvarao od etničkog u subnacionalni, paralelno sa formiranjem hrvatske (i talijanske) nacije, a malobrojnost zadaraki Arbanasa u okruženju u kojem je dominirala hrvatska ili talijanska nacionalna/državna komponenta, najviše je utjecala na ove promjene. Slojevitost individualnih i kolektivnih identiteta, koji se međusobno prožimaju i u konačnici čine jedan i jedinstven identitet pojedinca (Maalouf 2002), pokazuje da arbanaški subidentitet, iako u nacionalnom smislu za ovu zajednicu nije dominantan, čini važan segment njihovog kulturalnog i što je za identitet i njegovo samoodređenje posebno važno, i njihovog komunikacijskog sjećanja. Ako je jezik jedno od važnijih obilježja neke etničke zajednice, a od 18. st. taj segment nacionalnog identiteta ima počasno mjesto (Bugarski 2010), i nosilac je nekih vrijednosti (Katičić 1992), tada se kod Arbanasa asimilacija događa u korelaciji sa nestajanjem arbanaškog jezika. Na primjeru Arbanasa može se uočiti kako etnija gubi svoj identitet u korelaciji sa svođenjem poznavaoaca jezika na nekolicinu pripadnika i njegovo postupno nestajanje. To je proces asimilacije na djelu, uz postupno ali uskoro i potpuno preuzimanje drugog etničkog/nacionalnog identiteta, u ovom slučaju uglavnom hrvatskog. Ili kako o tome piše D. Škiljan, simbolički aspekt jezika je važan za zajednicu, ali se jezik održava znatno bolje ukoliko je na djelu njegova komunikacijska funkcija. U slučaju samo simboličkog značenja jezika (slučaj Arbanasa), rezultati održanja jezika su znatno slabiji, “ /.../ a manjinska jezična zajednica se mnogo brže raspada ako se referira uglavnom na simboličku a ne i komunikacijsku dimenziju

jezika" (Škiljan 2002, 214). Za Arbanase, duhovna i materijalna baština važni su identitetski sadržaji, njihovi korijeni koji ih povezuju sa pretcima i čine onu posebnost u okviru šireg nacionalnog identiteta na koju su Arbanasi ponosni, a nazivaju ga duhom arbanaštva.

3.3 Integracija, organiziranost, udruge, arbanaški brand

Za očuvanje, prijenos i afirmaciju etničkog/nacionalnog identiteta, pored primarne socijalne sfere u kojoj dominira komunikacijsko sjećanje pripadnika zajednice, važna je i institucionalna sfera, u kojoj dominira kulturalno sjećanje, u obliku spomenika, groblja, muzeja, knjiga i drugih sličnih artefakata koji čine infrastrukturu za taj oblik identitetske prezentacije. Koliko su Arbanasi organizirani u vremenu provođenja ovih intervjua, a kakva je povijest kulturalnog sjećanja pripadnika ove subnacionalne zajednice i kako to čini arbanaški identitet ili ono što sami Arbanasi imenuju kao duh Arbanasa a što može funkcionirati kao brand ove subnacionalne zajednice i usporiti njihovu asimilaciju, uglavnom u većinski etnički/nacionalni supstrat, onaj hrvatski. Poznati Arbanasi, posebno oni iz društva spektakla (Debord 1999), doprinose brendiranju arbanaškog identiteta, a među njima je najviše glazbenika. Tako od intervjuiranog pripadnika ove zajednice o tome saznajemo:

Bilo ih je i ima ih još i danas onih koji su poznati među Arbanasima. Josip Đerđa je bio ministar u socijalizmu, zatim Ivo Perović, obitelj Matešić (Bertol, Bepo, Ante), zatim košarkaš Pino Đerđa, Mladen Grdović, Zoran Jelenković, Đani Maršan, Tomislav Ivčić, sve pjevači. Arbanasi su nadareni za pjevanje. U svakom slučaju ovi nabrojani i drugi pridonose identitetu Arbanasa (muškarac, 76 g., brijač).

Udruge Arbanasa imaju poseban značaj u afirmaciji arbanaštva i omogućuju Arbanasima komunikaciju o njima, bez čega nema identitetskih naracija. Jedna Arbanaška o tome kaže: „Ja sam uključena u udrugu penzionera Arbanasa. Sas-tajemo se srijedom u Udruzi umirovljenika Arbanasa. Tu je zbor pjevača Pieta, crkveni zbor Vicko Zmajević. Suradnja između tih udruga postoji, samo jedna ne surađuje“ (žena, 70 g., knjigovođa). Kako su se politički poretci odnosili prema arbanaškom jeziku, njegovoj školskoj upotrebi, a time i prema Arbanasima, u intervjuu sa Arbanaškom doznajemo:

Arbanasi od svoga dolaska za Mlečana, nisu imali škole. Za Austrije, bilo je dva sata tjedno arbanaškog jezika. Za vrijeme Italije, krivo te je netko gledao ako si govorio arbanaški. Za Titove Jugoslavije nije bilo ništa zabranjivano, za vrijeme Tita sam se najbolje osjećala. Nije bilo problema (žena, 77 g., umirovljenica).

Stigmatizacija, destigmatizacija i restigmatizacija u blažem obliku, sve to u korelaciji sa socijalističkim društvom i kasnije, tranzicijom u demokratski više-

stranački sustav i samostalnu hrvatsku državu, objašnjeno je u narednom intervjuu:

123

Mi se kao obitelj nikada nismo ustručavali reći tko smo. U socijalizmu je to imalo negativan predznak, poistovjećivali su nas s fašistima, s okupatorskom talijanskom vlašću i sl. U ovoj državi ta se stigmatizacija razbila. Zahvaljujući učešću Arbanasa u političkom životu i u Domovinskom ratu, taj se loš predznak izgubio. Osjetio sam doduše jednu ljubomoru spram nas Arbanasa jer su u jednom trenutku Arbanasi konačno došli na vidjelo, kao npr. Duka, Kalmeta, Bajlo Edo, moj brat i drugi (muškarac, 52 g., prosvjetni djelatnik).

Probleme nedovoljne prihvaćenosti, marginalnog statusa, u korelaciji sa Talijanima i njihovim odlaskom u Italiju u kontekstu Drugog svjetskog rata, iznosi jedna Arbanaska u svom intervjuu: "Kad sam bila mlada, bilo je potcjenjivanje tih Arbanasa, pravi Zadrani su bili Zaratini, većinom su otišli u Italiju, poslije su se Arbanasi spojili sa Zadrom. Arbanas, kurbin pas" (žena, 70 g., knjigovođa). O konkretnim aktivnostima, načinu rada i usporedbi sa drugim sličnim arbanaškim udrugama, pripadnik jedne od tih udruga navodi: "Ja sam član udruge Vicko Zmajević. Tu sam u odboru, nastojimo na kulturnom polju održati, njegovati našu tradiciju, identitet. Čistili smo fontane, uređivali plažu /.../ " (muškarac, 64 g., likovni pedagog). Razliku između materijalne baštine, koja je u značajnoj mjeri naslijeđena i one duhovne, za koju intervjuirani smatra da je autohtoni konstrukt Arbanasa koji se prenosi poput drugih oblika tradicije, nalazimo u slijedećem intervjuu:

Materijalnu baštinu naslijedili su od Venecije, Mletaka. To su pojedine građevine koje su se nalazile ili se još nalaze u Arbanasima, te arhiv u župnoj crkvi. Duhovno nasljeđe je jedna jaka tradicija koja se održala sve do danas. Održala se upravo radi jedne zatvorene sredine koja je vladala u mjestu do 90-ih godina 20. stoljeća (muškarac, 42 g., vjeroučitelj).

Utoliko, što pokazuje naredni intervju, materijalna a posebno duhovna baština, Arbanasima znači i više nego pripadnicima nekih etničkih zajednica koje imaju snažno razvijen kolektivni identitet i osjećaj etničke pripadnosti.

Iz odgovora intervjuiranih ispitanika na pitanje o tome što znaju o podrijetlu i dolasku Arbanasa na zadarsko područje, razvidno je da arbanaška identifikacija s hrvatstvom ima značajno uporište u religijskom, odnosno u zajedničkom katoličkom identitetu. Jedna ispitanica (žena, 50 godina, stručna suradnica u nastavi) na to pitanje odgovara između ostalog: " /.../ doveo ih je biskup Vicko Zmajević, Turci su ih htjeli prevesti na islam, Arbanasi su katolici". Ispitanik, Arbanas, (muškarac, 38 godina, turistički komunikolog) pak odgovara: "Kao katolici bježali su pred Turcima, pomoć u organizaciji selidbe u zadašnji Zadar dao im je nadbiskup Vicko Zmajević". Proces naturalizacije⁵ Arbanasa u novoj

domovini, usprkos jezičnoj barijeri i tradicijskim obilježjima koja su ih razlikovala od mletačke civilizacije, odvijao se nakon doseljenja uglavnom u tolerantnom ozračju, prvenstveno zbog aspekta njihove kulturne integracije. Prešavši na područje tadašnje Mletačke Republike (Zadar), na graničnom području dviju oprečnih kulturno-političkih i religijskih sustava (Republike Venecije i Osman-skoga carstva), Arbanasi su primljeni, zbrinuti i tretirani, poglavito od strane crkve i tadašnje lokalne uprave, poglavito kao pripadnici zajedničke religijske kulture.

Značaj identifikacije sa zatečenom kulturom u prostoru doseljenja, Arbanasi prenose i komunikacijskim i kulturalnim sjećanjem (Assmann 2006) sve do danas. Na pitanje o tome što im kao Arbanasima predstavlja baština, ispitanici većinom ističu svoju župnu crkvu. "Baština je važna za nas Arbanase, to je naš identitet, njome se ponosimo. Tu je crkva, spomenik, fontana, sv, Klement" (žena, 70 godina, knjigovotkinja). Aktualni identitet zadarskih Arbanasa koji se već preoblikovao u tip subnacionalnog hrvatskog identiteta, vuče svoje daljnje podrijetlo i u njihovoj, kako to naziva D. Miller, socijalnoj integraciji. Uspješna i dinamična socijalna integracija Arbanasa u novi društveni prostor temeljila se prvenstveno na njihovim zanimanjima kojima su se bavili (uglavnom poljo-privreda i obrtništvo), i koja su bila komplementarna s tradicijom, navikama i potrebama kraja u koji su se doselili. Jedan od intervjuiranih ispitanika navodi zanimanja kojima su se bavili doseljeni Arbanasi: "Bavili su se zemljoradnjom, bili su težaci. Od zanata tu su bili kovači, postolari, zidari, mehaničari. Poslije je sve to zamrlo" (muškarac, 63 godine, strojobravar). Gospodarske aktivnosti koje su donijeli iz staroga kraja, ponajprije poljodjelstvo, zahvaljujući kvalitetnoj zemlji i povoljnoj klimi na području Zadra, ubrzali su socijalnu integraciju Arbanasa koji će vrlo brzo postati značajni opskrbljivači grada voćem i povrćem. U gospodarsko-socijalnoj interakciji s novom društvenom okolinom, Arbanasi su bili prožeti i građanskom integracijom koju Miller opisuje kao prihvaćanje društvenih i političkih načela, normi i vrijednosti od strane pripadnika neke zajednice.

Udruge Arbanasa (pjevačke, plesne, sportske, jezične i druge) okupljale su u prošlosti i još uvijek okupljaju pripadnike te subnacionalne zajednice, a putem tih aktivnosti oblikuju i prenose kroz vrijeme arbanastvo kao specifičan identitet u okviru šireg nacionalnog identiteta. Udruge građana, kao važan segment civilnog društva predstavljaju socijalni kapital kako za njihove neposredne aktere, tako i za šire društvo, svojom umreženošću u društvenu strukturu, u ovom slučaju hrvatskog društva. Putem tih mreža, kako ističe B. Šalaj, pojedinac može poboljšati svoj status i realizirati vlastita postignuća na različitim područjima (Šalaj 2007). Kod Arbanasa je posebno prepoznatljiva estradna sfera, od politike do glazbe i sporta, u kojima su Arbanasi postali vrlo prepoznatljivi. Afirmacija pojedinaca iz ove subnacionalne zajednice omogućuje identifikaciju onih manje poznatih i anonimnih pripadnika zajednice, a što

Arbanasi u intervjuima reflektiraju kao ponos i značenje pripadnosti ovoj zajednici. U udrugama, posebno u onoj koja promiče arbanaški jezik, bilo je na tečaju jezika uključeno dosta najmlađih pripadnika ove zajednice, što ukazuje na namjeru da se arbanaški očuva i prenese mladim generacijama. Arbanaški jezik kao i sami Arbanasi, bili su u različitim političkim poretcima stigmatizirani, kako iz talijanske tako i iz hrvatske perspektive. Stigma je svojevrsni društveni biljeg (Abercrombie et al. 2008), a za osobe koje zbog nekih svojih atributa riskiraju punu prihvaćenost u društvu, može se reći da imaju stigm (Swim & Hyers 2001). Stigmatizacija Arbanasa u korelaciji je s različitim društvenim a onda i međunacionalnim sukobima, kao i sa percepcijom/ocjenom njihove uloge od protagonista tih zbivanja. Uz to, Arbanasi su manjinska zajednica, što je najčešće dovoljno barem za benigniji, a često i onaj teži oblik stigmatizacije. Arbanasi su ponosni na duhovnu i materijalnu baštinu koja čini važan identitetski supstrat ove subnacionalne zajednice. Pojam baština, etimološki vuče porijeklo od očevine, nasljeđa od strane oca i predaka. U suvremenom rječniku izraz je poprimio opće značenje nasljeđa, što se odnosi na “ /.../ ukupnost iz prošlosti sačuvanih i njegovanih kulturnih dobara, pogotovo kad se govori o nasljeđu etnija i drugih narodnosnih skupina; pritom se primjećuje utjecaj novije američke složenice *ethnic heritage* (etnička baština)” (Heršak 1998, 19). Za Arbanase, materijalna baština su različite građevine koje u njihovom kolektivnom imaginariju imaju oznaku identiteta (crkva, groblje, fontana), pa i u slučajevima kada nekih od tih spomenika kulture više i nema (groblje). Duhovna baština je njihov osjećaj pripadnosti, svojevrsni simbolički etnicitet, koji intervjuirani nazivaju duhom arbanaštva. Na razini socijalne, građanske i kulturne integracije (Miller 2016), može se konstatirati da su Arbanasi uspješno integrirani u hrvatsko društvo, a svoju posebnost u okviru šireg društva doživljavaju kao važan simbolički kapital, koji ih prvenstveno asocira na njihove etničke korijene.

4. Zaključak

Na primjeru integracije i asimilacije Arbanasa u Zadru i okolici, mogu se analizirati i interpretirati sociokulturne promjene u procesu transformacije ove zajednice od etničke, što su Arbanasi bili po svom dolasku u Zadar i okolicu, sredinom 18. stoljeća, pa do subnacionalne zajednice, što su Arbanasi u odnosu na nacionalni identitet, u vrijeme provođenja ovog istraživanja. Što je sve utjecalo na promjenu autopercepcije Arbanasa i kako su na društvenu dinamiku, posredstvom komunikacijskog i kulturalnog sjećanja u intervjuima prezentirali sami Arbanasi? Arbanaška je zajednica do kraja 19. stoljeća još iskazivala zanimanje za događaje u svojoj staroj domovini te se putem javnih skupova i drugih aktivnosti poistovjećivala i(li) solidarizirala s albanskim narodom i državom Tijekom 20. stoljeća Arbanasi su bili pod utjecajem četiri politike identiteta: austrougarskom, talijanskom, jugoslavenskom i hrvatskom.

Već u razdoblju austrougarske vladavine gotovo je okončan proces eliminiranja albanskog identiteta u samotumačenju arbanaške zajednice, iako su u to vrijeme još zabilježene neke inicijative o pokretanju njihovih glasila na albanskom jeziku, međutim Arbanasi su s nacionalnog gledišta medijski već percipirani kao “pravi unicum na svijetu” jer se “jedan dio seljana smatra Talijanima, drugi Hrvatima, a opet svi hoće da su Arbanasi” (Obzor, popodnevno izdanje, 1912). U razdoblju talijanske vladavine u Zadru (1920.–1943.), jedan značajan dio arbanaške zajednice iskazao je političko-građansku naklonjenost Kraljevini Italiji⁶ iako su službeno tretirani kao pripadnici albanske zajednice. No, integracija dijela Arbanasa u talijansko društvo bila je tako uznapredovala da je rezultirala iseljavanjem dijela ove zajednice u Italiju nakon završetka Drugog svjetskog rata kada je Zadar međunarodnopravno došao u sastav jugoslavenske države. Politika socijalističke Jugoslavije, izgradila je skeptičan odnos prema Arbanasima koji su politički percipirani kao poklonici talijanstva i fašizma, pa je u razdoblju do 1990. vrijednosno-normativno orijentiranje ove zajednice prepušteno zatvorenom svijetu obiteljskih narativa i njihovih privatnih povijesti. Sa stanovišta očuvanja i izgradnje identiteta Arbanasa, razdoblje jugoslavenske države od 1945. do 1990. može se definirati kao doba plutajuće praznine (Vansina 1985) u kojemu nije došlo do organiziranog, od političke zajednice podržavanog kulturalnog sjećanja koje bi afirmiralo podrijetlo, identitet i značaj ove zajednice za društveni život grada i države. Taj polustoljetni floating gap izazvao je kod Arbanasa svojevrsnu identitetsku nirvanu, a što je imalo za posljedicu tihi proces prirodne asimilacije zajednice, prvenstveno kroz aspekt socijalne integracije (Miller 2016) u hrvatski nacionalni korpus.⁷

Nastankom i izgradnjom samostalne hrvatske države u 90-im godinama 20. stoljeća, Arbanasi su se suočili s velikim izazovom u samotumačenju, tj. identitetskoj samopercepciji vlastite zajednice. Za razliku od identitetske plutajuće praznine prethodnog razdoblja jugoslavenskog socijalizma, sada u novim okolnostima formalne demokracije, ali pod pritiskom hrvatskog etnonacionalizma, Arbanasi su bili izloženi novoj politici identiteta novonastale hrvatske države. Politika povijesti i identiteta koju je službeno zagovarala Hrvatska demokratska zajednica kao vladajuća politička stranka u Zadru tijekom 90-ih godina, s jedne je strane afirmirala i podržavala izlazak Arbanasa iz plutajuće praznine i njihovo aktivno organiziranje, udruživanje i djelovanje kroz organizirano sjećanje na podrijetlo, ali je s druge strane ta ista politika identiteta i politika povijesti, snažno favorizirala narativ o Arbanasima kao pripadnicima hrvatske etničke i nacionalne zajednice. Sudjelovanje Arbanasa u obrani Hrvatske, aktivno djelovanje poznatih Arbanasa u političkim strankama desnoga centra i desnice, politička i medijska afirmacija pojedinaca iz redova ove zajednice koji preko glazbe, estrade, publicističkog rada ili sporta doprinose promoviranju određene politike i vladajuće političke ideologije, bile su samo neke od vladajućih strategija oficijelne promocije hrvatskog identiteta zadarskih

Arbanasa. Politika eliminiranja (etničkih/nacionalnih) razlika između Arbanasa i Hrvata, imala je opće uporište u političkoj zbilji 90-ih godina u kojoj je Hrvatska formalno funkcionirala kao demokratski institucionalizirana država sa slobodnim tržištem u sferi ekonomije, ali u čijoj se kulturnoj sferi kolektivno sjećanje i odnos prema prošlosti i pluralizmu identiteta nisu temeljili na kulturno-historijskim razlozima nego su “pervetirali u političko gorivo” (Bosto 2007, 39). Nakon dugog povijesnog procesa prirodne, nenasilne asimilacije arbanaske zajednice u hrvatski nacionalno-kulturni prostor, koji se, kao što smo pokazali, odvijao unutar različitih državno-političkih cjelina u čijem se sastavu nalazio grad Zadar, oblikovanje njihova dominantno hrvatskog nacionalnog identiteta dovršeno je tijekom 90-ih godina 20. stoljeća. Rezultat je to sinergije dvaju procesa: socijalne, građanske i kulturne integracije Arbanasa u hrvatski entitet, s jedne strane, te politike eliminiranja etno-kulturnih razlika između Arbanasa i Hrvata koju je provodila lokalna i državna vladajuća nomenklatura tijekom 90-ih godina 20. stoljeća. Drugim riječima, rezultat je to sinergije prirodne asimilacije, s jedne, i politike povijesti te politike identiteta, s druge strane.

Procesi asimilacije i akulturacije počinju već samim dolaskom Arbanasa. Pritom, afirmativni činioci su katolička vjeroispovijest, što je korespondiralo sa vjerskom tradicijom većine domicilnog stanovništva, te vještine i zanati koji su nadopunjavali tržišnu i gospodarsku sferu Zadra i okolice, a njihova malobrojnost kao i minorni kapacitet u etnički drugačijem okruženju, svakako su ubrzali proces njihove asimilacije. Kao inhibitorni činioci asimilacijskog procesa mogu se navesti jezik, koji je po svojoj sociolingvističkoj strukturi sasvim različit od hrvatskog i talijanskog jezika, kojima su govorili autohtoni stanovnici u vrijeme doseljavanja Arbanasa i u kasnijem razdoblju. Homogenost grupe i tradicionalni vrijednosni sustav, te potreba međusobnog pomaganja, činili su komponente otpora asimilaciji i doprinosili su održavanju arbanaske tradicije prenesene iz starog kraja, okolice Skadarskog jezera. U međuigri afirmativnih i inhibitornih činilaca asimilacije, događalo je se postupno ali kontinuirano mijenjanje etničkog identiteta Arbanasa u subnacionalni identitet, koji implicira drugačije nacionalno izjašnjavanje (Hrvati, Talijani) ali i snažno zadržavanje sjećanja i aktivnog djelovanja na očuvanju imena i važnih značajki njihovog identitetskog sadržaja koji se usredotočuju na njihovo porijeklo i posebnost u odnosu na druge etničke/nacionalne zajednice, kao segment jedne veće i drugačije nacionalne zajednice (uglavnom hrvatske). Sjećanja na dolazak Arbanasa, prva zanimanja i doprinos istaknutih Arbanasa u zadarskom okruženju i šire, pokazuje snagu i vitalnost usmene predaje i primarnosocijalizacijskih naracija, koje čine njihovo komunikacijsko sjećanje. Za ovaj subnacionalni identitet, važno je i kulturalno sjećanje, koje je sadržano u spomenicima, knjigama, programima udruga i društava, koje na ovaj način čuvaju sjećanja Arbanasa na njihovu prošlost u Zadru i okolici. Arbanasi su u različitim razdobljima bili stigmatizirani, uglavnom iz dvije perspektive: one etnički većinske i politički drugačije. Analiza empirijskog

istraživanja pokazala je značaj arbanaštva za intervjuirane. Arbanaštvo figurira u njihovom vrijednosnom sustavu kao važno obilježje kojim se ponose i koji nastoje prenijeti mlađim generacijama, a nazivaju ga duhom arbanaštva. Pritom, u komunikacijskom sjećanju posebno se čuva slika dolazaka njihovih predaka iz starog kraja, njihova integracija u društveni ambijent Zadra i okolice, te čuvanje tih uspomena u obitelji, posebno posredstvom arbanaškog jezika. Tu se kao problem javlja njegovo postupno izumiranje, što zajednicu čini manje vitalnom i manje homogenom. Organiziranost posredstvom udruga različitog profila doprinosi očuvanju i prijenosu ovog subnacionalnog identiteta mlađim generacijama. I pored ovih nastojanja samih Arbanasa te povoljnog društvenog ambijenta, perspektiva ove subnacionalne zajednice nije obećavajuća, a to potvrđuju sami Arbanasi, posebno upućujući na problem mlađih generacija koje sve manje sudjeluju u aktivnostima na očuvanju arbanaškog identiteta.

Literatura i izvori

- Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B., 2008. *Rječnik sociologije*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Assmann, J., 2006. Kultura sjećanja. U M. Brkljačić & S. Prlenda (ur.) *Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing, Zagreb, 45–78.
- Babić, D., 2008. *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji: (re)konstrukcija multietničkih lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- Bosto, S., 2007. Teorije sjećanja. Motivi, pretpostavke, kontekst. U T. Cipek & O. Milosavljević (ur.) *Kultura sjećanja. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Disput, Zagreb, 27–41.
- Bugarski, R., 2010. *Jezik i identitet*. Biblioteka XX vek, Beograd.
- Carens, J. H., 2013. *The Ethics of Immigration*. Oxford University Press, New York.
- Debord, G., 1999. *Društvo spektakla. Komentari društvu spektakla*. Arkzin, Zagreb.
- Heršak, E. (ur.), 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Janjić, D., 2010. Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika. U D. Babić & D. Župarić-Iljić (ur.) *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Jezernik, B., 2014. *Nacionalizacija prošlosti*. Politička kultura, Zagreb.
- Josipović, D., 2012. Instrumentalizacija etničnosti znotraj većnacionalnih država: primer kolonizacije Slovencev v Avstro-Ogrskem delu nekadanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands* 35, 135–148.
- Josipović, D., 2014. Avtohtonost, etničnost, narodnost in definicija narodne manjšine. U V. Kržišnik-Bukić & D. Josipović (ur.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 9–34.
- Katičić, R., 1992. *Novi jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga, Zagreb.
- Krstić, K., 1987. *Rječnik govora zadarskih Arbanasa*. Mjesna zajednica Arbanasi, Zadar.
- Krstić, K., 1988. *Doseljenje Arbanasa u Zadar*. Mjesna zajednica Arbanasi, Zadar.
- Krstić, K., 2011. *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*. Ibis Grafika, Zagreb.

- Kuljić, T., 2011. *Sjećanje na titoizam. Između diktata i otpora*. Čigoja štampa, Beograd.
- Maalouf, A., 2002. *U ime identiteta: nasilje i potreba za pripadnošću*. Prometej, Zagreb.
- McGarry, J. & O'Leary, B. (ur.), 1995. *The Politics of Ethnic Conflict Regulation – Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*. Routledge, London, New York.
- Mesić, M., 1996. *Ljudi na čekanju – pogledi na povratak: hrvatske i bosansko-hercegovačke izbjeglice i raseljenici*. Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Miller, D., 2016. *Strangers in Our Midst. The Political Philosophy of Immigration*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Obzor, popodnevno izdanje, 1912. Sastanak dalmatinskih Arbanasa. Obzor, popodnevno izdanje 53 (257), 18. rujan 1912, 1.
- Park, R., 1950. *Race and Culture*. The Free Press, New York, London.
- Pusić, E., 1995. Identitet-diverzitet-kapacitet. *Erasmus* 11, 2–10.
- Rizman, R., 2014. *Globalizacija i autonomija*. Politička kultura, Zagreb.
- Smith, A., D., 1998. *Nacionalni identitet*. Čigoja štampa, Beograd.
- Sokolovska, V., 2010. *Akulturacija etničkih grupa u Vojvodini*. Mediteran Publishing, Novi Sad.
- Stipčević, A., 2011. *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*. Ibis grafika, Zagreb.
- Swim, J. K. & Hyers, L. L., 2001. Stigma, Social Psychology of. In *International Encyclopedia of the Social Behavioral Science* (vol. 22). Elsevier, Oxford.
- Šalaj, B., 2007. *Socijalni kapital*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- Škiljan, D., 2002. *Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati*. Golden marketing, Zagreb.
- Tatalović, S., 2003. *Etnički sukobi i europska sigurnost*. Politička kultura, Zagreb.
- Vansina, J., 1985. *Oral Tradition as History*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Živković, I., Šporer, Ž. & Sekulić, D., 1995. *Asimilacija i identitet. Studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*. Školska knjiga, Zagreb.

Bilješke

- ¹ Među takvim pojedincima ističu se npr. Božidar Kalmeta, bivši gradonačelnik Zadra i ministar u Vladi RH, Đani Maršan, pjevač (Bože čuvaj Hrvatsku) i diplomat, Giuseppe Giorgia, poznati košarkaš, Bepo Matešić, pjevač, Ivica Matešić Jeremija, časnik HV-a i diplomat, Danijel Kotlar, brigadir HV-a i drugi.
- ² Dokazom uspješne asimilacije Arbanasa može se smatrati i veliki broj mješovitih brakova preko kojih se prevladavaju prijašnje etničke/tradicijske suprotnosti, što dovodi do slabljenja starog etničkog identiteta Arbanasa, a potom i do njegova postupnog nestajanja.
- ³ U vrijeme talijanske vladavine u Zadru (do 1943.), Arbanasi su u javnom diskursu tretirani i označavani kao Albanci, tj. kao albanska zajednica (comunità albanese). Takva odrednica se za Arbanase još i danas koristi u talijanskoj, poglavito u esulskoj literaturi.
- ⁴ O aktualnosti i praktičnoj relevantnosti Millerova razlikovanja socijalne, građanske i kulturne integracije, svjedoči i recentno istraživanje o uvjetima i perspektivi integracije doseljenika u talijanskoj regiji Alto Adige koje je proveo Institut za manjinska prava pri Europskoj akademiji u Bolzanu (EURAC). Istražujući fenomen integracije, fokus je stavljen na odnos doseljenika prema zajednici koja ih je prihvatila, na njihov svakodnevni život, vrijednosti, njihovo sudjelovanje u

javnom životu i angažiranje u organizacijama, povjerenje u lokalne institucije, njihovi kontakti s autohtonom populacijom, prijateljstva i socijalne mreže, mjesta na kojima provode slobodno vrijeme, na upotrebu jezika, prakticiranje vjere, i sl.

⁵ O izazovima i etičkim dvojabama naturalizacije doseljenika u suvremenoj europskoj praksi vidi u J. H. Carens, 2013, *The Ethics of Immigration*. Komparacijom naturalizacije Arbanasa u Zadru 18. stoljeća i suvremene prakse demokratskih država današnje Europe u postupku naturalizacije doseljenika, moglo bi se doći do zanimljivih, neočekivanih spoznaja o stanju javne etike ljudskih prava u Europi 18. i 21. stoljeća.

⁶ Aleksandar Stipčević (2011, 18) navodi kako su se mnogi Arbanasi tijekom Drugog svjetskog rata kao talijanski vojnici borili na raznim bojišnicama od Sovjetskog Saveza do Afrike.

⁷ Zanimljivo je da Arbanasi, podrijetlom Albanci katoličke vjeroispovijesti, nikada nisu zatražili status etničke, nacionalne manjine niti bilo koji oblik kulturne autonomije, iako su nastanjeni na svom zajedničkom prostoru, u predjelu grada Zadra koji se u vrijeme socijalističke Jugoslavije nazivao Mjesna zajednica Arbanasi, a danas je to Mjesni odbor Arbanasi.

Leoš Šatava

New Speakers in the Context of the Minority Languages in Europe and the Revitalisation Efforts

Until recently (socio)linguistic studies concerned with minority languages and efforts at their revitalization focused chiefly on native speakers. By contrast this paper concentrates on new speakers as a relevant current sociolinguistic phenomenon and on postvernacular languages or xenolects formed on this basis. The text examines definitions of new speakers and connected terminology; moreover, it deals with a typology of postvernacular languages, with questions of legitimacy and authenticity, or a possible integration of both groups of users. Prospects of these topics are outlined. Micro case studies on the current situation of new speakers in three small vernaculars of Central Europe (Sorbian, Wilamowicean and Huncokár German) are used as comparative material.

Key words: minority languages, language assimilation/revitalization, native speakers, new speakers, linguistic authenticity and legitimacy, Central Europe case studies.

Novi govorci v kontekstu manjšinskih jezikov Evrope in revitalizacijski napor

Do nedavnega so se (socio)lingvistične raziskave osredotočale pretežno na revitalizacijo domačih govorcev. Za razliko od tega se ta prispevek osredotoča na nove govorce kot dandanes relevantni socio-lingvistični fenomen in na postvernakularne jezike ali ksenolekte tvorjene na tej osnovi. Prispevek raziše definicije novih govorcev in povezane terminologije. Še več, obravnava tipologijo postvernakularnih jezikov preko vprašanj avtentifikacije in legitimacije na eni strani ter možnosti integracije obeh skupin uporabnikov. Orisani so tudi izglei prihodnjega razvoja. Mikro študije primera o stanju novih govorcev so bile komparativno opravljene v treh manjših vernakularjih Srednje Evrope (Lužiški, Wilamowiški in Huncokáro-nemški).

Ključne besede: manjšinski jeziki, jezikovna asimilacija/revitalizacija, domači govorci, novi govorci, jezikovna avtentifikacija in legitimacija, študije primerov Srednje Evrope.

Correspondence address: Leoš Šatava, Department of Ethnology and Non-European Studies, Faculty of Arts, University of Sts. Cyril and Methodius, nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava, Slovakia, e-mail: lsatava@tiscali.cz.

1. Introduction¹

The minority languages of Europe have been undergoing profound sociolinguistic changes. Given the major trends of language shift and assimilation, the number of native speakers has been decreasing in a number of cases. The past decades have, however, brought about a considerably new phenomenon of new speakers, i.e. persons who acquired the minority language in another way than in the process of socialization. In this context, flexibility or, as the case may be, considerable transformations of variants and forms of a number of languages also occur. The aim of the following text is to clearly present and elucidate the relatively intricate coexistence and mutual relations of the two types of acquisition of the language and their users.

In the last decades of the 20th century, and especially at the turn of the 1990s, linguists and sociolinguists in particular took an increasing interest in the language assimilation and gradual disappearing of numerous world languages (Krauss 1992; Crystal 2000; Nettle & Romaine 2000; Brenzinger 2007; Austin & Sallabank 2011; Lewis & Simons 2013). Next to the description and analysis of these phenomena, a counter-current started to emerge, gradually bringing to the fore more significant, ambitious and sophisticated efforts at (ethno)linguistic revitalisation considered not only as a narrow research specialisation but also as a practical and activist endeavours. In this field Joshua Fishman (Fishman 1991, 2001) became a person of distinction; a number of his concepts and models in the area of revitalisation, e.g. reversing language shift/RLS, became commonly known, and inspired a great many followers (Hinton & Hale 2001; Grenoble & Whaley 2006). Many ethnic groups in Europe (e.g. the Catalans, Basques, Welsh, Sámi and others) and other continents (the Maori, some Native American ethnic groups and others) succeeded in halting or at least slowing down language and ethnic assimilation.

In spite of the given successful cases in the field of revitalisation and despite the fact that the official social climate of the last decades has been favourably inclined towards the minority populations, ethnolinguistic assimilation has continued in many places. Minority population vitality has grown weaker and weaker. In several regions coincidentally, language revitalisation activities, however, have resulted in the rise of a new phenomenon – significant groups of new speakers.

Until recently, the return of an endangered language back to the level of intergenerational, handover like transfer in the home and family milieu (native speakers) was considered an obvious and desired goal of language revitalisation.² Although this model is still taken as the most effective or ideal one, the new, considerably altered situation cannot be ignored. Within many minority communities in Europe, there are currently groups of people (often large ones) who did not acquired knowledge of the language as part of socialization within the family but did so as part of school instruction or even as adults in the system

of (immersion) education, in the form of language courses (often even online ones), as enthusiastic self-learners, and so on.³ While only a few decades ago it was a marginal and largely ignored issue, the significance of the phenomenon of new speakers is now growing. The causes of the given reality lie in both the continuing language shift in many parts of the world (i.e. the trend of not passing the minority language on to younger generations) and changes in the existing established approaches to the phenomenon of ethnicity, often defined mainly on a linguistic basis. More recently, in many places the sharp inter-ethnic and inter-lingual boundaries are increasingly interlinked. A new dichotomous profiling is in progress: not only along the traditional majority versus minority line, but also among the minority language speakers themselves – traditional versus new users of the language. The traditional question of whether or to what extent language implies ethnicity emerges once again in a new form.

The increasing importance of new speakers (frequently dynamic and activist) has since about the turn of the 21st century, grown so significant that at present this issue is an important and closely studied branch of ethnolinguistic revitalisation (Hornsby 2015b; O'Rourke et al. 2015, 1–20). Most recently works aspiring to be compendia of the state-of-the arts of concern for this young branch of sociolinguistics are being published (Smith-Christmas et al. 2018).

2. Theoretical Framework and Approaches

2.1 New Speakers – a Revisited Phenomenon

Obviously, the category of non-native speakers is not new. Beside the users of inter-generationally transmitted mother tongue (referred to also as native, first, inherited, primary, L1 and other expressions)⁴ there have always been people (learners) who mastered a certain language in some other way – as non-native, non-mother, second or acquired – in today's categorization as L2 (Ó Murchadha et al. 2018, 2). These and other concepts are still insufficient in practice since they neither cover nor reflect the metamorphosis of the communication order of modern post-nationalistic times (Pujolar 2007) characterized by new types of speakers, language and communication. This is in particular a situation where learning a language that is exposed to a linguistic shift (and eventually its re-transmission to the youngest generation) occurs in contexts other than hitherto customary. The given reality may concern both persons from within the community in question and enthusiasts and sympathizers from without – it is not necessarily related to ethnic origin and identity but, for example, to regional affiliation, to settling in a certain area or to hard-to-define symbolic or emotional ties and personal inclinations or affections.⁵ From the (socio)linguistic point of view, the forms of the language acquired in this way do not often coincide with the traditional forms.

To refer to such forms, coexisting in parallel with their traditional versions, the term postvernacular languages or xenolects is used, to refer to their users, the term new speakers is most common. In this connection, the term potential users of the language, are in opposition to the current speaker (Grenoble & Whaley 2006, 172).

Although the very reality of new speakers is not particularly new, this phenomenon has only recently become the subject-matter of purposeful interest and revisited viewpoints and approaches of (socio)linguistics and many other humanities fields (Ó Murchadha et al. 2018, 2).⁶ Thus, today we can speak not only about a subdiscipline but also about new attitudes, views and paradigms – following also variationist sociolinguistics (Kasstan 2017).

2.2 Approaches, Definitions and Typology

2.2.1 New Speakers

Concerning a clear delimitation of new speakers, an unambiguous definition has not yet been offered. An effort to elaborate it can be seen in a subchapter in the study by Ó Murchadha et al. 2018, 4–5. The text starts with the following basic label: “At its most basic level, the designation ‘new speaker’ refers to social actors who use and claim ownership of a language that is not, for whatever reason, typically perceived as belonging to them, or to ‘people like them’ ” (Ó Murchadha et al. 2018, 4).

Subsequently, the authors subject the above designation to detailed, systematic commentary and deconstruction considering other aspects – namely levels of competence, circumstances of language acquisition or language learning and the motivations of new speakers as well. Among other conclusions, they also present the view that “/.../ the practices and profiles of what we now call new speakers have frequently been ideologically evaluated as sociolinguistically deviant, since they do not conform to an implicitly agreed model” (Ó Murchadha et al. 2018, 5).

Also, in another theoretical key text on new speakers the authors define themselves against efforts to provide a clear-cut designation and delimitation of the concept. Having analysed the background of the phenomenon in detail, they reach the conclusion that

/.../ rather than aiming at a neatly formulated definition, there was a growing consensus that the ‘new speaker’ concept needed to be framed as a social category which would be subject to social negotiation and variation, and delineated largely by ‘new speakers’ themselves (O’Rourke et al. 2015, 6).

The new speaker category can be viewed and evaluated within the context of its potential at the levels of implicit–explicit or emic–etic (Jaffe 2015, 25).

Reference should also be made to the fact that in looking for a definition of the concept some authors call into question even the very dichotomy of the native speaker and the new speaker as suggesting and implying hierarchy (O'Rourke & Pujolar 2013; O'Rourke et al. 2015, 10).

2.2.2 Postvernacular Language

The concept of post-vernacular language, used quite sporadically not long ago, was popularized by Jeffrey Shandler (Shandler 2004, 2006, 19–30) and is currently employed by a number of authors. To illustrate its meaning three comments can be quoted:

A vernacular language is one you use in your everyday life, while a post-vernacular language is one you may not want to use in your daily life and as means of communication, but may learn to connect or reconnect with your heritage, culture and heritage, for fun, out of interest, or for other reasons (Omniglot blog 2015).

In a time of rapid shift and loss of smaller, regional and minority languages / ... / some languages serve the purpose of identity building within a community even after they have ceased to be used as a vernacular for daily communication. This occurs / ... / through a number of cultural practices, such as amateur theatre, music and folklore, translation, attempts to learn the language in evening classes, etc. (Reershemius 2009).

Giernesiei can now be said to be a 'post-vernacular language' where the traditional-speaker community is at best fragmentary and the language is used primarily for identity display rather than for its traditional communicative functions in phatic domains (Sallabank & Marquis 2018, 69).

It should be emphasized that the primary semantic level of the language, as a communication tool, serving the transfer of information, experience, emotions, ideas, is the narrowing of the framework. Simultaneously, the extending secondary meta-level of meaning – the symbolic value incorporated in the language outside the semantic content of any statement or utterance (Bourdieu 2005; Shandler 2006, 4).

In the given contexts, closer typological specification of the given issue can be pointed out: a definition of three different contexts within two types of possible acquisition of the language – A (linked to the family/home) and B (linked to the society/neighbourhood) – and the competence of bilingual speakers in the language (Wmffre 2004, 151–154).

In terms of language competence, the four given categories can be taken as three types, i.e.: 1/ full native; 2/ intermediate native; 3/ non-native. Moreover, AB– category (learners) can be understood in juxtaposition to all the remaining ones (native speakers). Native competency may be conceived in two ways: either as competency – even that acquired by socialization outside the home environ-

ment – or, more rigidly, only in connection with the background (Wmffre 2004, 152–153).

136

Table: 1 Spectrum of competency of bilingual speakers

full native competency AB+	Intermediate native competency A+B– or A–B+	non-native competency AB–
native speakers brought up in a homoglot native environment	native speakers brought up in a heteroglot non-native environment or non-native speakers brought up in a heteroglot native environment	non-native speakers brought up in a homoglot non-native environment

Source: Wmffre 2004, 152, revised.⁷

Full knowledge of the language and complete ignorance of the language are two opposing extremes on the scale with a number of intermediate steps and specific types. One of them is known from many minority areas as the stunted native speakers, i.e. persons who, despite having acquired the minority language in childhood spent their adulthood in the majority language environment. Another type may be children brought up in the minority language by their parents who themselves are not native speakers of the given language and may not even have considerable contacts with native speakers (Morgan 2000, 126, 132). Particularly in the urban environment the speech of the native and non-native young speakers may start blending (Wmffre 2004, 153).

2.2.3 Xenoelect

A further term used to refer to new forms of existing languages is xenoelect. Although semantically not quite settled, its rough definition can be adopted for the purpose of this study: “An artificial language constructed from a number of dialects with features distinctive of a number of dialects hacked together” (Xenoelects 2004). In the process of development a shift can gradually occur on the axis of xenoelect/non-xenoelect⁸ – endoelect/non-endoelect⁹ (i.e. a fully established new mother tongue)¹⁰ (Le Pipec 2013, 112). It is obvious the current (socio)linguistics, and in the extension other social sciences as well, has to take into account, much more significantly than in the past, the existence and role of new speakers in the theoretical and epistemological fields, in many cases already exceeding the traditional users of the language (O’Rourke, Pujolar & Ramallo 2015, 1–3) as well as the flexibility or fluidity of the recently seemingly firm boundaries in the language field (Hornsby 2015a, 107).¹¹

2.3 Postvernacular Languages: Typology

Within efforts to maintain and revitalize endangered minority languages, new speakers represent a phenomenon of growing importance. Where this issue is

concerned, a significant influence of the shift, the beginning of which dates back to the late 20th century, of the national and European institutions to regional ethnolinguistic minority groups can be detected. Compared to the not too distant past, minority languages are now given far greater official recognition and support (O'Rourke et al. 2015, 6).

Nevertheless, languages with new speakers do not form a single set; among them a variety of different types and situations can be defined. Typical examples are given for each group; the total number of postvernacular languages in Europe is however, much higher:

- a/ revival (reinstallation) of a language that had already completely disappeared: Cornish;¹²
- b/ maintenance of a language that has recently disappeared from everyday communication in certain (symbolic), mainly cultural domains: Manx, Wilamowicean;
- c/ dramatic and ongoing decrease of the native speakers at present; in parallel, however, significant efforts to revitalize (on both practical and symbolic levels): Breton, Lower Sorbian, Yiddish, Lemko;
- d/ strengthening interest in the language while the considerable number of native speakers still persist: Welsh, Basque, Galician, Scottish Gaelic, Occitan, Lower German, Kashubian;
- e/ specific cases: Irish Gaelic.¹³

Recently, in almost all the given contexts, there has been a shift from the ethnic aspect (i.e. language considered as a sign or even a property of the given ethnic group) to a far more loosely conceived language open to all novices and speakers regardless of their ethnic or territorial origin or self-identification. In this framework there are generally significant efforts for external (cultural, social, political, economic) diffusion of autochthonous languages beyond the existing ethnic-territorial concept or vision.

3. New Speakers as a Sociolinguistic Phenomenon

3.1 Sociolinguistic Differences Between Traditional and New Languages

In terms of sociolinguistics, the main differences between native and new speakers can be viewed from several angles. In the case of Breton users, for example, they can be defined as follows:

Table 2: Main sociolinguistic differences between dialectal and new Breton

	native speakers	new speakers
location	rural parts of western Brittany	all over Brittany, including the capital Rennes
number	150,000–200,000, but declining at an alarming rate	ca 40,000
age	generally over 65	relatively young
literacy	few can read or write Breton	can read and write in Breton
pronunciation	little influenced by French	heavily influenced by French
type of Breton	dialectal	standard
vocabulary	full of French words especially for modern concepts	few French words, many new words formed from Celtic roots
motivation	speak Breton because it is their native language; sometimes ashamed of this	speak Breton because they want to; sometimes militant

Source: Hornsby 2005, 195; George 1986b, adapted and updated.

Regarding European minority ethnolinguistic populations exposed to strong assimilation and seeking revitalization the given facts, valid in Brittany (Hornsby 2015b, 34, n.; Dołowy-Rybińska 2011, 117–123; Hlaváčková 2013, 30, 37; Kokaisl et al. 2016, 225–229; Třesohlavá 2011, 52–54.) may be generalized in general terms – most of the sociolinguistic dichotomous phenomena could be similarly documented elsewhere (Wmffre 2004, 160; George 1986a, 52, n.). However, it is always necessary to take into consideration the particular situation and vitality of the given ethnic group (among other aspects, its status, demographic factors and the standard of institutional backing).¹⁴

3.2 Issues of Authenticity and Legitimacy; Orthoepey

The above question of whether and how to distinguish native and new speakers (O'Rourke & Pujolar 2013) arises particularly clearly against the background of searching for language authenticity/legitimacy. The traditional model of the native speaker derived from the phenomenon of NORMs (i.e. nonmobile, older, rural males) is referred to (and even simultaneously questioned) in the given context. It was the speech of such people that (within ideas of Romanticism) became the symbol of the pursuit of linguistic purity or norm (Ó Murchadha et al. 2018, 5–6); the position of the above model is, however, being weakened by the growing role of new speakers.

Coexistence and the mutual dynamic of groups of native and new speakers can take many diverse forms and nuances. If we disregard atypical cases, there are usually two opposing dichotomic groups: 1/ native speakers using traditional dialectal and polystylistic forms of speech with a (rather) weak practice in reading and writing the language, versus 2/ fully literate new speakers using the standard (often purified) monostylistic form. Between the two, clashes sometimes arise over authenticity and overall official legitimacy (Adkins 2013; Armstrong 2013;

McLeod & O'Rourke 2015; O'Rourke 2011).¹⁵ Persistent native speakers can be held in high esteem (Galicia, the Basque Country, Ireland, etc.); but there may also be disharmony, or even antagonism and conflict between the traditional (true) form of language on the one hand and its postvernacular form on the other. If the number of native speakers is still relatively high (for example, Gaelic, Breton, Occitan), in addition to fruitful coexistence with revitalizing activists, they may also encounter ambivalent or negative attitudes towards a standardized form of language (Kasstan 2015; O'Rourke et al. 2015, 12) that can be perceived as an artificial code or just a literal translation of the majority language (O'Rourke 2011; O'Rourke et al. 2015; Costa 2015). New speakers, thus, often search for their "ideological niche" (Hornsby 2017) in an intricate fashion.

At other times, however, where there is a large number of native speakers (Galician), activist new speakers may be seen as an avant-garde of revitalizing efforts and the drivers of social change, bearing responsibility for and commitment to the future of language. Due to the accentuation of social and political injustice in the field of language, such activists in many ways resemble other types and currents (in general) of minority efforts (e.g. environmentalists, feminist movements, etc.) (Morgan 2000; O'Rourke et al. 2015, 14).

Similarly, it is difficult to generalize the mutual understanding of traditional (often dialectically varied) and new languages. In some cases, the new (often purified) form of language is traditionally perceived as a foreign language and a difficult-to-understand variant of their language (xenolect); in dialectically varied languages (e.g. Breton), it can be felt as another dialect (Hornsby 2005, 198). The question of correct pronunciation (orthoepy)¹⁶ can also be controversial.¹⁷

However, where there is a negligible number or of age/social handi-cap of native speakers (Lower Sorbian, Mirandese etc.),¹⁸ the new form is unambiguously and almost automatically predominant. In such a situation, language legitimacy and authenticity are no longer based on the inherent characteristics of the language of native speakers, but rather on groups that have the interventionist ability to construct and claim legitimacy. This is particularly evident in some extreme cases (Cornish, Manx), where, in the absence of native speakers and in the context of several competing variants of the standardized language, they may even determine non-linguistic phenomena – especially the power and the ability to promote individual activist groups (O'Rourke et al. 2015, 13). The issue of the authenticity and legitimacy of new forms of traditional languages is thus a relatively complex issue. On the one hand, it undoubtedly interferes with the process of standardization and codification, which, every language with a standard norm has gone through. The norm was mostly created by linguists based on one or more (pluricentrism) dialects/variants, and it took some time to evolve and push through.¹⁹ Also, a number of minority languages have had a standardized and literary form for a long time; in such case (native speakers getting familiar with the standard form of the language at school, in

radio broadcasting, etc.)²⁰ the situation is qualitatively different from the position of new speakers. Other minority languages are undergoing the phase of normativisation only now.²¹

Where this issue is concerned, new questions also arise: e.g. whether all minority languages (Friulian or Ladin, among others) urgently need to create a standard form? The questions of wider tolerance towards using various (dialectal and other) forms of the language, including the acceptance of its simplified form, also remain open. Due to the language handicap of non-native speakers, the possibility of potential acceptance of “simplification” or “creolization” of the language for its survival is also considered (Holton 2009; Kasstan 2015). Arguments supporting the given approaches mainly stress that language is not a mere system of rules, but, as a living organism, it reflects social, cultural, historic, economic or political contexts. Therefore, it should not be perceived as a museum piece, but, within its survival and operation as a communication code of a certain community, it should adapt to the new holistically conceived of reality.

3.3 New Speakers as Relay Race Baton Bearers

In a number of cases, disputes about authenticity, legitimacy or orthoepy are (gradually) being overshadowed by the demographic reality. Practice shows that, in the context of the coexistence of traditional and new forms of language, new, xenolectal forms are increasingly being promoted with the gradual decrease in the number of bearers of the first type (especially in the absence of at least partial uninterrupted generational continuity).²² Although they no longer act as a native tongue but rather as a symbolic or iconic language code, they also have a general prerequisite to become not only the new dominant and official form of a given language, but, in many cases, also the only prospective chance of a certain language to surviving in the future.

Where native speakers disappeared entirely (Isle of Man) or where this is about to happen (Lower Lusatia), new speakers, as the only group able to ensure the relay of the “language baton”, are taking over the position of the bearers of the language continuum almost automatically (Ó Murchadha et al. 2018, 9; Smith-Christmas & Ó Murchadha 2018, 283). Even though in such cases disputes over orthoepy and other issues between individual groups of language users may well occur, it is quite obvious that the situation has changed qualitatively and the given language does not leave open any other option for its survival in subsequent generations.

On the other hand, even in cases where the potential is still relatively strong (Basque, Galician), new speakers can reinvigorate the overall vitality of the language. It is, nevertheless, clear that in the field of (possible) bridging of the above-mentioned linguistic dichotomy, i.e. the integration of new speakers

among native speakers (Armstrong 2013; Hornsby 2005; Hornsby 2015a; O'Rourke 2011), further comprehensive comparative research has to be conducted and good practices adopted and introduced.

4. New Speakers – Three Central European Cases

It has already been stated that, especially in the last decade, the phenomenon of new speakers has become a subject of increased interest in sociolinguistics and other social sciences. However, the territorial focus of experts' interest is somewhat uneven. Significant attention has been paid to some (minority) languages in a number of Western European countries – particularly Breton, Scottish Gaelic, Welsh, Irish, Basque, Galician, Catalan, Occitan or Guernesiais (Puigdevall 2014; Smith-Christmas et al. 2018).

Looking closer, however, the situation is different in Central and Eastern European countries. With the exception of Poland (Olko, Wicherkiewicz & Borges 2016, 17–149), the concern of social sciences and humanities with new speakers in the region, and with the practical level of this phenomenon, is still rather in its infancy.

Nevertheless, taking some of these cases as examples can show and document that interest in these issues (especially in relation to specific situations) has gradually been increasing in Central and Eastern Europe. The following three micro case studies are intended to indicate some trends that can be encountered in the area today. At the same time, they can also be used as basic material for further comparison.

4.1 The Sorbs

Lusatia, a historic region in eastern Germany, is homeland to the small Slavic ethnic group – the Sorbs. To an extent, they still speak in two close Slavonic languages – Upper Sorbian (ca 10,000–12,000 speakers) and Lower Sorbian (ca 1,000–2,000 users). Even in the past, both distant and more recent (20th century), there were in Lusatia a number of (qualitatively very distinct) examples of new speakers of Sorbian. The same is true for the children of Silesian Germans moved to predominantly Sorbian speaking Catholic areas of Upper Lusatia after World War II or students of two GDR language schools for adult learners of Sorbian. For private reasons or because of work, many individuals of non-Sorbian background acquired the Sorbian language, some even mastered it flawlessly.

Until some time ago this fact remained outside the scope of attention of (socio)linguists and language planners. Only in the last two decades within more systematic activities of linguistic revitalisation – e.g. beginning in 1998, a network of *Witaj* (Welcome) immersion nurseries and schools came into existence (Kaulfürstowa 2008) – can we refer to new speakers emerging as a substantial

community in Lusatia as well. This is true especially for Lower Lusatia where, at a maximum, only a few hundred mother-tongue speakers, who use the local dialect, still live while the learning of the standardized Lower Sorbian language has already been undertaken by many more students and interested newcomers.

This trend can also be observed in Upper Lusatia, where the linguistic situation is even more propitious. After 2000 practical reasons (an insufficient number of native speakers of school age) resulted in the abandoning the traditional division of school instruction into A-classes (with Sorbian as the language of instruction) and B-classes (with Sorbian as a subject only), and the transition to the Concept 2plus, i.e. fully bilingual Sorbian and German instruction, was introduced. Within this new model, children from German speaking and Germanized families were integrated in the Sorbian schools, often with very poor Sorbian language competence. This solution, in the meantime, proved its benefits (the overall increase in the number of persons familiar with the given minority language) and showed considerable weaknesses (the native speakers do not undergo instruction in the linguistically mature and intact milieu) (Kaulfürstowa 2016, 2018).

However, until a short time ago, the phenomenon of new speakers in Lusatia had not been explored as a special topic (Dołowy-Rybińska 2017; Šatava 2018). Yet, some current public responses (Bart 2018) and schedules of the Domowina Sorbian publishing house suggesting this group of speakers be taken into account when preparing language teaching textbooks confirm the hope that also the Slavic part of the population of Lusatia prospectively consider the existence of new speakers more strongly and more systematically and will integrate them into the linguistic planning levels within the framework of efforts to preserve and revitalise the Sorbian language.

4.2 The Wilamowiceans

A significant example of currently ongoing revitalisation is Wilamowicean (Wymysiöeryś), a tiny Germanic language in the small town of Wilamowice in Polish Upper Silesia with but a handful of remaining native speakers. The Wilamowicean language is a unique combination of medieval Middle German, Low German, Dutch, Frisian, Scottish English and Polish (Wicherkiewicz 2003; Olko et al. 2016, 17–149; Wicherkiewicz et al. 2017).

The Wilamowiceans, settled in Upper Silesia since the 13th century, were rediscovered by social sciences and humanities as late as the 1990s; in 2001 there were only about a hundred elderly native speakers left. Distinct revitalisation attempts however, started only in about 2010 (Wicherkiewicz & Olko 2016, 34–41) and were particularly related to local enthusiast Tymoteusz Król (Król 2016).

Current activities aimed at the revitalisation of gravely threatened Wilamowicean are a good example of the post vernacular model. Despite the existence

of only a few native speakers, the language has been recognized in Wilamowice again and its role of a local symbol upheld. There are language courses (a number of them attended by students not from the families of Wilamowicean speakers); within the linguistic landscape even public inscriptions in Wilamowicean have appeared. Textbooks of Wilamowicean and texts in it have been written and published with specific letters created for writing down the speech. A number of cultural performances have been presented in the language, practically already extinct from everyday communication.

During the revitalization of the Wilamowicean language and the emergence of local new speakers, the activists proved a good knowledge and understanding of processes, models and methods (e.g. master-apprentice) of ethnolinguistic revitalization, and showed awareness of the current attention paid to the phenomenon of new speakers in Western European countries. It was therefore possible to use that experience and apply it to the local conditions (Olko et al. 2016, 17–149).

4.3 The Huncokárs (Huncokár Germans)

Similar efforts are being made with respect to the almost vanished Huncokár²³ dialect of German in the hilly region of Malé Karpaty (Little Carpathians) in western Slovakia. German woodcutters (from Bavaria, Styria and Tyrol) came to this region in the mid-18th century. Until the beginning of the 20th century they had lived in isolation, and beside the traditional culture (Slobodová Nováková 2016) they also retained their specific speech based on the Central Bavarian dialect (Fedič 2014). After World War II a large proportion of the Huncokárs were expelled to Germany. At present, there are only a few native speakers left.

In recent years, efforts have been intensified for rescue documentation of the disappearing Huncokár traditions and also for at least partial revitalisation of the language and culture (Slobodová Nováková 2014, Slobodová Nováková et al. 2018). These activities are carried out from the top (academic workplaces,²⁴ regional museums,²⁵ the local authorities, etc.) as well as from the bottom (significant interest of people of Huncokár origin or sympathizers from outside the group).²⁶ Linguists also created a system of writing the Huncokár dialect and a textbook of this vernacular; in creating specific letters for writing and in attempting to, at least symbolically, use the language, experience gained in the creation of the written form of Wilamowicean was also utilised – see above (Hornáček Banášová et al. 2017; Hornáček Banášová & Dujková 2018). The dialect has now found its place in specific cultural events devoted to Huncokárs traditions. The role of the Huncokár community is being revived in the historical memory of the region. These revitalising efforts can be seen as an exemplary articulation and interconnection of academic activities from the top to capture the interest of particular individuals; this parallel double-track has a clear synergising effect.

4.4 Summing Up: Connecting the Topic

144

In these (and other) minority Central European ethnolinguistic populations, seeking to accomplish a greater or lesser extent of (ethno)linguistic revitalization, there is also visible interconnection of information and exchange of experience. For example, the above-mentioned case study of the Wilamowiceans was used not only in Slovakia (the Huncokárs), but was also popularized in Lusatia as well (Dołowy-Rybińska 2017).

With regard to the above, we also need to point to a well-known, but still not fully expertly analysed and interpreted phenomenon – namely a dichotomizing approach to the concept of nation in Western and Eastern Europe (Plamenatz 1973; Auer 1997). With a certain simplification, we can say that, while in the West of Europe the word nation is strongly associated with nationality and statehood, the Herderian concept, i.e. the interconnection of the word nation with the language and culture, has prevailed in the eastern parts of the continent. Language, understood here as the main identifying feature of ethnicity, also includes strong nation building elements in the sense of making efforts to establish one's own political unit.²⁷ In Eastern Europe, many people now have difficulty understanding the fact that a distinctive language does not automatically imply a special ethnic dimension or identity.²⁸ However, this fact may change in the context of the growing importance of new speakers. The fact that new speakers are often (sometimes predominantly) persons coming from outside certain linguistic/ethnic communities necessarily greatly reduces the existing primordial, blood ties and shifts (possibly even full-fledged) knowledge of the language to a position open to all those interested. Thus, it is possible to assume that the Western European concept of the role of language (or ethnicity) in Eastern Europe will probably increase in the future.

5. Conclusion

In the past, (socio)linguistic studies dealing with minority languages focused primarily on native speakers. This language form was considered to be the only authentic and legitimate language; new speakers from the ranks of those interested in the language tended to be ignored. Similarly, language revitalization efforts concentrated on strengthening or reinstalling intergenerational language transmission. It is only recently that the view of the phenomena of new speakers and postvernacular or xenolect languages has changed. These facts are now much more widely reflected on; it is even possible to speak about a new sub-branch of sociolinguistics. Nevertheless, they are still often perceived ambiguously or ambivalently (both in the academic and practical fields).

In spite of this shift, a number of unresolved and open levels still remain in the framework under discussion. In addition to the issues of legitimacy and authenticity, there is the fact that the knowledge of a language does not mean

its automatic use; it also does not automatically generate ethnicity. Another relatively little explored level is also the integration of new speakers among the native speakers.

In terms of the territorial view, the phenomenon of new speakers, analysed and interpreted in detail especially in the context of minority ethnic groups of Western Europe, is obviously becoming a subject of both practical and academic concern in Central and Eastern Europe as well.

It can be assumed that in the context of the current processes of ethnolinguistic assimilation/revitalization, the phenomenon of new speakers will continue to take on increasing significance. This is particularly in case where the existence of new speakers is the only chance for the language to survive (Manx, Lower Sorbian, Wilamowicean ...). (Socio)linguistics, ethnology and other social sciences will be more and more frequently confronted with the phenomenon (for example, in the field of super-diversity research).²⁹ It is obvious that this is not a purely academic, ivory-towered theme; on the contrary, within the general attention currently devoted to the situation of minority languages, their promotion and revitalization,³⁰ it is a very practical one, whether pursued in general terms or along the corpus and status linguistic planning trajectories.³¹

References

- Adkins, M., 2013. Will the Real Breton Please Stand Up? Language Revitalization and the Problem of Authentic Language. *International Journal of the Sociology of Language* 223, 55–70.
- Armstrong, T. C., 2013. “Why Won’t You Speak to me in Gaelic?” Authenticity, Integration and the Heritage Language Learning Project. *Journal of Language, Identity and Education* 12 (5), 340–356.
- Auer, S., 1997. Two Types of Nationalism in Europe? *Russian and Euro-Asian Bulletin* 7 (12), http://www.personal.ceu.hu/students/06/Nationalism_Media/auertwotypesofnationalism.pdf (accessed 23 January 2019).
- Austin, P. K. & Sallabank, J. (eds.), 2011. *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bart, J., 2018. “Nowi wużiwarjo” serbsčiny. *Serbske Nowiny* 28 (221), 15. November 2018, 4.
- Bourdieu, P., 2005. *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Malden.
- Brenzinger, M. (ed.), 2007. *Language Diversity Endangered*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Brenzinger, M. et al., 2003. *Language Vitality and Endangerment*. UNESCO, Paris.
- Costa, J., 2015. New Speakers, New Language: On Being a Legitimate Speaker of a Minority Language in Provence. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 127–145.
- Crystal, D., 2000. *Language Death*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Darquennes, J. & Vandenbussche, W., 2015. The standardisation of minority languages – introductory remarks. *Sociolinguistica* 29, 1–16.
- Dołowy-Rybińska, N., 2011. *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Dołowy-Rybińska, N., 2017. *Nikt za nas tego nie robi*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

- Ehala, M., 2010. Ethnolinguistic Vitality and Intergroup Processes. *Multilingua* 29 (2), 203–221.
- Fedič, D., 2014. Analysis of Huncokárs' Dialect. *Ethnologia Actualis* 14 (2), 109–119.
- Fishman, J. A. (ed.), 2001. *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Multilingual Matters, Clevedon, Buffalo, Toronto, Sidney.
- Fishman, J. A., 1991. *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Language*. Multilingual Matters, Clevedon, Philadelphia, Adelaide.
- George, K. & Broderick, G., 1993. The Revived Languages: Modern Cornish and Modern Manx. In M. J. Ball & J. Fife (eds.) *The Celtic Languages*. Routledge, London, 644–663.
- George, K., 1986a. *The Pronunciation and Spelling of Revived Cornish*. Cornish Language Board, Callington.
- George, K., 1986b. Un exemple de bilinguisme breton-anglais. *La Bretagne Linguistique* 2, 150–158.
- Grenoble, L. A. & Whaley, L. J., 2006. *Saving Languages. An Introduction to Language Revitalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Grinevald, C. & Bert, M., 2011. *Speakers and Communities*. In P. K. Austin & J. Sallabank (eds.) *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge University Press, Cambridge, 45–65.
- Herder, J. G. von, 1772. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Christian Friedrich Voß, Berlin.
- Hinton, L. & Hale, K. L. (eds.), 2001. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Academic Press. San Diego.
- Hlaváčková, T., 2013. *Bretonština jako rodinný a socializační jazyk*. Bachelor's Thesis at the Institute of Ethnology, Faculty of Arts, Charles University, Praha.
- Holton, G., 2009. Relearning Athabascan Languages in Alaska: Creating Sustainable Language Communities Through Creolization. In A. M. Goodfellow (ed.) *Speaking of Endangered Languages: Issues in Revitalization*. Cambridge University Press, Cambridge, 238–265.
- Hornáček Banášová, M. & Dujková, S., 2018. Zur Vorgehensweise bei der Konzeption eines Lehrbuchs zum Dialekt der Hunzokaren. In M. Hornáček Banášová & S. Fraštková (eds.) *Aktuelle Fragen und Trends der Forschung in der slowakischen Germanistik* 3. Kirsch-Verlag, Nümbrecht, 230–238.
- Hornáček Banášová, M., Dujková, S. & Fedič, D., 2017. Tvorba učebnice pre špeciálnu cieľovú skupinu Huncokárov. In K. Berková & L. Pasiar (eds.) *Schola nova, quo vadis?*, Extrasystem, Praha, 52–57, <http://www.extrasystem.com/9788087570388.pdf> (accessed 23 January 2019).
- Hornsby, M., 2005. *Néo-breton* and Questions of Authenticity. *Estudios de Sociolingüística* 6 (2), 191–218.
- Hornsby, M., 2015a. The “New” and “Traditional” Speaker Dichotomy: Bridging the Gap. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 107–125.
- Hornsby, M., 2015b. *Revitalizing Minority Languages: New Speakers of Breton, Yiddish and Lemko*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Hornsby, M., 2017. Finding an Ideological Niche for New Speakers in a Minoritised Language Community. *Language, Culture and Curriculum* 30 (1), 91–104.
- Humboldt, W. von, 1836. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*. Druckerei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Jaffe, A., 2015. Defining the New Speaker: Theoretical Perspectives and Learner Trajectories. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 21–44.

- Kasstan, J., 2015. Native Speaker Intolerance. *The New Speakers Blog*, 1 June 2015, <http://www.nspk.org.uk/blog/2015/06/01/native-speaker-intolerance.html> (accessed 23 January 2019).
- Kasstan, J., 2017. New Speakers: Challenges and Opportunities for Variationist Sociolinguistics. *Language and Linguistics Compass* 11 (8).
- Kaulfürstowa, J. (ed.), 2008. *Witaj-projekt w pěstowarniach Hornjeje a srjedźneje Łužicy – mjezybilanca a zhladowanje do příchoda / Das WITAJ-Projekt in Kindertagesstätten im Freistaat Sachsen – Zwischenbilanz und Ausblick in die Zukunft*. Řečny centrum WITAJ / WITAJ-Sprachzentrum, Budyšin/Bautzen.
- Kaulfürstowa, J., 2016. Hornjoserbskorěčne kublanje w džěcacych dnjowych přebywanišćach. *Serbska šula* 69 (4), 98–108.
- Kaulfürstowa, J., 2018. Förderung und Vermittlung einer Minderheitensprache in Kindertageseinrichtungen: Das Beispiel der Sorben in Deutschland. In A. Blechschmidt & U. Schröpler (eds.) *Mehrsprachigkeit in Sprachtherapie und Unterricht*. Schwabe Verlag, Basel, 13–26.
- Knoll, V., 2016. *Kašubština v jazykovém kontaktu*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.
- Kokaisl, P. et al., 2016. *Po stopách keltojazyčných obyvatel Evropy*. Nostalgie, Praha.
- Krauss, M., 1992. The World's Languages in Crisis. *Language* 68 (1), 4–10.
- Król, T., 2016. Lost in the World and Completely Lonely: What Must be Endured by the One Who Arduously Keeps Awakening a Language. In J. Olko, T. Wicherkiewicz & R. Borges (eds.) *Integral Strategies for Language Revitalization*. University of Warsaw, Warsaw, 55–63.
- Le Pipec, E., 2013. Les trois ruptures sociolinguistiques du breton. *International Journal of the Sociology of Language* 223, 103–116.
- Lewis, M. P. & Simons, G. F., 2010. Assessing Endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique* 55 (2), 103–120.
- Lewis, M. P. & Simons, G. F., 2013. The World's Languages in Crisis: A 20-Year Update. In E. Mihás, B. Perley, G. Rei-Doval & K. Wheatley (eds.) *Responses to Language Endangerment. In Honor of Mickey Noonan*. Studies in Language Companion Series 142. John Benjamins, Amsterdam, 3–19.
- McLeod, W. & O'Rourke, B., 2015. "New speakers" of Gaelic: Perceptions of Linguistic Authenticity and Appropriateness. *Applied Linguistic Review* 6 (2), 151–172.
- Morgan, P., 2000. The Gael is Dead. Long Live the Gaelic: The Changing Relationship Between Native and Learner Gaelic Users. In G. McCoy & M. Scott (eds.) *Aithne na nGael / Gaelic Identities*. The Institute of Irish Studies – ULTACH Trust, Belfast, 126–132.
- Nettle, D. & Romaine, S., 2000. *Vanishing Voices. The Extinction of the World's Languages*. Oxford University Press, Oxford.
- Ó Murchadha, N. P., Hornsby, M. Smith-Christmas, C. & Moriarty, M., 2018. New Speakers, Familiar Concepts? In C. Smith-Christmas, N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby & M. Moriarty (eds.) *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices*. Palgrave Macmillan, London, 1–22.
- O'Rourke, B. & Pujolar, R., 2013. From Native Speakers to "New Speakers" – Problematising Nateness in Language Revitalization Contexts. *Histoire Épistémologie Langage* 35 (2), 47–67.
- O'Rourke, B., 2011. Whose Language Is It? Struggles for Language Ownership in an Irish Language Classroom. *Journal of Language, Identity & Education* 10 (5) 327–345.
- O'Rourke, B., Pujolar, J. & Ramallo, F., 2015. New Speakers of Minority Languages: The Challenging Opportunity – Foreword. *International Journal of the Sociology of Language* 231, 1–20.

- Olko, J., Wicherkiewicz, T. & Borges, R., 2016. *Integral Strategies for Language Revitalization*. University of Warsaw, Warsaw.
- Omniplot blog, 2017. Post-Vernacular Languages, 23. June 2015, <http://www.omniplot.com/blog/?p=11378> (accessed 23 January 2019).
- Pentecouteau, H., 2002. L'apprentissage du breton dans un contexte de mondialisation. In E. Hubert (ed.) *La Bretagne à l'heure de la mondialisation*. Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 113–121.
- Plamenatz, J., 1973. Two Types of Nationalism. In E. Kamenka (ed.) *Nationalism. The Nature and Evolution of an Idea*. Australian National University, Canberra, 22–37.
- Price, G. et al., 2002. *Encyklopedie jazyků Evropy*. Volvox Globator, Praha.
- Puigdevall, M., 2014. New Speakers of Minority Languages: Belonging and Legitimacy. *Digitalium* 16, 3–5, <http://doi.org/10.7238/dv0i16.2301> (accessed 23 January 2019).
- Pujolar, J., 2007. Bilingualism and the Nation-State in The Post-National Era. In M. Heller (ed.) *Bilingualism: A Social Approach*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York, 71–95.
- Reershemius, G., 2009. Post-Vernacular Language Use in a Low German Linguistic Community. *Journal of Germanic Linguistics* 21 (2), 131–147.
- Sallabank, J. & Marquis, Y., 2018. “We Don’t Say It Like That”: Language Ownership and (De) Legitimising the New Speaker. In C. Smith-Christmas, N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby & M. Moriarty (eds.) *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices*. Palgrave Macmillan, London, 67–90.
- Shandler, J., 2004. Postvernacular Yiddish. Language as a Performance Art. *The Drama Review* 48 (1), 19–43.
- Shandler, J., 2006. *Adventures in Yiddishland. Postvernacular Language and Culture*. University of California Press, Oakland.
- Slobodová Nováková, K., 2014. Study Possibilities of Present-Day Ethnic Revitalization of German Woodsmen in the Little Carpathians. *Ethnologia Actualis* 14 (2), 97–108.
- Slobodová Nováková, K., 2016. Malokarpatskí Huncokári ako unikátna súčasť európskeho a slovenského kultúrneho dedičstva. In Z. Krišková (ed.) *Kultúrne dedičstvo a identita*. Belianum, Banská Bystrica, 28–37.
- Slobodová Nováková, K., Košťalová, K., Kušnierová, D. & Kurajda, L., 2018. Minority Languages in Europe in the Context of Revitalizing Activities. *XLinguae: European Scientific Language Journal* 1 (3), 16–27, https://www.researchgate.net/publication/326182178_Minority_languages_in_Europe_in_the_context_of_revitalizing_activities (accessed 23 January 2019).
- Smith-Christmas, C. & Ó Murchadha, N. P., 2018. Reflections on New Speaker Research and Future Trajectories. In C. Smith-Christmas, N. P. Ó Murchadha, M. Hornsby & M. Moriarty (eds.) *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices*. Palgrave Macmillan, London, 283–288.
- Smith-Christmas, C., Ó Murchadha, N. P., Hornsby, M. & Moriarty, M. (eds.), 2018. *New Speakers of Minority Languages. Linguistic Ideologies and Practices*. Palgrave Macmillan, London.
- Šatava, L., 2018. “Nowi wużiwarjo” w konteksce mjeńšinowych rěčow w Europje a rewitalizackich prócowanjow. *Rozhlad* 68 (6), 19–25.
- Trésohlavá, A., 2011. *Revitalizace bretonštiny (vztah jazyka a identity u nové generace bretonsky mluvících)*. Master’s Thesis at the Institute of Ethnology, Faculty of Arts, Charles University, Praha.
- Wicherkiewicz, T. & Olko, J., 2016. *Researching, Documenting and Reviving Wymysiöeryś: A Historical Outline*. In J. Olko, T. Wicherkiewicz & R. Borges (eds.) *Integral Strategies for Language Revitalization*. University of Warsaw, Warsaw, 17–53.

- Wicherkiewicz, T., 2003. *The Making of a Language: The Case of the Idiom of Wilamowice, Southern Poland*. Walter de Gruyter, Kraków.
- Wicherkiewicz, T., Król, T. & Olko, J., 2017. Awakening the Language and Speakers Community of Wymysiöeryś. *European Review* 26 (1), 179–191.
- Wmffre, I., 2004. Learners, Native Speakers and the Authenticity of Language. In M. Nic Craith & U. Kockel (eds.) *Communicating Cultures*, LIT Verlag, Münster, 149–175.
- Xenolects NARKIVE. Newsgroup Archive, 2004, <http://sci.lang.narkive.com/b6uAHAhz/xenolects> (accessed 23 January 2019).
- Yagmur, K. & Ehala, M., (2011). Tradition and Innovation in the Ethnolinguistic Vitality Theory. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32 (2), 101–110.

Notes

- ¹ The text originated within the project APVV-15-0360 – Dimensions of Revitalisation of a Minority Group in Slovakia (the Huncokári) at Dept. of Ethnology and Non-European Studies, Faculty of Arts, University of Sts. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia.
- ² See the eight-point scale of the GIDS – Graded Intergenerational Disruption Scale (Fishman 2001, 466); cf. the innovated ten-point scale of the EGIDS – Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale (Lewis & Simons 2010, 11–15). The material by UNESCO group of experts refers to the theme in detail (Brenzinger et al. 2003).
- ³ An individual group consists of novices recruiting from among semi-speakers or rememberers – i.e. persons with only a partial or very limited knowledge of the traditional language striving to learn it. This level of language teaching qualitatively differs very much from the standard foreign language learning (Armstrong 2013).
- ⁴ To refer to native speakers, the concept of fluent speaker is sometimes used; it is obvious, however, that both the native and the new speakers can be fluent in the language (Grinevald & Bert 2011, 49).
- ⁵ Nevertheless, there are cases of involuntary new speakers – e.g. in a great part of schools in Wales, the teaching of Welsh is compulsory even for children from English-speaking families that do not always necessarily identify with the current bilingual policy of the region.
- ⁶ The appearance of specialised webpages The New Speakers Network in 2014 proves this, <http://www.nspk.org.uk/about/> (accessed 23 January 2019).
- ⁷ The table adapted following communication with the author.
- ⁸ In the context of native/non-native form of language acquisition.
- ⁹ Ditto.
- ¹⁰ Cf. possible frequent shift of pidgins to the position of creole languages.
- ¹¹ The role of language as a firm element that, in the European context, often legitimizes the rise of national movements and nationalism dates back already to the turn of the 19th century (Herder 1772; Humboldt 1836).
- ¹² The revival of Cornish, a Celtic language of Cornwall which disappeared from use in the 18th century, is a unique case.
- ¹³ In Ireland there are only a few tens of thousands of speakers of Irish although it is defined as the national and first official language. A much higher number (1.78 mil. according to the 2011 Census), however, give at least some knowledge of Standard Irish considerably different from the still living traditional local varieties.

- ¹⁴ On current views of ethnolinguistic vitality, see Ehala (2010) and Yagmur & Ehala (2011).
- ¹⁵ It may even lead to the emergence of a gap between generations. In Brittany, for example, grandparents, often familiar with the traditional form of the language (but not having passed it on to younger generations), refuse to speak Breton with their grandchildren who have acquired the knowledge of the postvernacular form of the language during school lessons or in language courses (Hlaváčková 2013, 36–37).
- ¹⁶ The phonology of Cornish is a specific example in this field: due to absence of audio-recordings of the language, its orthoepic norm was created both by means of an analysis of the old written records and from the accent and intonation of the Cornwall dialect of English (George 1986a; George & Broderick 1993).
- ¹⁷ Compared to the standardized form of the language, for example, the Breton language of older native speakers shows much greater number of words borrowed from French; at the same time, however, in comparison with the new purified form, there are much fewer imitations of the French speech in the field of syntax (word order) and semantics. Néo Breton also reduced the system of mutations. Another significant feature is the loosening of the orthoepic norm: native Breton speakers tend to pronounce vowel ,r' as an alveolar vibrant in opposition to uvular (French) ,r' [R] of the new speakers (Hornsby 2005, 195–200).
- ¹⁸ Traditional dialectal varieties of Lower Sorbian are already spoken by only a few hundred native speakers, aged mostly over 70. A far greater number of pupils and students have, however, undergone instruction in the standardized variety (considerably influenced by, among other things, Upper Sorbian).
- ¹⁹ For example, after the rise of unified Italy in 1861, various estimates give only 2.5–12.6 per cent of the population of the country being able to speak Standard Italian based on the dialect of Tuscany (Price et al. 2002, 177); in a number of regions this form has not established itself till today.
- ²⁰ It is precisely the aspect of the gradual evolutionary establishing itself of the standardized form, which is a feature that may be lacking in a number of minority languages (Dolowy-Rybińska 2017, 127).
- ²¹ In Switzerland for example, Rumantsch Grischun – an artificial umbrella form of Romansh combining elements of five autonomous standard varieties of the language – came into existence in 1982. In other cases, codification is still under way – e.g. in Kashubian (Knoll 2016, 249–266). Towards the theme of minority languages standardization, see monothematic issue of the journal *Sociolinguistica* 29 (Darquennes & Vandenbussche 2015).
- ²² If the position of the new code is strong, the language of traditional speakers may paradoxically gradually shift to the position of a peculiar or outdated variety (Ireland). Sometimes within activist postvernacular linguistic efforts, there is the phenomenon of “waiting for the disappearance of the last native speakers” who are perceived as a “cumbersome burden” (Pentecoteau 2002, 175).
- ²³ Slovak exonym given to this group, Huncokári, is a distortion from German word Holz hacker = woodcutters.
- ²⁴ Dept. of Ethnology and Non-European Studies, Faculty of Arts, University of Sts. Cyril and Methodius, Trnava (Slovakia), in particular.
- ²⁵ For instance, an exposition at Červený kameň castle. In the Little Carpathians mountain range a hiking trail has been set up to connect locations linked to the history of the Huncokárs; texts in the Huncokár dialect have been installed there.
- ²⁶ For instance, a number of Huncokár webpages.
- ²⁷ There are obviously exceptions, e.g. precisely in Lower Lusatia, among the Greek Aromanians and elsewhere.
- ²⁸ Gaelic speakers in Scotland may be given as an example; the knowledge and use of the language,

however, does not in any way imply a hypothetical Gaelic ethnic group or Gaelic nation.

²⁹ In the meaning of the concept by Steven Vertovec.

³⁰ See the existence of the European Charter for Regional or Minority languages of 1992.

³¹ For instance, in the Romany Studies context of Europe it would be interesting to analyse more closely to what extent the standardized Romany language of the non-native speakers influences back, through field work, radio broadcasts, publication activities, etc., the right i.e. traditional Romany language in the area of phraseology, lexicology, pronunciation and other aspects. Another theme of great importance may be the phenomenon of the secondary acquisition of Romany language by speakers of Para-Romany languages – i.e. the majority language based varieties with a strong admixture of mainly the lexical component of Romany.

About the Contributors / O avtorjih

Sonja Podgorelec

Sonja Podgorelec, Ph.D., is a Research Adviser at the Institute for Migration and Ethnic Studies. Her research and publications focus primarily on sociology of migration, ageing (sociological/socio-gerontological aspects of ageing of the Croatian population, particularly of the island population) and the quality of life. She is the author or co-author of five scientific monographs and more than fifty scientific and expert papers.

Dr. Sonja Podgorelec je znanstvena svetnica na Inštitutu za migracije in narodnosti v Zagrebu (IMIN). Primarno se posveča raziskavam sociologije migracij, staranja (sociološki in socio-gerontološki vidiki staranja prebivalstva na Hrvaškem, še poseben otoškega prebivalstva) in kakovosti življenja. Je avtorica ali soavtorica petih znanstvenih monografij in več kot petdeset znanstvenih in strokovnih prispevkov.

Margareta Gregurović

Margareta Gregurović, Ph.D., is a Research Associate at the Institute for Migration and Ethnic Studies. She has expertise in the fields of sociology of ethnic relations, sociology of migration (especially with focus on asylum seekers) and sociology of education. She has participated in several international and national research projects and published more than 20 scientific and expert papers. Since 2014 she has been the executive editor of the scientific journal Migration and Ethnic Themes.

Dr. Margareta Gregurović je znanstvena sodelavka na Inštitutu za migracije in narodnosti v Zagrebu (IMIN). Ukvarja se s sociologijo etničnih odnosov, sociologijo migracij (še posebno s področjem prisilcev za azil) in sociologijo izobraževanja. Sodelovala je pri več mednarodnih in nacionalnih raziskovalnih projektih in objavila več kot dvajset znanstvenih in strokovnih del. Od leta 2014 je izvršna urednica znanstvenega časopisa Migracijske i Etničke teme.

Sanja Klempić Bogadi

Sanja Klempić Bogadi, Ph.D., is a Research Adviser working at the Institute for Migration and Ethnic Studies. Her research interests focus on migration, demographic change, ageing and quality of life. She has worked on several research projects, published two books, around 30 scientific papers, and held presentations at numerous international scientific conferences. She is the editor-in-chief of the scientific journal Migration and Ethnic Themes, and the head of the Department for Migration and Demographic Research at the Institute.

Dr. Sanja Klempić Bogadi je znanstvena svetnica na Inštitutu za migracije in narodnosti v Zagrebu (IMIN). Njena glavna področja raziskovalnega dela obsegajo migracije, demografske spremembe, staranje prebivalstva in kakovost življenja. Delala je na več mednarodnih in nacionalnih raziskovalnih projektih ter ob številnih nastopih na mednarodnih znanstvenih konferencah objavila dve znanstveni monografiji in trideset znanstvenih prispevkov. Je glavna in odgovorna urednica znanstvenega časopisa Migracijske i Etničke teme ter vodja Oddelka za migracije in demografsko raziskovanje pri IMIN.

Damir Josipović

Damir Josipović, Ph.D., is a social geographer and demographer. He is a senior research fellow at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. He earned his master's and doctoral degrees at the University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Geography. He also took courses abroad. His main research interests encompass social and human geography, as well as the socio-economic and population studies. These include interdisciplinary and transdisciplinary aspects of migration, boundaries, socio-economic development, labour market, precarity, education, brain-drain and various methodological questions and data analyses. He authored or co-authored some eighty original scientific works including seven scientific monographs.

Dr. Damir Josipović, socialni geograf in demograf, je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Magistriral in doktoriral je na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete na Univerzi v Ljubljani. Usposabljal se je tudi v tujini. Njegovi glavni raziskovalni interesi segajo od socialne in humane geografije do socio-ekonomskih in populacijskih študij. Zanimajo ga izrazita interdisciplinarna in transdisciplinarna področja raziskav migracij, meja in mejnosti, družbeno-ekonomskega razvoja, trga dela, prekarnosti, izobraževanja, bega možganov in različne vrste metodoloških vprašanj ter raznovrstne analize podatkov. Je avtor ali soavtor okrog osemdeset znanstvenih del od tega sedem znanstvenih monografij.

Milan Bufon

Milan Bufon (Ph.D., born in Trieste, Italy, on May 28, 1959) was Associated Professor and Chair of Political Geography at the University of Ljubljana (Slovenia) in 1998–2003 and Full Professor of Human and Political Geography at the Department of Geography at the Faculty of Humanities of the University of Primorska (Koper, Slovenia) in 2003–2016. From 1996, he is a research fellow at the Science and Research Centre of Koper, where he directs the National Research Programme Areas of Social and Cultural Contact. He published several books and scientific articles in both domestic and international journals, and organized various international conferences in Slovenia and abroad. He is the most internationally cited Slovene human geographer. He also served as Vice-Rector for research at the University of Primorska (2003–2007) and was President of the Slovene Research Institute in Trieste (Italy) from 2004 to 2016.

Milan Bufon (doktor znanosti, rojen v Trstu, Italija, 28. maja 1959) je bil izredni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (1998–2003) ter redni profesor za družbeno in politično geografijo na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem (2003–2016). Od leta 1996 je zaposlen kot raziskovalec na Znanstveno-raziskovalnem središču v Kopru (od leta 2001 kot znanstveni svetnik), kjer vodi nacionalni raziskovalni program Območja družbenega in kulturnega stika. Objavljal je številne znanstvene monografije in članke pri domačih in tujih založbah oziroma revijah. Je najbolj citiran slovenski družbeni geograf v tujini. V letih 2003–2007 je bil prvi prorektor za raziskovalno in razvojno delo na Univerzi na Primorskem, več let (od 2004 do 2016) pa je bil tudi predsednik Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu.

Nina Krmac

Nina Krmac, Ph.D., is an Assistant at the Faculty of Education of the University of Primorska, where she teaches courses from the field of andragogy and pedagogical methodology in the following study programs: Adult Education and Career Development, Early Learning and Primary School Teaching. Her field of research is career orientation with emphasis on pedagogical methodology. She is currently involved in the Eduka2 Project – Cross-Border Management of Education, where she developed a consultancy and information model for cross-border students.

Dr. Nina Krmac je asistentka na Univerzi na Primorskem, Pedagoški fakulteti, kjer poučuje predmete s področja andragogike in pedagoške metodologije na sledečih študijskih programih: Izobraževanje odraslih in razvoj kariere, Zgodnje učenje, Razredni pouk in Pedagogika. Njeno področje raziskovanja je karierna orientacija s poudarkom na pedagoški metodologiji. Trenutno je vključena v projekt Eduka 2 – Čezmejno upravljanje izobraževanje, kjer je razvija model za svetovanje in informiranje čezmejnih študentov.

Anastazija Fon

Anastazija Fon, Professor of Andragogy, graduated in master's programme at the University of Primorska, Faculty of Education called Adult education and career development. She completed her undergraduate study at the Faculty of Medicine, University of Ljubljana with the contents of the patient's paediatric nursing care. In her master's thesis she was researching the field of health literacy of the Slovene and Italian national minorities. As a graduate nurse she works on primary health care at the Health Centre Nova Gorica. Within the cross-border healthcare she is a member of the European project of physiological pregnancy for the Nova Gorica/Gorizia region.

Anastazija Fon, magistrica profesorica andragogike, je magistrirala na Univerzi na Primorskem na študijskem programu Izobraževanje odraslih in razvoj kariere. Diplomski študij je zaključila na Zdravstveni fakulteti, Univerzi v Ljubljani z vsebino pediatrične zdravstvene nege bolnika. Pri

pisanju magistrskega dela je raziskovala na področju zdravstvene pismenosti slovenske in italijanske narodne manjšine. Kot diplomirana medicinska sestra dela na primarnem zdravstvenem varstvu v Zdravstvenem domu Nova Gorica. V sklopu čezmejnega zdravstva je članica komisije evropskega projekta fiziološke nosečnosti za območje Nova Gorica/Gorizia.

Jurka Lepičnik Vodopivec

Jurka Lepičnik Vodopivec is a Full Professor of Pedagogy at the Faculty of Education at the University of Primorska. She holds and lectures undergraduate, postgraduate and doctoral study subjects at the Faculty of Education at the University of Primorska. Throughout the years she has successfully combined her work experience with pedagogical and research work. She informs scientific, professional and general public about scientific, research and professional work. She is the author of over 100 scientific and professional papers published in Slovenia and abroad, and an active researcher in many projects in the field of education. She is a mentor of more than 300 students and graduates; she is also a mentor of scientific master's and doctoral dissertations.

Dr. Jurka Lepičnik Vodopivec je redna profesorica pedagogike na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem. Na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem predava predmete dodiplomskega, podiplomskega in doktorskega študija. Svoje delovne izkušnje je skozi vsa leta uspešno združevala s pedagoškim in raziskovalnim delom. O znanstvenem, raziskovalnem in strokovnem delu sproti seznanja znanstveno in strokovno ter širšo javnost. Je avtorica več kot 100 znanstvenih in strokovnih prispevkov objavljenih v Sloveniji in v tujini in aktivna raziskovalka v mnogih projektih s področja vzgoje in izobraževanja. Je mentorica več kot 300 študentkam in študentom pri diplomskih nalogah, mentorica znanstvenih magistrstijev in doktorskih disertacij.

Vladimir Huzjan

Vladimir Huzjan, a historian and Research Fellow at the Institute for Scientific Research Work of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Varaždin, was born in Zagreb in 1979. He graduated in history at the University of Zagreb, University Department of Croatian Studies. In 2002, he completed his postgraduate study with a master's thesis Dissolution of Croatian Home Guard after the End of World War I. He earned his doctoral degree with the dissertation Folk Religiosity in Brdovec Parrish in the 17th and 18th centuries at the University of Zagreb, University Department of Croatian Studies. He is a member of several historical societies and editorial boards of scientific journals. He lectures and has hobbies like philately, numismatics and notaphily. He and his family members live in Varaždin.

Vladimir Huzjan, rojen 1979 v Zagrebu, je zgodovinar in znanstveni sodelavec na Inštitutu za znanstveno delo hrvaške akademije znanosti in umetnosti v Varaždinu. Iz zgodovine je diplomiral na Univerzi v Zagrebu, Oddelek za hrvaške študije. Leta 2002 je na istem oddelku magistriral z delom Razpustitev hrvaških domobrancev po prvi svetovni vojni. Tam je tudi doktoriral s tezo

Ljudska pobožnost v župniji Brdovec v 17. in 18. stoletju. Je član več zgodovinarskih društev in uredniških odborov znanstvenih časopisov. Med drugim predava in se ljubiteljsko ukvarja s filatelijo, numizmatiko in notafilijo. Z družino živi v Varaždinu.

Dragutin Babić

Dragutin Babić, a sociologist, has widely published in various research journals, such as *Sociological Review*, *Sociology and Space*, *Migration and Ethnic Themes*, *Croatian Journal of Social Policy*, *Društvena istraživanja: Journal for General Social Issues*, *International Studies*, *Podravina*, *Studia Ethnologica Croatica*, *Annals of the Croatian Political Science Association*, *Golden Valley*, etc. He co-authored the books *Islands – To stay or to leave and The Islands of Two Generations* with Ivan Lajić and Sonja Podgorelec, as well as *National Minorities in Zagreb* with Filip Škiljan and Drago Župarić Iljić (2011). Babić also authored the books *The Coexistence of Croats and Serbs in Slavonia* (2008) and *Ethnic Nationalism and the War in Croatia* (2010). In 2015, he published the book *National Minorities in Croatia – Sociological Perspective*. For his book *The Coexistence of Croats and Serbs in Slavonia* Babić received the annual State Award for Research in the category Significant Research Achievement in 2008.

Dr. Dragutin Babić je sociology in že leta objavlja rezultate svojih raziskav v številnih znanstvenih časopisih (Sociological Review, Sociology and Space, Migration and Ethnic Themes, Croatian Journal of Social Policy, Društvena istraživanja: Journal for General Social Issues, International Studies, Podravina, Studia Ethnologica Croatica, Annals of the Croatian Political Science Association, Golden Valley itd.). Je soavtor knjig Otoki – ostati ali oditi in Otoki dveh generacij z Ivanom Lajićem in Sonjo Podgorelec ter Narodne manjšine v Zagrebu s Filipom Škiljanom in Dragom Župarićem (2011). Je tudi avtor knjig Sobivanje Hrvатов in Srbov v Slavoniji (2008) in Etnični nacionalizem in vojna na Hrvaškem (2010). Leta 2015 je objavil knjigo Narodne manjšine na Hrvaškem – sociološka perspektiva. Za delo o sobivanju Hrvатов in Srbov v Slavoniji je leta 2008 dobil državno nagrado v kategoriji Pomembni raziskovalni dosežki.

Šenol Selimović

Šenol Selimović was born in Edirne (Turkey) in 1963. He graduated from the Faculty of Political Sciences of the University of Zagreb in 1991, where he was also awarded MA in International Relations in 2012. In February 2019, he earned a Ph.D. at the same Faculty with the Ph.D. thesis *Esuli in the politics of history of the Italian Republic*. He holds a BA in Philosophy and Turkish Studies (Faculty of Letters, Zagreb, 2016). Apart of that, he completed a one-year Diplomatic Course of the Diplomatic Academy of the Croatian Ministry of Foreign Affairs in 2003. He published scientific articles and the book *Esuli between Politics, Law and Diplomacy* (2015). In 2012 he co-translated (with Nella Popović) the book by Antonello Biagini *The History of Modern Turkey* (*Storia della Turchia contemporanea*) from Italian to Croatian.

Dr. Šenol Selimović je bil rojen v Odrinu (Edirne) v Turčiji leta 1963. Diplomiral je na Fakulteti za politične vede v Zagrebu leta 1991, kjer je leta 2012 magistriral iz mednarodnih odnosov, februarja 2019 pa doktoriral s temo Ezuli v politikah zgodovine Italijanske republike. Vmes je na Filozofski fakulteti leta 2016 uspešno zaključil študij filozofije in turškega jezika ter literature. Leta 2003 je dokončal tudi program diplomacija v okviru Diplomatske akademije Ministrstva za zunanje zadeve Republike Hrvaške. Leta 2015 je objavil knjigo Ezuli med politiko, pravom in diplomacijo. Z Nello Popović je iz italijanščine v hrvaščino prevedel knjigo Storia della Turchia contemporanea Antonella Biaginija. Večkrat je predaval na konferencah ter objavjal članke v znanstvenih časopisih in zbornikih s simpozijev.

Leoš Šatava

Leoš Šatava works at the universities of Prague (Czech Republic) and Trnava (Slovakia). In 1996–2001 he was a research fellow of the Sorbian Institute in Bautzen/Budyšin (Germany). Focusing on problems of ethnic and linguistic minorities, he has carried out a number of field research projects in numerous territories of Europe and other continents. The author's focus on minority languages and ethnic consciousness revitalisation resulted in several studies and book titles. His major attention has been focused on contemporary ethnolinguistic situation in Lusatia.

Leoš Šatava je zaposlen na univerzah v Pragi na Češkem in v Trnavi na Slovaškem. Med leti 1996 in 2001 je kot raziskovalec deloval na Sorbskem inštitutu v Budyšinu (Lužice). Opravil je vrsto terenskih raziskav v in izven Evrope, v katerih se je osredotočal na probleme etničnih in jezikovnih manjšin. Rezultat tega dela je več študij in knjig na temo manjšinskih jezikov in revitalizacije etnične zavesti. Največ pozornosti namenja sodobnemu etno-lingvističnemu stanju v Lužicah v Nemčiji.

Guidelines for Contributors

General — The editorial board of *Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies* welcomes the submission of scholarly articles in the field of ethnic and minority studies, especially on racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, the protection of (ethnic, national, linguistic, religious, and other) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. The journal is particularly interested in discussions regarding ethnic and minority issues in the so-called Alpine-Adriatic-Pannonian area and all comparative studies, which include – only partially or as a whole – this geographic area. This area comprises the Alpine arc, the hinterland of the eastern Adriatic and Pannonian Basin. More technically, this area includes the following countries: Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Italy, Germany (especially the southern part), Hungary, Kosovo, Montenegro, Romania, Serbia, Slovakia and Slovenia. Also Macedonia and Bulgaria may be interesting cases.

Two issues of the journal are published every year, usually in June and December.

Articles that are submitted must be original, unpublished material and should not be simultaneously under consideration – either in whole or in part – for publication elsewhere.

The journal encourages the submission of articles in English, since this enables authors to present their ideas and work to a broader public. However, articles in other languages – with a special emphasis on the Slovenian language – are also welcome. The abstracts of the articles are always published in the language of the article and in English.

Authors who do not have native or equivalent proficiency in English must prior to submission have the article read by someone with this proficiency. This step ensures that the academic content of your paper is fully understood by journal editors and reviewers. Articles which do not meet these requirements will most likely not be considered for publication.

Manuscripts should be submitted in electronic form and must include:

- the submitted article, with the title in the language of the article and in English;
- an abstract of the article in the language of the article and in English; this should include a brief presentation of the issues discussed, the methodology used, the main findings and the conclusions;
- 3 – 7 key words in the language of the article and in English.

The length of the title, the abstract and the key words in one language should not exceed 1,100 characters (including spaces). More detailed information about the form of submitted manuscripts is presented in the prescribed template, available at the journal's website (<http://rig-td.si>).

In a separate document please submit: the title of the article, the author(s) name and a brief biographical note on each author with full contact information (for publication in the journal). Please refer to the template (at the journal's website) for further detailed information.

All submitted manuscripts are subjected to peer-review procedure by at least two reviewers. The review procedure is double blind. Authors may be asked to revise their articles bearing in mind suggestions made by the editors or reviewers. The final decision on publication rests with the editorial board.

Manuscripts should be sent by e-mail, in Word (.doc), to editor-in-chief: editortd@guest.arnes.si.

Format and Style — The preferred **length for articles** is between 30,000 and 45,000 characters, including spaces (between approx. 4,500 and 6,500 words). Longer articles may be accepted at the discretion of the editorial board. A limited number of endnotes are permitted, if they are used for explanatory purposes only. They should be indicated serially within the article.

Authors should take into careful consideration also the **style and format requirements** of the journal, which are presented in the template (available at <http://rig-td.si>) in more detail. Particular attention should be paid to the formatting of references, single spacing throughout and the inclusion of keywords and abstracts. Articles that do not meet these requirements will be returned for modification before being read and reviewed.

Referencing Style — The **Harvard author-date system** of referencing must be used for bibliographical references in the text and in the alphabetical list of references at the end of the article. Authors should ensure that all and only those references cited in the text appear in the list of references. General bibliographies should not be provided. Authors must also follow the requirements regarding referencing style and format as presented in the table of examples, available at the journal's website (<http://rig-td.si>).

